

DOBITNIK
MEĐUNARODNE
NAGRADE
IMPAC DUBLIN
2010.

Gerbrand Bakker Gore je tiho

roman

“Roman suspregnute nježnosti i
lakonskoga humora” – J. M. Coetzee

FRAKTURA

Gerbrand Bakker

Gore je tiho

prevela s nizozemskog
Maja Weikert

Fraktura

Naslov izvornika *Boven is het stil*

© Gerbrand Bakker 2008

© za hrvatsko izdanje Fraktura, 2013.

© za prijevod Maja Weikert i Fraktura, 2013.

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja nakladnika.

ISBN 978-953-266-493-5

1

Oca sam smjestio gore. Nakon što sam ga posjeo na stolac, rastavio sam krevet. Ostao je sjediti kao nekoliko minuta staro tele prije nego što ga majka obliže; glava mu se nekontrolirano klimala, a pogled se nije zaustavljao ni na čemu. S madraca sam maknuo deke, plahte i mekanu pamučnu tkaninu, a madrac i podnice stavio uza zid, odvojio uzglavlje i nožni dio od bočnih dijelova. Trudio sam se disati na usta. Sobu gore – svoju sobu – već sam bio ispraznio.

“Što radiš?” zapitao me.

“Seliš se”, rekao sam.

“Hoću ostati ovdje.”

“Ne.”

Ostavio sam mu njegov krevet. Jedna je polovica već više od deset godina hladna, ali taj dio na kojemu se ne spava još je uvijek okrunjen jastukom. Gore u sobi ponovno sam spojio krevet, s nožnim dijelom okrenutim prema prozoru. Pod noge sam stavio daščice. Presvukao sam krevet čistim plahtama i dvjema čistim jastučnicama. Potom sam odnio oca uza stube. U trenutku kad sam ga podigao sa stolca, pogledao me i nastavio me gledati dok ga nisam položio u krevet i dok nam se lica nisu gotovo dodirnula.

“Mogu sam hodati”, rekao je, tek tada.

“Ne, ne možeš”, rekao sam.

Kroz prozor je vidio stvari koje nije očekivao. “Ležim visoko”, rekao je.

“Da. Tako možeš gledati van i vidjeti i drugo, ne samo nebo.”

Unatoč novoj sobi i čistim plahtama i jastučnicama osjećao se zapah gnjileži, a i on je vonjao na gnjilež i plijesan. Otvorio sam jedno od dva prozorska krila i prikvačio ga. Vani je bilo ledeno i tiho, samo na najvišim granama grbavog jasena visjelo je još nekoliko smežuranih listova. U daljini sam vidio tri biciklista kako prelaze preko nasipa. Da sam zakoraknuo u stranu, i on bi vidio tri biciklista. Ostao sam gdje sam bio.

“Pozovi doktora”, rekao je otac.

“Ne”, odgovorio sam. Okrenuo sam se i izišao iz sobe.

Prije nego što su se vrata zatvorila, uzviknuo je: “Ovce!”

U njegovoj bivšoj spavaćoj sobi na podu se nalazio pravokutnik prašine, nešto manji od kreveta. Tu sam sobu ispraznio. Dva stolca, noćne ormariće i majčin toaletni stolić stavio sam u dnevnu sobu. U jednom kutu gurnuo sam dva prsta pod tapison. "Nemoj lijepiti", čuo sam majku kako govori prije cijele jedne vječnosti, kad je otac upravo htio kleknuti s vjedrom ljepila u lijevoj i kistom za ljepilo u desnoj ruci, a mi smo gotovo već bili omamljeni od snažnih isparina. "Nemoj lijepiti jer ću za deset godina htjeti novi tapison." Poledina tapisona drobila mi se pod prstima. Smotao sam ga i kroz prostoriju za mužnju odnio van, gdje, usred dvorišta, odjednom nisam znao što bih s njim. Ispustio sam ga iz ruku, baš ondje. Nekoliko se čavki uplašilo od neočekivanoga glasnog treska i izletjelo iz krošnji koje omeđuju dvorište.

Na pod spavaće sobe položena je šperploča, s hrapavom stranom prema gore. Nakon što sam usisivačem brzo prešao po njoj, uzeo sam široki plosnati kist i premazao ploče sivom temeljnom bojom, a da ih prethodno nisam izgladio brusnim papirom. Radeći na posljednjem traku, ispred vrata, ugledao sam ovce.

Sad sjedim u kuhinji i čekam da se boja osuši. Tek tada moći ću sa zida skinuti turobnu sliku grupe crnih ovaca. On želi gledati svoje ovce, dakle zabit ću čavao u zid kraj prozora i objesiti sliku. Kuhinjska su vrata otvorena, isto kao i vrata sobe, sa svog mjesta mogu preko toaletnog stolića i dva noćna ormarića vidjeti sliku na zidu, ali tako je mračno i nejasno da na njoj ne mogu raspoznati ovce, koliko god buljio.

2

Kiši i jak vjetar otpuhao je zadnje jasenovo lišće. Studeni više nije leden i tih. Spavaća soba mojih roditelja sad je moja spavaća soba. Zidove i strop oličio sam bijelo, a na šperploču nanio još jedan nanos sive temeljne boje. Stolce, majčin toaletni stolić i dva noćna ormarića odnio sam gore. Jedan noćni ormarić postavio sam pokraj očeva kreveta, a druge stvari odnio u praznu sobu do njegove, u Henkovu spavaću sobu.

Krave su već dva dana unutra. Za vrijeme mužnje vlada nemir.

Da je jutros crveni poklopac na vrhu cisterne za mlijeko bio otvoren, polovina mlijeka pljusnula bi van kao gejzir, tako je snažno vozač zakočio pred savijenim tapisonom koji još uvijek stoji nasred dvorišta. Potiho je kleo sebi u bradu kad sam ušao u prostoriju za mužnju. Dva vozača voze mlijeko, ovo je onaj stariji, mrzovoljniji. Mislim da je približno mojih godina. Još će nekoliko godina voziti, a onda u mirovinu.

Osim kreveta, moja je nova spavaća soba potpuno prazna. Drvenariju – podne letvice, prozorska okna i vrata – još ću obojiti. Možda u istu boju kao i pod, ali još nisam sasvim načistu. Na umu mi je plavosiva; boja ljselmeera u ljetni dan, kad u daljini prijete sivi olujni oblaci.

Prije nekog vremena, negdje koncem srpnja ili početkom kolovoza, ovamo su dovela dva mladića u kanuima. To se ne događa često, službene rute za kanue ne prolaze duž moga seoskoga gospodarstva. Samo kanuisti koji žele voziti dulje dionice dolaze ovamo. Gornji dio tijela bio im je obnažen, bilo je vruće, mišići na rukama i ramenima sjajili su im se na suncu. Stajao sam na bočnoj strani glavne zgrade, za njih nevidljiv, i vidio da se pokušavaju zabit i jedan drugom u kanu. Vesla su im između žutih lokvanja pljuskala po vodi. Prednji se kanu postavio poprečno i pramcem zabio u obalu. Mladić je pogledao moje imanje. “Gledaj”, rekao je onom drugom, crvenokosome momku s pjegama i ramenima izgorjelim od sunca, “ovo seosko imanje je bezvremeno, moglo bi biti od danas, ali isto tako i iz tisuću devetsto šezdeset sedme ili tridesete.”

Crvenokosi je mladić pomno promotrio moje imanje, stabla i komad zemlje na kojem su tada stajali magarci. Naćulio sam uši. “Da”,

rekao je nakon dugog vremena, “magarci, oni su stvarno staromodni.”

Mladić iz prvoga kanua uspio se odgurnuti od obale i ponovno je okrenuo pramac u smjeru vožnje. Nešto je rekao drugome mladiću, nešto što nisam razumio zato što je zagalamila crvenonoga prutka. Zakašnjela crvenonoga prutka, one koncem srpnja uglavnom nestanu. Crvenokosi mladić polako je krenuo za njim, ali nastavio je promatrati moja dva magarca. Nikamo se nisam mogao maknuti, a na golom bočnom zidu glavne zgrade nije bilo ničega čime sam se mogao zaokupiti. Nepomično sam stajao i zadržavao dah.

Vidio me kako stojim. Mislio sam da će nešto reći drugome mladiću, usne su mu se odvojile, okrenuo je glavu. Ali nije rekao ništa. Gledao je i ostavio me nevidljivim za svog prijatelja. Trenutak poslije zaokrenuli su u kanal Opperwouder, a razmaknuti žuti lokvanji ponovno su se spojili. Otišao sam na cestu i gledao za mladićima. Nakon nekoliko minuta više im nisam mogao čuti glasove. Okrenuo sam se i pokušao promatrati svoje imanje njihovim očima. “Tisuću devetsto šezdeset sedma”, rekao sam tiho i zatresao glavom. Zašto baš ta godina? Jedan je mladić naveo tu godinu, a drugi, onaj s pjegama i ramenima, sve je vidio. Bilo je vrlo vruće tog dana, usred popodneva, gotovo već vrijeme da se ide po krave. Odjedanput su mi se noge učinile teškima, a ostatak popodneva bio je nestvaran i prazan.

3

Vraški je posao vući stojeći sat po stubama. Pomažem si dugim glatkim daskama, uskim sagovima i komadima pjenaste gume. U kućištu sve zvoni i štroपोće. Kucanje sata izluđivalo me, ali bilo mi je previše zamorno zaustavljati ga svake noći. Na pola puta po stubama moram nekoliko minuta predahnuti. Možda će to i njega gore izluđivati, ali on, naravno, još uvijek ima svoju sliku s ovcama za smirenje.

“Sat?” kaže kad uđem u spavaću sobu.

“Da, sat.” Stavljam ga odmah iza vrata, podižem utege i kuckam po njihalu. Istog se časa spavaća soba puni vremenom, vremenom koje polako klokoćući nestaje. Kad se vrata zatvore, otac može vidjeti koliko je sati.

Nakon pogleda na brojčanik kaže: “Gladan sam.”

“I ja sam kojiput gladan”, kažem ja. Sat mirno dalje otkucava.

“Zastori su navučeni”, tad kaže.

Krećem prema prozoru i razgrćem zastore. Više ne kiši i vjetar se donekle smirio. Voda u jarku visoka je i prelijeva se preko brane. “Moram u vjetrenjaču”, govorim sam sebi i prozorskom staklu. Možda to govorim i ocu.

“Što?”

“Ništa.” Otvaram jedno prozorsko krilo i mislim na golo mjesto u dnevnoj sobi.

U kuhinji mažem nekoliko kriški kruha i stavljam sir na njih. Kruh halapljivo gutam, gotovo ne mogu čekati. Još dok kava prolazi kroz aparat, stojim u dnevnoj sobi. Sâm sam, morat ću to sam učiniti. Guram kauč na jedan od sagova kojim sam se već koristio za sat. Vučem ga kroz hodnik do spremišta. Oba naslonjača iznosim kroz ulazna vrata i stavljam ih na rub ceste. I ostatak stvari nosim u spremište. Ormar za posuđe moram skroz isprazniti da bih ga mogao pomaknuti. Tek tad, konačno, mogu uvući prste pod tapison. Ovaj je bio skuplji, ništa mi se ne drobi pod rukama. Dok ga savijam, na trenutak razmišljam da li da sačuvam taj komad tepiha, mogu li ga negdje drugdje upotrijebiti? Ništa mi ne pada na pamet. Kolut je pretežak za nošenje, vučem ga preko pošljunčene staze i mostića do ceste. Na povratku vidim telefon u hodniku. Nazivam općinu i javljam

im da imam krupni otpad. Kava se puši na ploči za održavanje topline.

Na putu prema vjetrenjači vidim ono što sam vidio i proteklih dana i što me uznemiruje. Jato ptica koje ne lete sa sjevera na jug, nego vitlaju na sve strane svijeta, uvijek iznova. Čuje se samo klepet krila. Jato se sastoji od crvenonogih oštrigara, vrana i galebova. To je ono što je čudnovato, nikad prije nisam vidio da te tri vrste ptica lete zajedno. U tome ima nečeg zloslutnog. Ili sam ih ipak već prije vidio, a da u meni nije nastao taj osjećaj tjeskobe? Kad malo dulje gledam, vidim da se radi o četiri vrste, među velikim srebrnim galebovima lete i riječni galebovi, koji su dosta manji. Ptice lete bez reda, nema odvojenih formacija, izgleda kao da su zbunjene.

Vjetrenjača je mali željezni Bosmanov mlin. "Bosman Piershil" piše na jednoj strani željezne konstrukcije. "Br. 40832" i "NedOct" na drugoj. Prije sam mislio da to znači oktobar, ali sad znam da to znači octrooi, dakle nizozemski patent. Vjetrenjača za crpljenje vode sama se vrti na vjetru kad konstrukcija za upravljanje nagibom krila stoji pod pravim kutom prema krilima, i nastavlja se vrtjeti i mljeti sve dok se konstrukcija ne sklopi duž vodilice, tako da stoji paralelno s krilima. Ali sad rasklapam konstrukciju polugom pričvršćenom na njoj. Prekrasan mali vitki mlin, ima u sebi nečeg američkog. Baš zbog toga, i zbog toga što je u jarku izgrađen betonski temelj, i zato što nam se tako sviđao miris mazivog ulja, Henk i ja nekoć smo često dolazili ovamo, ljeti. Ovdje je sve bilo drukčije. Svake je godine dolazio Bosmanov serviser održavati mlin, pa čak i sada, nakon što ga već godinama nema, sve funkcionira kao podmazano. Ostajem još trenutak i promatram kako se voda u kanalu nadiže.

Vraćam se zaobilaznim putem i brojim ovce. Sve su još na broju. Dvadeset tri ovce plus ovan. Stražnjice ovaca su crvene, uskoro ću odvesti ovna. Prvo bježe od mene, ali čim se približim ogradi na nasipu, počinju me slijediti. Zaustavljam se kod ograde na nasipu. Ovce se zaustavljaju na otprilike deset metara od mene. Stoje u nizu i gledaju me, u sredini ovan sa svojom četvrtastom glavom. Taj mi prizor izaziva nelagodu.

Vidim kako od kiše promoćeni tapison leži na dvorištu i odlučujem da ću i njega odnijeti na cestu.

Prije nego što počnem s mužnjom, još kratko grabljam šljunak u vrtu pred kućom. Već pomalo pada sumrak. Dva dječacića iz susjedstva, Teun i Ronald, sjede pod tepihom – skupim tepihom – koji su napola razmotali i prebacili preko dva naslonjača. Prije nekoliko dana došli su oko sedam navečer na ulazna vrata. Podigli su svoje izdubljene crvene repe uvis i otpjevali pjesmicu, jako loše. Na blagom svjetlu iz repa njihove su uzbuđene glave izgledale još crvenije. Nagradio sam ih jednim Marsom. Sad obojica imaju džepne svjetiljke. “Hej, Helmere!” dovikuju kroz rupu koju su, možda nožem, izbušili u tapisonu. “Ovo je naša kuća!”

“Prekrasna kuća!” odgovaram oslanjajući se o grablje.

“Imamo i svjetlo!”

“Vidim.”

“A ovdje je poplava!”

“Voda će se već povući”, umirujem ih.

“Noćas ćemo spavati ovdje.”

“Mislim da nećete”, kažem.

“Mislim da hoćemo”, govori Ronald, mlađi.

“Ne, nećete.”

“Uskoro idemo kući”, čujem kako Teun tiho govori bratu. “Ovdje nemamo ništa za jelo.”

Bacam pogled prema gore, prema prozoru očeve spavaće sobe. Tamo je mračno.

4

“Hoću slaviti Svetog Nikolu”, kaže on.

“Svetog Nikolu?” Nakon majčine smrti u ovoj se kući nikad nije slavilo Svetog Nikolu. “Zašto?”

“Jer je tako lijepo.”

“I kako to sebi zamišljaš?”

“Pa”, kaže on, “kao i obično.”

“Kao i obično? Ako želiš slaviti Svetog Nikolu, moraš kupiti poklone.”

“Da.”

“Da. Kako ćeš kupiti poklone?”

“Ti ih moraš kupiti.”

“I za sebe?”

“Da.”

“Onda ću znati što ću dobiti.” Ne želim tako dugo razgovarati s njim. Samo na trenutak svratiti, i onda se brzo izgubiti. Kucanje stojećeg sata ispunjava sobu. Sunčano svjetlo u obliku prozora pada na staklo ormara i odražava se u njemu, obasjavajući sliku s ovcama, koja sad izgleda nešto manje turobna. Čudna slika. Katkad izgleda kao da je na njoj prikazana zima, a katkad ljeto ili jesen.

Dok zatvaram vrata, on dovikuje: “Žedan sam.”

“I ja sam kojiput žedan.” Čvrsto zatvaram vrata za sobom i spuštam se stubama.

Samo se kauč vratio u dnevnu sobu. Na najdonjoj polici ugrađenog ormara za rublje u svojoj spavaćoj sobi našao sam veliki komad tkanine. Možda je to komad tkanine od kojeg je majka još htjela sašiti haljinu, iako mi za tu svrhu izgleda malo prevelik. Lijepo prekriva kauč. Pod je obojen sivom temeljnom bojom, kad su vrata spavaće sobe otvorena, boja neprimjetno prelazi u isto tako obojeni prag. Sve podne letvice, prozorski okviri i vrata isto su tako obojeni temeljnom bojom. Ormar za posuđe stoji na drugome mjestu, niski ormarić za knjige je gore. Sve biljke koje bi mogle cvjetati bacio sam na gnojište. Nije ih više puno ostalo. Kad odem kupiti boju, morat ću potražiti i žaluzine ili rolo, od teških tamnozelenih zastora u spavaćoj i dnevnoj sobi kao da nemam dovoljno zraka, što, kako mi govori neki mutan osjećaj, nije isključivo zbog toga što već godinama nisu

isprašeni. Ostatak stvari iz ugrađenog ormara u spavaćoj sobi prenio sam gore, a vlastitu odjeću donio dolje.

Ovdje ima mačaka. Plahih mačaka koje odmah bježe. Katkad su dvije ili tri, nekoliko mjeseci poslije ih je devet ili deset. Neke šepaju ili im nedostaje rep, dok su druge (ustvari većina) slinave. Nemaš pregled, zato te ne čudi ako ih je deset, ni ako su samo dvije. Otac je problem mačaka rješavao tako što bi leglo stavio u jutenu vreću zajedno s kamenom i bacio je u jarak. Nekoć davno u vreću bi još stavio staru krpnu natopljenu tekućinom iz ormarića za otrove. Ne znam što je to bilo, ta tekućina. Kloroform? Ali kako je došao do boce kloroforma? Je li ga prije trideset godina možda bilo u slobodnoj prodaji? Srebrnosivi ormarić s mrtvačkom lubanjom i prekriženim kostima visi u sjeniku i već godinama više ne sadržava otrov, otrov je izašao iz mode. U njemu držim boju.

Proljetos sam ga vidio kako se povlači po sjeniku sa zdjelicama mlijeka. Ništa ga nisam pitao, samo sam duboko uzdahnuo, tako duboko da me mogao čuti. Nakon nekoliko dana postigao je da se sve mačkice zajedno guraju oko jedne zdjelice mlijeka. Zgrabio ih je i ugurao u vreću. Ne jutenu, njih više nemamo. Bila je to papirnata vreća u kojoj je prije bila dodatna krma. Tu je vreću zavezao za stražnji branik Opel Kadetta konopcem dugačkim otprilike metar.

Prije sedam godina morao se testirati da bi mogao produljiti valjanost vozačke dozvole. Sve je napravio krivo i nije položio test. Od tada više ne smije voziti. Ipak se uvukao u auto. Na stablima duž imanja ležao je zeleni veo, oko debala cvjetali su sunovrati. Stajao sam na vratima sjenika i promatrao. Upalio je automobil, koji je odmah poskočio naprijed, a on se zalijepio za sjedište, pa glavom udario o volan. Nakon toga je krenuo unatrag ne gledajući ni preko ramena ni u retrovizor. Neko vrijeme nastavio je tako: vozio naprijed, ubacio u brzinu (prijenosnik je urlao), vozio natrag, pri čemu je sasvim lagano okretao volan. Naprijed i natrag, tamo-amo, dok među stablima nije lebдио oblak ispušnih plinova. Onda je ponovno ispuzao iz auta, sasvim polagano odvezao papirnatu vreću i pokušao je baciti na vrh gnojišta. Prije nego što mu je to pošlo za rukom, morao je tri puta podići vreću sa zemlje, nije više imao snage u rukama za dovoljno snažan zamah. "Njih smo se riješili", rekao je

kad se vratio u sjenik. Rukom je protrljao čelo, a kad je učinio svoj to-smo-sredili pokret, zvučalo je kao struganje.

Potrajalo je neko vrijeme dok se nisam maknuo s mjesta. Polako sam krenuo prema gnojištu. Vreća nije ležala na samom vrhu, malo je spuznula, ne samo zbog sile teže nego i zbog micanja. Začuli su se vrlo tiho piskutanje i jedva primjetno grebanje. Otac je nešto krivo učinio, i sad je na meni da stvar privedem kraju. Ali nije mi to bilo ni nakraj pameti. Okrenuo sam se i udaljavao se od gnojišta sve dok više nisam čuo nikakav zvuk, sve dok više nije bilo uopće nikakvog zvuka i nikakvog pokreta.

On želi slaviti Svetog Nikolu jer je “tako lijepo”.

5

Ne znam što se ovdje događa, ali sad na grani golog jasena sjedi siva vrana i bulji u mene. Ovdje još nikad nisam vidio sivu vrana. Prekrasna je, i obuzima me sasvim lijepa nervoza, jedva uspijevam progutati zalogaj-dva. Sjedam na drugo mjesto, s pogledom kroz bočni prozor. Oko stola su četiri stolca, mogu sjesti kamo hoću, ostala tri nisu u upotrebi.

Uvijek sjedim na mjestu gdje je sjedila majka, na stolcu koji je najbliži ormaru za posuđe. Otac joj je sjedio sučelice, leđima okrenut prednjem prozoru. Henk je sjedio leđima okrenut bočnom prozoru i mogao je gledati u sobu ako su vrata bila otvorena. Ja sam sjedio leđima okrenut kuhinjskim vratima i često sam vidio samo Henkovu siluetu, zbog svjetla koje je dopiralo kroz prozor iza njega. To nije igralo nikakvu ulogu, sučelice meni sjedila je moja slika i prilika, a ja sam točno znao kako izgledam. Sad sam se dakle ponovno našao na svome starome mjestu za stolom, a to mi se ne sviđa. Ustajem, guram svoj tanjur na drugu stranu stola i sjedam na Henkov stolac. Sad sam ponovno vidljiv za sivu vrana, koja malo okreće glavu da me dobro osmotri. To zurenje podsjeća me na ovce, koje su prije nekoliko dana buljile u mene, sve dvadeset četiri. Tad me obuzeo osjećaj da su ovce meni ravne, da to više nisu životinje koje me promatraju. Čak ni kod svoja dva magarca nikad nisam imao taj osjećaj. A sad ta neobična siva vrana.

Guram stolac unatrag, hodam kroz hodnik do ulaznih vrata i izlazim na šljunčanu stazu. Vičem "Išššš!" Vrana malo naginje glavu i premješta jednu nogu. "Odlazi!" vičem i tek se tada, zatečen, osvrćem oko sebe. Čudnovati seljak poodmakle dobi pred otvorenim kućnim vratima glasno razgovara s nečim nevidljivim.

Siva me vrana prezirno gleda. Zatvaram ulazna vrata. Kad je u hodniku opet tiho, čujem kako otac gore nešto govori. Otvaram vrata stubišta.

"Što govoriš?" vičem.

"Siva vrana", dovikuje on.

"Pa što?" vičem.

"Zašto je tjeraš?" U svakom slučaju, nije gluh.

Zatvaram vrata stubišta i ponovno sjedam za kuhinjski stol, na očevo mjesto, leđima okrenut prednjem prozoru. Nepokolebljivo žvačem svoj kruh i što bolje mogu trudim se ne razumjeti oca, koji jednostavno nastavlja govoriti.

U roku od deset minuta sjedio sam na svim stolcima. Da me netko vidi, pomislio bi da pokušavam biti učetvero, samo da ne bih morao jesti sam.

Prije nego što počnem bojiti drvenariju, oličio sam strop i zidove dnevne sobe u bijelo. Bila su potrebna dva nanosa da nestanu bijeli pravokutnici koji su se pokazali nakon što sam skinuo slike, fotografije i vez. Nakon što sam kod soboslikara kupio boju i novi kist, otišao sam u Praxis, gdje sam pronašao drvene lamelaste žaluzine koje su odgovarale prozorima u dnevnoj i spavaćoj sobi. Očito su mjere koje su bile uobičajene prije sto pedeset godina još uvijek uobičajene. Prije nego što sam ih montirao, pokupio sam preostale biljke s prozorske daske te i njih bacio na gnojište. Sad je u obje sobe prazno i plavosivo, a svjetlo ulazi u vodoravnim trakama. Ujutro ne podižem žaluzine, nego otvaram uske lamele.

S kartonskom kutijom punom čavala, čekićem i velikim crnim sandukom za krumpir penjem se stubama.

“Što radiš?” pita otac.

Jednu po jednu izvlačim sve slike, fotografije i vezove iz sanduka pa ih počinjem vješati. “Tebi je Sveti Nikola lijep”, govorim, “ali i ovo je lijepo.”

“Što se sve dolje događa?”

“Sve moguće”, govorim. Oko slike s ovcama vješam prve fotografije, i uskoro moram prijeći na druge zidove. Uokvirene fotografije majke i Henka, krave od sto tisuća litara mlijeka s rozetama, bake i djeda i mene, izvezene uspomene na naše rođenje (ne jedan, nego dva veza) i vjenčanje oca i majke. Među malim slikama nalazi se šest slika gljiva, prava serija akvarela.

“Što bi to trebalo značiti?” pita otac.

“Da imaš nešto što možeš gledati”, govorim.

Kad sam sve objesio, još jednom pomno promatram fotografije. Na jednoj fotografiji majka sjedi u naslonjaču. Sjela je u njega kao otmjena žena, s čedno prekriženim nogama, pomalo nagnutima na jednu stranu, zbog čega joj je gornji dio tijela lagano okrenut, ruke su

joj uredno savijene u krilu. Gleda fotografa na način koji joj uopće ne pristaje. Pomalo zavodnički i istovremeno oholo, dojam koji u stranu nagnute noge još pojačavaju. Skidam fotografiju sa zida i stavljam je u prazan sanduk za krumpir, zajedno s čavlima i čekićem.

“Ostavi je ovdje”, kaže otac.

“Ne”, kažem. “Ponijet ću je dolje.”

“Ima li mandarina?”

“Želiš mandarine?”

“Da.”

Rasklapam potporanj na stražnjoj strani okvira fotografije i postavljam majku na atulu iznad kamina. Potom uzimam dvije mandarine iz spremišta i nosim ih gore. Stavljam ih na noćni ormarić i krećem prema prozoru. Siva vrana još uvijek sjedi na jasenu, gledano odavde u istoj visini sa mnom.

“Gleda li te siva vrana?” pitam.

“Ne”, kaže otac. “Gleda nešto niže.”

Odjednom znam što sam još zaboravio. Silazim stubama i odlazim u kuhinju. U jednom kutu, kraj pisaćeg stola, stoji očeva lovačka puška. Uzimam je i pitam se je li nabijena. Ne provjeravam. Imam čudan osjećaj s puškom u rukama. Najprije ju nismo smjeli ni dodirnuti, potom to nisam htio. Nosim pušku gore i naslanjam je na bočnu stranu stojećeg sata. Otac je utonuo u san. Leži na leđima, glava mu je pala u stranu, pljuvačka mu kapa na jastuk.

6

Majka je bila nečuveno ružna žena. Za nekog tko je nije poznao fotografija na atuli iznad kamina vjerojatno je smiješna: koščata seljačka žena ispupčenih očiju i s frizurom žene koja jednom u četiri mjeseca ide frizeru i svojski se trudi zauzeti otmjenu pozu. Ja se ne smijem fotografiji. Ona je moja majka. Ali pitao sam se zašto se otac – koji, ako ne spava, sigurno bulji u svoju dopadljivu pojavu na fotografijama iz davno prošlih dana – oženio njome. Ili ne, sad kad već neko vrijeme promatram njezinu fotografiju i mislim na čovjeka gore, pitam se zašto se ona udala za njega.

Na atuli iznad kamina, izrađenoj od crnog mramora, više ne stoji puno toga. Brončani svijećnjak s bijelom svijećom i stara kutija za pisaljke na kojoj je naslikana lakenvelderska krava. Sve druge drangulije nalaze se u kutiji u Henkovo spavaćoj sobi, zajedno s još suvišnih stvari. Henkova soba pretvorila se u ropotarnicu. Pokraj njegova kreveta, koji nikad nije služio kao gostinski krevet, stoje i leže raznorazne stvari koje je i on još vidio i poznao, jedna velika sabrana prošlost, a još živući muzejski eksponat u susjednoj sobi ne prestaje disati. Disati i govoriti. Čak i sad, ovdje, čujem ga kako mrmlja. Razgovara li sa sivom vranom? S fotografijama ili sa šest akvarela gljiva?

Henk i ja rođeni smo 1947., ja sam nekoliko minuta stariji. Prvo su mislili da nećemo doživjeti sljedeći dan (24. svibnja), ali majka nije prestala vjerovati u nas. “Žene su stvorene za blizance”, navodno je rekla kad nas je prvi put došla. Ne vjerujem u to, zvuči više kao jedna od onih primjedbi koje isplivaju iz većeg sklopa događaja i izjava – u to je vrijeme, naravno, rečeno puno toga – i koje s vremenom preostanu, same, izvan konteksta, pri čemu je najvjerojatnije riječ o izvrtanju nečeg što je rekao otac, ili liječnik. Majka sama vjerojatno je malo toga rekla.

Sjećam se nečeg čega se ne mogu sjećati. Vidim njezino lice odozdo, iza jedne lagane, blage izbočine. Njezinu bradu i prije svega njezine lagano ispupčene oči, koje ne gledaju prema meni, nego u neku točku u daljini, u ništa, u zemlju, možda u nasip. Ljeto je i moja stopala osjećaju druga stopala. Majka je bila šutljiva žena, ali sve je

vidjela. Otac je govorio kao navijen, i gotovo nikad nije ništa vidio. Posvuda se probijao dernjavom.

Netko kuca na prozor. Teun i Ronald stoje u vrtu pred kućom, dozivaju i gestikuliraju. Krećem prema ulaznim vratima.

“Helmere! Magarci su pobjegli!” To govori Ronald, tonom iz kojeg čujem kako bi htio da magarci svaki dan pobjegnu.

“Još hodaju po dvorištu.” To kaže Teun, tonom iz kojeg razabirem da je i on čuo što bi njegov brat ustvari htio.

Trče preda mnom i skreću iza ugla kuće. “Polako!” dovikujem.

Magarci stoje među stablima, otprilike pet metara od vrata ograde, koja su malo odškrinuta. Konopac kojim su vrata inače pričvršćena za betonski stup sad labavo visi. Shvaćam što se dogodilo.

“Dobro”, kažem. “Pobrinite se da ih vratite na ograđeni pašnjak.”

“Mi?” pita Ronald.

“Da, vi.”

“Zašto?”

“Zato.”

Sad kad su magarci pobjegli Teun i Ronald ih se boje. Ista stvar kao sa slavinom: kad si malen, zgodna, krasna stvar, sve do trenutka kad je odvrneš, i uspaničiš se zbog sve te vode koja navire iz nje, a nemaš pojma kako bi tu stvar trebalo ponovno zavrnuti.

“Zato?” kaže Teun. “Što to znači?”

“To znači”, kažem, “da znam da si ti otvorio vrata ograde jer si bio prelijen da se popneš preko nje, i da je Ronald išao za tobom te je još malo više otvorio vrata.”

“Da”, rekao je Ronald.

Teun mu je dobacio ljutiti pogled.

“Hajde”, kažem. “Gurajte.”

“Gurati? Vrata?”

“Ne, magarce.” Polako šećem prema vratima ograde, podižem ih i širom otvaram. Dječaci se ne miču s mjesta, promatraju me s nevjericom i pomalo prestrašeno.

Magarci zimi često dugo stoje u štali kraj kokošinjca. Magarci strašno mrze mokre noge. U štali je suho, a na zemlji leži sloj slame. Štala je duga šest metara, široka pet. Na prednjoj je strani otvorena, tamo je nadstrešnica. Magarci imaju pregradu od četiri puta pet metara, a na preostala dva metra na prednjoj strani nalaze se bale

sijena i vreća zobi. U jednom sanduku uglavnom leži nešto šećerne repe i velikih mrkava. Na polici leže veliki nož, češagija, četka, krivi nož za kopita, gruba turpija i strugalo za kopita. Kad su magarci u štali, ne prođe ni dan, a da Teun i Ronald ne sjede s njima. Na balama sijena ili u pregradi, na rasutoj slami. Najradije sjede tamo kad vani već pada mrak, nakon što sam već upalio svjetiljku. Jednom sam ih našao kako leže koliko su dugi i široki ispod magaraca. Zapitao sam ih zašto su to učinili. "Želimo pobijediti strah", rekao je Teun, kojemu je tada bilo šest godina. Ronald je kihnuo jer mu je dugačko zimsko magarčevo krzno padalo na lice. Sad kad su magarci pobjegli, sad se boje.

"Kako?" pita Ronald.

"Jednostavno. Staneš iza njega i guraš mu stražnjicu."

"Hvala lijepa", kaže Teun.

"Ništa ti neće", kažem.

"Stvarno?" pita Ronald.

"Stvarno."

Obojica staju iza jednog magarca i Ronald počinje gurati svom snagom. Teun prvo oprezno kucka po stražnjici svog magarca, da bude siguran da se neće ritnuti. Zanima me što će se dogoditi.

Ništa se ne događa. Krećem u sjenik.

"Kamo ideš?" pita Teun.

"Odmah se vraćam", govorim.

U sjeniku stavljam nekoliko šaka visokokalorične stočne hrane u vjedro i prije nego što se vratim dječacima, virim iza ugla sjenika kakva je situacija. Nema promjene. Vidim kako se Teun bojažljivo ogledava i krećem k njima.

"Zar ne ide?" pitam.

"Ne", kaže Ronald. "Glupe životinje."

"Što kažeš?" pitam.

"Ovaj..." kaže on.

"Ne miču se", kaže Teun.

Ulazim u ograđeni pašnjak i istresam vjedro. Ronald se prevrnuo, tako je brzo magarac kojeg je gurao potrčao k meni. Praznim vjedro i zatvaram vrata ograde. Potom se sva trojica još neko vrijeme naslanjamo na ogradu i gledamo kako magarci žderu

visokokaloričnu hranu. Ja stojim na zemlji, Teun na najnižoj prečki, a Ronald na prečki iznad nje.

“Nemojte to više činiti”, kažem.

“Nećemo”, govore uglas.

Skaču na zemlju i trče prema dvorištu. Kad su već gotovo stigli do nasipa, Teun se osvrće. “Gdje ti je otac?” dovikuje.

“Unutra”, kažem.

Više od toga ne zanima ga. Prelaze preko nasipa i skreću desno.

Ostajem sam kraj magaraca. Oni nemaju imena. Kad sam ih prije više godina kupio, nisu mi pala na pamet nikakva imena, i nakon nekog vremena bilo je već prekasno, tad su već bili “magarci”. Otac me pitao jesam li poludio. “Magarci?” rekao je. “Što bismo, zaboga, trebali započeti s magarcima? Koliko će to samo koštati?” Rekao sam mu da to neće biti naši, nego moji magarci. Trgovcu stokom svidjela se ta transakcija, u svakom slučaju nešto novo. To su križanci magaraca, a ne francuski, irski, talijanski ili španjolski rasni magarci. Boja im je vrlo tamna siva, a jedan ima svijetlosivi nos. “Gdje ti je otac”, kažem im tiho i cmokćem jezikom. Oni dolaze k meni i guraju mi svoje nosove različitih boja u kosu.

Krave su nemirne, dvije su se ritnule kad sam im htio pričvrstiti napravu za mužnju. Nedavno sam još mislio da je to zbog toga što više ne idu van, ali sad počinjem sumnjati da sam ja taj koji je nemiran, a što se toga tiče, krave su katkad kao psi, izgleda da osjećaju duhovno stanje svog vlasnika. Psa nemam. Ovdje nikad nismo imali pse.

Otac nije pojeo mandarine. Ustvari ništa u vezi s njim ne želim ni vidjeti ni čuti. Odozdo sam ga odnio gore, i sad, što se mene tiče, može sjesti na krov i potom na najviše vrhove jablana duž dvorišta da bi ga onda odnio udar vjetera, u zrak. To bi bilo najbolje, kad bi jednostavno nestao.

“Ne mogu ih oguliti”, kaže.

Pokušavam ne vidjeti mandarine na noćnom stoliću i njegove iskrivljene prste na pokrivaču. Ovdje stvarno počinje smrdjeti, iako prozor stalno držim odškrinut. Ako uporno ne bude htio nestati, morat ću ga prati. Prije nego što navučem zastore, stavljam ruke na prozorsko staklo da zaslonim svjetlo svjetiljke. Držeći glavu među rukama, zurim u jasen u vrtu ispred kuće. Siva je vrana otišla. Ili je

tako mračno da se ne razlikuje od grana na pozadini večernjeg neba?

Onda vidim kako netko hoda. Duž ceste stoje ulične svjetiljke, jedna za svaku kuću ili seosko imanje. To znači, sve u svemu, sedam laterni. Ima već nekoliko tjedana da nešto nije u redu s mojom laternom. Gori, ali to je sve što se može reći; čak ni ako stojiš pod njom, svjetlo ne dopire do tebe. Žaluzina u dnevnoj sobi zatvorena je. Vani je tako mračno da samo mogu vidjeti da netko hoda, a sada da netko stoji pred imanjem. Tamna mrlja, vidljiva jedino na pozadini kanala. Ne mogu vidjeti čak ni u kojem smjeru mrlja gleda.

“Što je?” pita otac.

“Netko hoda po stazi”, šapćem.

“Tko?”

“Ne mogu ga vidjeti kako treba.” Onda se mrlja pokreće, i odjednom se pokazuje crveno stražnje svjetlo. Slijedim ga pogledom sve dok ne prođe mimo prozora i izgubi se. Jednim pokretom navlačim zastore. Srce mi lupa u grlu. “Hajde, hoćemo li”, kažem i uzimam mandarine s noćnog stolića. Gulim obje, uklanjam goraka bijela vlakna i dajem ocu kriške. Uskoro mu sok klizi niz bradu.

“Slasno”, kaže.

7

Cijelog sam se života bojao. Tišine i tame. Isto mi je tako cijelog života bilo teško usnuti. Dovoljno je da čujem nešto što si ne mogu objasniti, i već je gotovo sa spavanjem. Ipak, nikad prije nisam razmišljao o tome što se sve vani događa noću. Naravno, u stara vremena vidio bih sve što je prolazilo pokraj prozora, čak usprkos tome što se prozor nalazi nekoliko metara iznad šljunčane staze. Vidio bih ramena, napregnuta uzdignuta ramena nekog tko se penje po fasadi. Poput pantere, katkad bi se ruka već ovijala oko prozorske daske. Onda bih osluškivao kako Henk, koji je ležao pokraj mene, diše, a poslije bih ga zamišljao kako spava, u sobi do moje, i tada bi nestalo ramena, ili što sam već zamišljao da vidim. Negdje u dubini duše znao sam da vidim stvari koje ne mogu vidjeti.

Sad, nakon što sam ugledao spodobu na stazi i nahranio oca, ležim u krevetu čvrsto zatvorenih očiju. Spavati, razmišljam, spavati. Ali vidim ovce kako leže na zemlji, kako stenju i preživaju, sive mrlje na zeleno-crnoj površini, i čavke na jablanovima s glavama među perjem, i magarce koji stoje jedan nasuprot drugom blizu ograde i drijemaju, pognutih šija kao da im se glave dodiruju, i Bosmanovu vjetrenjaču koju sam zakočio, samotnu u svome kutu, kako zabljesne svijetlosivo čim se raskine pokrov oblaka, i nekoga kraj vjetrenjače koji podiže pogled prema konstrukciji za upravljanje i čita "No 40832". Na tu predodžbu otvaram oči. Stoji li često netko nepomično pred imanjem u jesenjim noćima? I bih li to ikad saznao da slučajno nisam pogledao kroz prozor?

Poslije vidim mladiće u kanuu. Onaj koji je rekao da je ovo ovdje bezvremeno mutan je i brzo nestaje. Onaj drugi, crvenokosi, s ramenima izgorjelima od sunca, ostaje. Nešto je rekao, ali što, ne igra nikakvu ulogu. On je vidio što se moglo vidjeti, i vidio je mene. Seljaka donekle poodmakle dobi u izbljedjelom plavom radnom kombinezonu s otkopčanim gornjim gumbima, tog je dana bilo vrlo toplo. Koji je stajao na bočnoj strani seoskog imanja, u hladu, gdje nije imao nikakva posla osim promatrati, nepomičan, suzdržana daha. Koji je od 1967. svakog dana sve više stario, a da se ništa drugo nije promijenilo, ne, jedna stvar ipak je drukčija: magarci, a crvenokosi mladić rekao je nešto baš o magarcima. Da su

staromodni. Dakle ono što je rekao ipak igra nekakvu ulogu. Skreću u kanal Opperwouder, smijući se, mladi, samoživi, dakle brzo zaboravljaju. U produžetku kanala zalazi sunce. To je potpuno nemoguće jer kanal vodi na istok, u IJsselmeer, a ovdje sunce nikako ne može zaći u IJsselmeer, ali sad je to moguće i mladići se pretvaraju u siluete čiji glasovi sve više tihnu. Onda nestaju. Sad, razmišljam, sad ću usnuti. Kad tako misliš, to odmah možeš zaboraviti. Imaginarno sunce podsjeća me na more, koje se nalazi možda trideset pet kilometara zračne linije zapadnije. Prije mnogo vremena bili smo tamo, dva puta u jednom ljetu. Oba se puta tijekom dana naoblačilo. Majka je htjela vidjeti kako sunce tone u vodu i nagovorila je oca da dozvoli nadničaru da sam pomuze krave. Ja još nikad nisam vidio kako sunce tone u more, iako je obala tako blizu i to bi se lako moglo vidjeti.

Nešto čujem, mislim da je to ispod mog prozora, i osjećam kako mi se kostriješi kosa na šiji. Mislim na oca, gore. Nije više ni za što, ali sad ga ipak trebam da mi odagna strah.

Možda crvenokosi mladić još koji put pomisli na mene, starog seljaka koji je onog lijepog ljetnog dana stajao ništa ne radeći, samo tako.

8

“Star? Helmere, pa ti uopće nisi star?” Ada, Teunova i Ronaldova majka, sjedila je nasuprot meni za kuhinjskim stolom. “Tvoj otac, da, on jest star.”

Ada je čula dosta toga od svojih sinova. O magarcima i “drvenim letvicama” na prozorima. Radoznala je. “Znaš li tko je još star? Klaas van Baalen, koji stanuje malo izvan Broeka. On je tvojih godina, i potpuno zamazan. Ne može se brinuti sam za sebe. Nedavno su došli po njegove ovce, potpuno zapuštene, vunene loptice s drhtavim kostima.”

Zaboravio sam da Ada sad pije kavu bez mlijeka, zato sam rekao da sam ostario.

Ada je rekla da je ono što sam učinio u dnevnoj i spavaćoj sobi “fantastično”. Plava boja podova i drvenarije za nju je “superlijepa”, a posebno joj se svidio slobodni prostor. Ali smatra da još moram kupiti poplun. Deke ne, to više ne ide, to je “strašno staromodno”, dok je spavanje pod poplunom “daleko komfornije”. (“Je li to prava riječ?” zapitala se potom.) Htjela je znati koliko sam platio žaluzine, i ona bi se kod kuće htjela riješiti zastora (“legla prašine”). Ili, jesam li jednostavno bacio naslonjače? Ne, čekaj, to ustvari već zna, odjednom joj je palo na um što su Teun i Ronald ispričali, nešto o “kući od tapeta”. “Izvršno”, tako joj se čini, samo tako baciti stvari, stvoriti prostor, ne stalno sve htjeti zadržati. Još je jednom otišla u spavaću sobu. Zašto još uvijek spavam u krevetu za jednu osobu? U velikom krevetu imao bih “krasnog prostora”. Mangupski me pogledala kad je to rekla. A poplun, to bih trebao “stvarno učiniti”, tad bih mogao kupiti lijepe plave navlake, i sve bi izgledalo ljepše i “svježije”.

Na putu prema kuhinji raširila je ruke i pokazala na prazne zidove dnevne sobe. Umjetnost. Zašto ne kupim “nešto umjetničko”?

Ada je još mlada, moglo bi joj biti trideset pet godina. Njezin je muž sigurno deset godina stariji od nje, možda čak petnaest. Ona sva puca od energije, najradije bi svaki tjedan došla k meni počistiti, a ne, kao sada, jednom godišnje, u travnju. Blagajnica je udruge žena sa sela, pravi prošivene jorgane, članica je književnoga kluba, angažira se oko svega što se tiče sela i upravo je zaokupljena

uređenjem “najljepšeg vrta u cijelom Waterlandu”. Podsjeća me na majku jer je gotovo jednako ružna, ali kod Ade je tomu razlog ne baš dobro ispravljena zečja usna. Njezini su dječaci sjajni, bijele kose, dugih trepavica i besprijekornih usta. Ona nije odavde, i možda baš zbog toga zna sve o svima u bližoj i daljoj okolici.

Nalijevam drugu šalicu kave i potiskujem zijevanje. Ada mi je draga, ali njezin entuzijazam i prostodušno brbljanje još me uvijek dotuku, posebno tako kratko nakon mužnje i hranjenja mlade stoke.

“Zamijenio si dakle spavaću sobu s ocem. Kako je on? Mogu li načas k njemu?”

“Dobro”, kažem. “Ne”, lažem potom, “spava, pusti ga sada da leži.”

Ada pije kavu i škilji preko ruba šalice prema meni. “Star”, govori. “Odakle ti ta ideja? Imaš lijepu glavu, krasnu gustu kosu i ni grama sala.”

Crvenim se, osjećam to i ništa ne mogu protiv toga. Ne samo zbog toga što Ada kaže da imam lijepu glavu, već više zbog toga što sam slagao, i što otac svakog trenutka može razotkriti moju laž. On ne spava.

“A sad se crveniš kao školarac!”

Ada sjedi na mome starome mjestu. Uvijek tamo sjedi kad je ovdje, zato što kroz bočni prozor ima pogled na muževo imanje i tako osjeća da sve drži na oku, iako je imanje udaljeno dobrih petsto metara. Ja sjedim na majčinu mjestu. Siva vrana već više od tjedan dana sjedi na istoj grani jasena. Sveti je Nikola došao – ali ne k nama – i otišao. Subota je, sunce sja i nema vjetra. Jasno prosinačko jutro, kad je sve sasvim golo, a obrisi su oštro ocrtani. Dan čežnje. Ne za domom, nalazim se u njemu, već za ovakvim istim danima u davnim vremenima. U tom se slučaju to drukčije zove, nazovimo to sjetom. Ada to ne bi shvatila. Zato što nije odavde, ne poznaje iste ovakve dane iz davnih vremena na ovome mjestu.

“Jesi li ti možda kojiput vidjela sivu vranu?” pitam.

“Što je to?”

“Jedna sjedi tamo na jasenu.”

Ustaje i gleda van kroz prednji prozor. “Kako li je samo velika”, govori.

“Već danima tamo sjedi i ljubomorno bulji u sir na mom kruhu.”

“Fino”, govori Ada. To je ne zanima. Okreće se i ponovno sjeda. Dok govori, zvuči kao da ima vatu u ustima. To vjerojatno ima veze s njenim nekadašnjim rascijepljenim nepcem. “Što je to bilo s magarcima?”

“Ostavili su ogradu otvorenu.”

“Reći ću im da to nikad više ne smiju učiniti.”

“To sam im već ja rekao.”

“Je li liječnik još jednom bio tu?”

“Da, da.”

“Što je rekao?”

“Star. Jednostavno je star. Star i zaboravan. U posljednje vrijeme govori čudne stvari.”

“Kakve stvari?”

“Ah, sve moguće. O prošlim vremenima. Katkad uopće ne razumijem o čemu govori.” Činim neodređen pokret rukom ispred čela.

“A sad?”

“Što sad?” Odlazem kavu i pokušavam ukloniti vrućinu s čela trljajući ga lijevom rukom. Lijevom rukom, ta se ruka nalazi između Ade i mene.

“Zar ne bih mogla navratiti s vremena na vrijeme? Rado bih se malo brinula za njega.”

“Ne treba, snalazim se. Gotovo je zima, jedino što radim jest mužnja.”

“Dobro.” Ispila je kavu i malo se pomiče na stolcu. Zuri kroz bočni prozor. “Ne, Klaas van Baalen, on je star. Ti se možeš izvrsno brinuti za sebe.” I dalje zuri, razmišlja. Možda se pita zašto otac leži gore i zašto sam podove obojio plavosivo. “On osim toga ni s kim ne razgovara”, kaže, “nedruštven je i osamljen, a otkad su mu odveli ovce, više ničeg nema.” Zadrhtala je. “Strašno.”

“Da”, govorim. To jest strašno.

“Zašto se nikad nisi oženio, Helmere?”

“Molim?”

“Oženio.”

“Za to je potrebna žena”, kažem.

“Da, ali zašto je nemaš?”

“Ah...”

“Onaj tvoj brat, on je imao djevojku, zar ne? Trebali su se vjenčati?”
Ako je Adi stvarno trideset pet godina, rodila se one godine kad je Henk umro. Šezdeset sedme.

“Da”, kažem. “Riet.”

“Henk i Riet”, kaže Ada. “To zajedno dobro zvuči.”

“Da”, kažem.

“Dakle on je imao djevojku, a ti nisi?”

“Ne.”

“Čudno.”

“Ah, katkad se jednostavno tako dogodi.” Čujem kako se otvaraju vrata spremišta. Još prije nego što se i pojavi na kuhinjskim vratima, znamo tko će ući.

“Nemojte se tako derati”, dovikuje Ada.

Teun i Ronald ulaze u kuhinju i staju, spuštenih ramena, svaki majci s jedne strane. “Hej, Helmere”, kaže Teun. Ronald ništa ne govori, nego ukočeno gleda paketić tortica koji se nalazi na stolu.

“Zašto ste vas dvojica došli ovamo?” pita Ada.

“Otac pita hoćeš li doći kući”, govori Teun.

“Zašto?”

Teun trenutak razmišlja. “Ne znam.”

“Ne znaš ili si zaboravio?”

“Zaboravio”, kaže Ronald.

“Onda idemo”, kaže Ada. Ustaje. “Jeste li već vidjeli Helmerovu novu sobu?”

“Ne”, kaže Teun.

“Onda idi i pogledaj.” Hoda za dječacima u dnevnu sobu.

Teun i Ronald glasno viču “o” i “ah” jer misle da će mi se to svidjeti. To je točno. Sviđa mi se i to što sjedim ovdje u kuhinji, a tamo su u sobi ljudi koji jednostavno hodaju i govore.

Izlaze kroz ulazna vrata. Nasred šljunčane staze Ada se osvrće. “Sasvim sam zaboravila ispričati da je Kopersov mali – znaš na koga mislim – iz Buitenweerewege...”

“Jarno, pucaj!” viče Ronald. Nogometna zvijezda. Ronald pak igra u E ili F ekipi.

“Da, Jarno, on će preuzeti imanje u Danskoj. Ili si to već znao?”

“Ne”, kažem, “nisam znao.”

“Na Jutlandu, mislim. Tamo još ima prostora. Hoćeš li pozdraviti oca?”

“Hoću”, kažem i zatvaram ulazna vrata.

Stojim na vratima svoje spavaće sobe i promatram vunene deke na svom krevetu za jednu osobu. Gornja deka ima iscufane rubove. Okrećem se i promatram prazne zidove dnevne sobe. Nešto umjetničko.

“Helmeer!” viče stari odozgo.

Liježem na kauč pokriven tkaninom i sklapam oči. Danska.

Danska. Jutland, Sjaelland, Funen, Bornholm, Veliki Belt, Mali Belt, Odense. Ada je nešto izazvala u meni. Zemlja blagih brežuljaka, široki prostor, pustopoljina. Jarno Koper seljački je sin kojemu je ovog ovdje dosta. Taman tip, moglo bi mu biti dvadeset pet godina. Kad razgovaram s njim – što se događa vrlo rijetko – uvijek govori “Ovo ovdje je šaka jada.” On odlazi, on ima hrabrosti ići u Dansku. Stara zemlja, završetak imena “mark” u originalnom nazivu “Danmark” znači da ima nekakve veze s Njemačkom u davnim vremenima, provjerit ću u rječniku. Ustajem s kauča i gledam iza sebe. Niski ormarić sa zavičajnim romanima koje je majka čitala više nije ondje. Morat ću ići gore.

“Helmere!”

“Da, da, da”, mrmljam izvlačeći rječnik između zavičajnih romana. Sjedim na Henkovu krevetu, koljena mi dodiruju niski ormarić. Za sve ću morati naći bolje mjesto, ovdje se jedva može hodati, a toaletni stolić stoji točno ispred vrata ugrađenog ormara. U tom ormaru nalaze se moje stvari. Stvari koje ne želiš ili ne možeš baciti, ali koje ustvari nikad više ne pogledaš. Tu piše “mark: granično područje kakvo je postojalo između Franačkog i Njemačkog Carstva.” Ti ogavni Nijemci. Komad zemlje na koncu našeg carstva, komad zemlje u kojoj žive Danci. Ima još jedno značenje: nepodijeljeno zemljište u posjedu grupe ljudi. Zove li se Marken zbog toga Marken?

“Helmere!”

Sklapam rječnik, vraćam ga među zavičajne romane i krećem prema vratima. Majka je navečer znala satima sjediti i čitati. “Romantična duša”, mrmljao je otac katkad kad bi satima prije nje otišao u spavaću sobu. Svaki bi put to zvučalo neljubazno.

Dvaput dnevno obavljam veliku nuždu. Prvi put odmah nakon mužnje, drugi put nakon kave. Vrlo rijetko osjetim potrebu u kasnijem dijelu dana, i to uglavnom navečer, ali uvijek je ignoriram.

Kad se sjetim, odnesem oca niza stube i posjednem ga na WC. Tad zatvorim vrata i onda kao vjeran pas – izgleda da su psi vjerni, ali ja to ne znam, ovdje nikad nismo imali psa – čekam pred vratima. Dok on ne vikne “Gotovo.” Njega pritisne tek kad ga posjednem na WC.

To može biti jednom u dva dana, a katkad prođu i četiri dana. Jedva i piša – samo s vremena na vrijeme zateknem malo mokraće u bočici za mokraću. Tad je ispraznim i isperem kipućom vodom. Kako je i kada ta stvar došla k nama u kuću, ne znam, ali vrlo je praktična.

“Što je?” pitam ulazeći u očevu spavaću sobu.

“Ništa”, kaže on.

“Zašto me onda zoveš?” Krećem prema uspravnom naslonjaču s naslonima za ruke koji stoji kraj prozora, pod slikom ovaca, i okrećem sliku. Koliko je manje moguće, dišem kroz nos.

“Pozovi liječnika.”

“Ne.”

“Hoću ustati.”

U normalnim okolnostima ne bih se upuštao u to, ali sad mi njegova želja odgovara. Raskrivam deke i plahtu. Od zadaha koji dopire iz toploga kreveta ponestaje mi daha. Guram ruke pod njegovo tijelo, podižem ga i nosim do naslonjača. Njegove se mršave ruke čvrsto drže naslona. S kreveta povlačim deke i plahte. S plahtama se spuštam stubama. Zajedno s nešto bijelog rublja trpam ih u perilicu i namještam temperaturu na devedeset stupnjeva. Potom uzimam vjedro iz ormarića ispod sudopera i punim ga mlakom vodom. Uzimam ručnik i frotirsku krpicu iz ormara za rublje i ponovno se uspinjem stubama. Otac visi u stolcu, nagnut naprijed. Očito mu ruke nisu mogle držati vlastitu težinu, tako da je gornjim dijelom tijela polako spuznuo naprijed, a pad je spriječio čvrsto se uhativši za nogu stolca. Stavljam vjedro na pod i guram ga u uspravni položaj. Prvo mu svlačim gornji dio pidžame, što i nije neki problem. Sive dlake na upalim prsima priljubile su mu se uz kožu. Stajem iza njega, jednom mu rukom obavijam prsni koš, ispod pazuha, i podižem ga. Slobodnom mu rukom skidam hlače pidžame. Na hlačama su mrlje. Potom gol sjedi u naslonjaču. Spolovilo mu vlažno leži među nogama, upadljivo je veliko i nenaborano u usporedbi s veličinom njegova tijela te kožom na rukama i nogama.

“Je li Ada bila ovdje?” pita. Teško mu je držati glavu uspravno.

“Da.”

“Zašto nije došla gore?”

“Nije joj se dalo.”

“Je li to rekla?”

“Da, to je rekla.” Gledam od oca prema vjedru i od vjedra prema podu pokrivenom tamnoplavim tapisonom, od poda prema frotirskoj krpici koja leži na raspremijenom krevetu. Ovako nećemo stići daleko. Ponovno idem niza stube i plastičnu hoklicu koja stoji u kuhinji nosim u kupaonicu. Perilica radi.

“Hladno”, kaže on.

Držim ruku pod mlazom i malo jače odvrćem slavinu za toplu vodu. Nisam dobro promislio i zaboravio sam skinuti odjeću, a sad je prekasno; ako ga ispustim, past će na zemlju. To ne bi bilo dobro, otac koji pada, ovdje, na popločeni pod. Hoklica stoji uza zid, u jednom kutu, tako ga mogu držati jednom rukom. Diže ruku da bi zaštitio glavu od vodenog mlaza, baš u trenutku kad sam zavrnuo slavine.

“Sad ću te nasapunati”, govorim.

On ništa ne kaže.

Stavljam mu frotirsku krpicu na koljeno i na nju istiskujem dobru količinu pjene za kupanje. Pjena se zove Badedas i miriše na mentol. Nezgodno je tako, jednom rukom. Počinjem ga sapunati. Ponovno me podsjeća na tek rođeno tele, tako gladak i sklizak, drhtav. Želim prijeći frotirskom krpicom preko njegove stražnjice, za to ga moram podići jednom rukom, onako kako sam učinio kad sam mu skinuo donji dio pidžame, samo što sada ne stojim iza njega, nego pred njim. Drago mi je što nisam dobro promislio i što još na sebi imam odjeću, inače bi moj goli gornji dio tijela bio pritisnut uz njegovu gola mršava prsa. Prelazeći mu frotirskom krpicom nekoliko puta po stražnjici, kroz mokri materijal osjećam njegove testise. Ponovno ga spuštam na hoklicu. Zaboga, njegovo se spolovilo ukrućuje. Frotirsku bi krpicu ustvari trebalo isprati, ali brzo mu stopalom malo rastavljam noge pa prelazim njome preko njegovih slabina i spolovila, od čega se ono još više ukrućuje. Brzo bacam frotirsku krpicu iz ruke i odvrćem slavine.

“Hladno”, ponovno se tuži.

“Sam si kriv”, govorim.

Spolovilo mu polako ponovno tone među noge. Nakon što sam ga isprao, pitam se moram li mu još oprati kosu – “tako još lijepo gustu”, rekla bi Ada. Ne, zasad je dosta. Brišem ga. Uspijeva na trenutak stajati na vlastitim nogama.

Stojeći na vratima njegove spavaće sobe kao neki staromodni mladoženja, vidim da sam nešto krivo učinio. Krevet još nije napravljen. Oca, kojemu je vlažan ručnik omotan oko sredine tijela, posjedam na naslonjač kraj prozora. Njegova priljava pidžama leži na hrpi kraj jedne noge naslonjača. Presvlačim krevet čistim plahtama koje vadim iz ormara. Onda ga polažem na krevet i oblačim mu čistu pidžamu. Moja mi mokra odjeća smeta, a u spavaćoj je sobi hladno. Stavljam oba jastuka na uzglavlje kreveta i pokrивam ga dekama.

“Da sam barem mrtav”, govori tiho.

“Sad kad si tako lijepo čist?” pitam.

“To je ta vrana”, kaže i drhtavim prstom pokazuje van.

“Što je s tom vranom?”

“Sjedi i čeka me.”

“Ma nemoj.”

“Da.”

“Kako god hoćeš”, kažem.

Centralno grijanje, o tome nije htio ni čuti. Majka je htjela, ali njezina želja nije značila ništa. Tu su dvije peći na naftu, jedna u kuhinji i jedna u dnevnoj sobi. Sad sam snosi posljedice, gore. Prije je kad se vani smrzavalo puštao noću peć da gori na nižoj temperaturi i otvarao vrata njihove spavaće sobe. Kad bismo se Henk i ja probudili, nismo mogli gledati van od gustog ledenog cvijeća koje je prekrivalo prozorsko okno.

Toplu vodu dobivamo iz bojlera. Nisam potrošio previše vode na oca, dakle ima je dovoljno i za mene. Ne sjećam se kad sam posljednji put usred dana stajao pod tušem. Sad i sam mirišem na mentol. Osjećam se mlad i snažan, ali kad uzmem svoje spolovilo u ruku, osjećam se isto tako čudnovato beskoristan i prazan. Nehotično ga uspoređujem s očevim. Moje je veće, i već zbog same te spoznaje počinje rasti. Dok se pitam što bi to trebalo značiti, oglašava se zvonce. Osjećam kako mi se testisi skupljaju u ruci. Ovdje gotovo nikad nitko ne zvoni, čak nisam isprva ni shvatio da je to zvonce. Zavrćem slavine i čekam što će se dogoditi. Žila na mom vratu primjetno kuca, kaplje vode koje padaju na pločice grme kao vodopad. Sve ostaje tiho. Polako se brišem i oblačim gaćice. Odjeća mi se nalazi u spavaćoj sobi. Otvaram vrata kupaonice i ne vidim ništa kroz dugačko okno od mliječnog stakla na ulaznim vratima.

Prije nego što uđem u dnevnu sobu, gledam iza vrata stoji li tko ispred prozora. Nitko. Odlazim u spavaću sobu, gdje su žaluzine zatvorene. Oblačeći suhu odjeću, ponovno vidim pohabane rubove deka. Nakon što sam se obukao, ulazim u hodnik i otvaram ulazna vrata. Staza je pusta. Siva vrana zuri u mene.

Prema velikoj knjizi o pticama, trebala bi kriještati "kgrra, kgrra", ali nijedan put nisam čuo da to čini.

Cijelo popodne čujem zvuk ulaznog zvonca u praznom hodniku. Odlazim brojiti ovce, i premda ih je samo dvadeset tri, moram četiri puta brojiti ispočetka. Prije nekoliko dana odveo sam ovna natrag seljaku koji mi ga svake godine posuđuje. Knjižicu parenja objesio sam u sjenik. Tek popodne, dok sjedim ispod krava, a već je pao mrak, mislim na spodobu koja je nedavno nepomična stajala ispred imanja.

10

Drugi vozač cisterne za mlijeko, mladić koji se smješka, stoji u prostoriji za mužnju.

“Hej, Helmere”, pozdravlja me kad sam ušao u prostoriju. Kad dođe stari, mrzovoljni vozač, uglavnom izbjegavam prostoriju za mužnju. Ovaj se jednom rukom oslanja o rub spremnika za mlijeko i naizmjenično gleda u spremnik i u gumenu cijev pod svojim nogama. Želim ga pozdraviti po imenu, ali svaki put kad ga vidim, zaboravim kako se zove i stoga ga pozdravljam pokretom glave.

“Arie je mrtav”, kaže. Čak ni takva vijest ne briše mu smiješak s lica.

“Mrtav? Kako?”

“Srčani udar.”

“Kada?”

“Prekjučer. Kod kuće.”

“A baš sam nedavno mislio da će za koju godinu otići u mirovinu.”

“Da, htio je prestati raditi sa šezdeset.”

“Koliko mu je bilo godina?”

“Pedeset osam.”

“Pedeset osam.”

“Daleko premlad.” Spremnik je prazan. Odvrće gumene cijevi i zadnji ostaci mlijeka teku u odvod. Potom namotava gumenu cijev na kotur na stražnjoj strani cisterne. “Daleko premlad”, još jednom kaže. Staje nasuprot meni, s malo raširenim nogama, s rukama na bokovima. Stalno taj smiješak, iskrivljeni zubati smiješak. “Do daljnjega ćeš se morati zadovoljiti samo mnome”, govori.

“Bože sačuvaj”, kažem.

Smiješak sada prelazi u istinski smijeh, sa zvukom i još više zubi. Ne oprašta se dok hoda prema vozačevoj kabini. Vijest o smrti otjerali smo smijehom, a takvo se što ne uništava razgovorom. Otvara vrata i gipko uskače u kabinu. Plave hlače napinju mu se na natkoljenici odrazne noge, noge koja bi mogla pripadati klizaču u brzom klizanju. Izlazim na dvorište, za cisternom s mlijekom u odlasku. Ako pogleda u retrovizor, može me vidjeti kako stojim, isto onako kao i crvenokosi mladić ljetos. Kiši, magarci stoje pognutih

glava odmah uz ogradu, ako ne prestane padati, odvest ću ih u štalu. Pogled mi kruži po mome mokrom dvorištu.

Star, mrzovoljan i mrtav, razmišljam.

Sve do njegove smrti bili smo Henk i Helmer, iako sam ja stariji. Još donedavna prilegao bih nakon ručka u njegovu krevetu. Sada to više ne činim, zbog sve starudije koja se nalazi u njegovoj sobi, i zbog očeve blizine. Tada bih ležao postrance, savijenih nogu, baš kao i prije, kad smo u krevetu ležali obojica. Sada iza ručka legnem na kauč. Nakon svega što je Ada rekla o mom krevetu, nerado ležim u njemu, pogotovo ne preko dana. Prije nekoliko dana otišao sam u Monnickendam da kupim novi krevet. Odlučio sam se za ležaj koji je ustvari madrac na vrlo kratkim nogama. Uskoro će ga isporučiti, prije toga će nazvati. To će biti "sigurno prije Božića", rekao mi je srdačni prodavač. U drugom dućanu kupio sam poplun i dvije navlake. Jednu svijetloplavu i jednu tamnoplavu, imam povjerenja u Adin izbor. Poplun je još u plastici u kutu moje spavaće sobe. Ni dva jastuka još nisu raspakirana. Zatražio sam jedan, ali prodavačica (mlada djevojka s crnim pletenicama) s takvim je naglaskom rekla "Jedan?" da mi nije preostalo ništa drugo nego reći: "Ne, naravno, dva." Tek kad se isporuči krevet, sve ću raspakirati, a do tada ću spavati pod iscufanim dekama u krevetu za jednu osobu.

Henk i Helmer, a ne Helmer i Henk. Ja spadam u ljude koji se uopće ne sjećaju prvih četiriju ili pet godina života. A ako se kojiput nečeg i sjetim, uvjeren sam da se ne radi o istinskom sjećanju, nego da je nadahnuto nečim što su mi ljudi ispričali. Moje sjećanje počinje tek pedesetih. Koliko nas je često otac u ranijim godinama tukao, ne znam.

Naša ga je dvostruka izvedba dovodila do ludila, uvijek je imao posla s dvojicom. Mislio je da kujemo urotu protiv njega, da sve činimo s tim ciljem i da ga nedužno gledamo samo da bismo ga ljutili. Ja sam dobivao više udaraca jer sam bio stariji, dakle sigurno sam ja "sve izmudrijao". Udarao nas je golim rukama, a kad bi našao vremena, skinuo bi jednu klompu i njome nas udarao po stražnjici, katkad i po leđima. Zato je zacijelo krivo moje ime, mislio sam. Helmer je ime s majčine strane, Henk je ime njegova oca.

Prije mužnje uvodim magarce unutra. Za to se ne moram previše naprezati. Otvaram ogradu i krećem prema štali za magarce, i još

prije nego što sam tamo, već stoje i čekaju me. Puštam ih unutra, režem šećernu repu na komadiće i bacam ih u korito. Onda u jaslje guram nekoliko šaka sijena. Naučio sam Teuna i Ronalda da me pitaju prije nego što počnu hraniti magarce. Kad bih ih pustio da čine što hoće, magarci bi u najkraćem roku postali predebeli, ili bi oboljeli. Kiša rominja po krovu od žljebastog lima. Češkam ih po ušima, ali ne reaguju na to, previše su zaokupljeni jelom. Prije nego što napustim štalu, palim svjetlo. Ne gledaju za mnom dok odlazim.

Iz Monnickendama skrećem na N247 i vozim do Edama. Potom vozim kroz gradić do nasipa, jer ako to ne učinim ovdje, s autoceste mogu izići tek kraj Oosthuizenena. U blizini Wardera na trenutak zaustavljam automobil da pomno promotrim jato ptica koje upravo prelijeće. Crvenonogi oštrigari, crne vrane, riječni galebovi i srebrni galebovi. Prestrašila me truba automobila koji me na uskom nasipu želi mimoići.

“Pa zašto se uopće zaustavljaš na nasipu?” pita me Ada, koja ne razlikuje ni veliku od plavetne sjenice. Na sebi ima poludugi crni kaput i malo je blijeda.

U Hoornu moram nakratko napustiti nasip. Vrijeme je magličasto i bez vjetrova, u daljini se voda IJselmeera nezamjetno stapa s nebom. Nešto zvekeće ispod poklopca motora Opel Kadetta, morat ću ga opet dati u radionicu. Kraj Oosterleeka skrećem lijevo i deset minuta poslije parkiram pred pogrebnim institutom Venhuizenena, koji se nalazi odmah pokraj staračkog doma.

“Kako ljudima tako nešto padne na pamet?” pita Ada. “Kako mogu biti tako okrutni?”

Došlo je mnogo seljaka, odmah ih se prepoznaje po odjeći, gotovo svi nose “dobar džemper” preko čiste košulje. Iz pogrebnog instituta za mrtvačkim kolima hodamo do rimokatoličke crkve. Tamo Ariejeva žena drži govor kraj lijesa, ili, bolje rečeno, želi držati govor kraj lijesa, jer nakon što je rekla “Arie, Arie je mrtav”, više ne može govoriti. Dvije mlade žene – pretpostavljam da su joj to kćeri – ustaju i prate majku na njezino mjesto. Svećenik drži misu zadušnicu i mjesni zbor pjeva neku tužnu pjesmu. Nakon kratke tišine ulazi šest nosača lijesa s visokim tamnosivim cilindrima, stavljaju lijes na ramena i iznose ga van. Ada hoda pokraj mene kao moja žena. Uzela me pod ruku i plače. Wim, njezin muž, nije htio doći, on se – tako je rekla – boji smrti i ne želi imati nikakve veze s njom. Osim toga ima pametnijeg posla. Groblje se ne nalazi odmah iza crkve, dobar komad puta moramo prijeći pješice. Usput prolazimo pokraj jedne filijale Super de Boera. To je dobar pogreb: nosači spuštaju lijes, a Ariejeva žena i kćeri bacaju zemlju u jamu. Na povratku u

crkvu sustiže nas mladi vozač cisterne za mlijeko. “Dobro što si došao, Helmere”, kaže. “I ti, Ado. Povezanost, to je nešto lijepo.”

“Ah, Galtjo”, kaže Ada glasom koji više nego ikad zvuči kao vata, “to je najmanje što se može učiniti.”

Ja ništa ne govorim, mladi me vozač cisterne za mlijeko ganuo. Galtjo, nije ni čudo što mu stalno zaboravljam ime. On se smiješi čak i ovdje, na groblju. Jednostavno ne može drukčije. Malo smo zaostali. Osvrćući se, vidim da dva muškarca zasipaju jamu, ne oprezno, šaku po šaku, nego golemim lopatama.

Potom se svi vraćaju u pogrebni institut da bi Ariejevoj ženi, kćerima i ostalim članovima obitelji izrazili sućut. Pijemo po šalicu kave, a Ada jede krišku kolača. Ja jedem dvije kriške.

Ada se želi vratiti drugim putem. Vozimo kroz Hem i Blokdijk prema Hoornu.

“Idemo preko De Beemstera”, kaže ona. “De Beemster je lijep.”

Vozim prečacem preko Berkhouta u Avenhorn i Schermerhorn. Slijedim putokaze u smjeru Noordbeemstera. “Preko sela?” pitam.

“Preko sela”, kaže Ada.

Skrećem desno i sad se vozimo preko Middenwega kroz Noordbeemster i Middenbeemster. “Kad bi se barem moglo ovdje stanovati”, govori Ada. “Vidiš koliko je tu prostora. A zemlja je na lijepoj visini, dok je kod nas uvijek mokro. Skučeno i mokro.”

“Je li Jarno Koper već otišao u Dansku?” pitam.

“Nije, odlazi u siječnju.” Ada čeznutljivo gleda oko sebe. “Wim bi tako rado nešto veće. Ne mnogo, malo veće. Desetak krava, nekoliko hektara zemlje.”

“Onda i vi morate u Dansku.”

“Zaboga, ne. Možeš li zamisliti da bi Wim ikad otišao?”

“Ne mogu”, kažem. “Ne mogu to zamisliti.” Wim cijeli svoj život stanuje pokraj nas, ali jedva ga poznajem.

Prije nego što skrenemo prema Zuidoostbeemsteru, Ada me moli da polako vozim da bi mogla dobro vidjeti De Eenhoorn. “Da”, govori zureći u restaurirano seosko imanje, “mi se lijepo vozimo kući, a oni ostaju bez muža i bez oca.”

Zaustavljam tik pred križanjem i izlazim iz automobila. Gole grane stabala, posađenih kao zaštita od vjetra duž zemljišta nasuprot De Eenhoornu, vlažne su. Nizu se ne vidi kraj, debla se rasplinjuju u

laganoj magli. Mimo nas prolazi automobil koji prebrzo vozi. Potom je ponovno tiho. Na drugoj strani križanja, pokraj ne tako lijepog imanja, stoje tri konja.

Ada ima pravo, Beemster je prekrasan, čak i u kasnu jesen, ali ja mislim na Dansku. Zamišljam da je u Danskoj vrlo često maglovito.

Ada otvara vrata i izlazi iz auta. "Što radiš?" pita.

"Ništa posebno, malo stojim."

Gleda me. "Je li sve u redu s tobom?"

"Sigurno", govorim.

"Pogreb je vrlo čudnovata stvar."

"Tja."

"Posebno ako sahranjuju nekoga koga nisi baš dobro poznavao."

"Da."

"Nakon toga se osjećaš življi nego prije."

"Gdje ustvari stanuje taj Galtjo?"

"Nemam pojma. Nisam ni znala da Arie stanuje tako daleko, u Venhuizenu. Što uopće znamo o tim ljudima?"

"To je istina", kažem.

"Idemo kući?"

"Idemo." Vozim po Middenwegu sve do kanala Noord-Hollands. Slijedim ga, preko Purmerenda, Ipendama i Waterganga, sve do Het Schouwa. Nakon toga kroz Broek vozimo kući.

Ulazeći u prostoriju za mužnju, čujem kako zvoni telefon. Brzo prolazim kroz spremište do hodnika i podižem slušalicu. Ništa ne čujem. "Halo", govorim. Na drugoj strani vlada tišina, onakva tišina u kojoj čuješ kako netko zadržava dah. "Tko je tamo?" pitam. Nema odgovora, pa spuštam slušalicu. Na kuhinjskom stolu leže nepročitane novine. Ne mogu sjesti, moram nešto raditi. Sad je to *nakon*, življi sam nego prije.

Imam lijepu malu ručnu pilu, izvrsnu za potkresivanje vrba. Već je dugo vrlo oštra, mislim da je to bila skupa pila. Na južnoj i stražnjoj strani imanja stoje vrbe, koje potkresujem jednom u dvije do tri godine. Ove godine nisam to još stigao učiniti, a danas je idealan dan za potkresivanje. Nadam se da će i sutra biti tako, u jednom danu ne mogu završiti posao. Kad sam napola gotov s prvom vrbom, obuzima me toplina, kad počnem s drugom, oblijeva me znoj. Nisu mi potrebne ljestve, sanduk za jabuke dovoljno je visok. Kad je već

skoro došlo vrijeme za mužnju, gotov sam sa šest vrba na bočnoj strani imanja, i više ne znam o čemu sam sve to vrijeme razmišljao. Bacam nekoliko grana u jasje za magarce, potom nazivam Adu. U onom što bi trebalo postati najljepši vrt u Waterlandu počela je graditi drveni zid. Može dobiti moje vrbove grane, samo mora sama doći po njih.

12

Otac stoji kraj prozora. To nije točno. Rukama se oslanja o usku prozorsku dasku i čelom pritišće staklo. Blijedo svjetlo obasjava spavaću sobu, vrijeme je kao i jučer, maglovito, a sunce se uzalud pokušava probiti kroz maglu.

“Kako si došao dotamo?” pitam.

Nešto govori, ali ne razumijem ga.

“Što?”

Malo se podiže podupirući se rukama, pri čemu mu se leđa izravnavaju, a čelo mu se odvaja od stakla. “Siva vrana je otišla”, kaže.

“Što?”

“Siva vrana, odletjela je.”

Ono što dolje nisam vidio kroz prednji kuhinjski prozor, vidim sad gledajući mimo oca kroz prozor spavaće sobe: grana grbavog jasena prazna je.

“Nije me čekala.”

“Ne, naravno da nije, kakva je to budalaština!”

“Mislio sam da me čeka.” Ruke mu se sada tresu, a glava mu se klima.

“Ali bilo bi lijepo da jest”, kažem tiho.

“Što?”

“Idi natrag u krevet”, kažem.

“Ne mogu.”

“Zašto ne? Pa došao si do prozora?”

Polako se okreće, desna mu se ruka ne odvaja od prozorske daske. Gleda svoj krevet kao što skakač u dalj oklijevajući gleda odskočnu gredu. Vukući noge, udaljava se korak po korak od prozora. “Neću uspjeti”, govori na pola puta.

“Hoćeš, hoćeš”, govorim, “još samo malo.”

Ne uspijeva. Stojim spreman da ga uhvatim. Podižem ga i obilazim krevet. Dok ga pokušavam položiti, zvoni telefon. Neka zvoni, ako podignem slušalicu, sigurno ću ponovno čuti onu nijemu tišinu. Sedam puta zvoni. Polažem oca u krevet.

“Mogu hodati”, kaže on, još uvijek bez daha.

“Znaš li tko je umro?” pitam.

“Ne.”

“Arie.”

“Koji Arie?”

“Vozač cisterne za mlijeko.”

“Ne!”

“O, da.”

U vratima njegove spavaće sobe nema ključa. Ni na vanjskoj strani vrata Henkove spavaće sobe. Ulazim i sjedam na njegov krevet. U ključanici s unutrašnje strane vrata nalazi se ključ. Liježem. Zastori su navučeni, u sobi vlada polumrak. Zureći u strop, shvaćam da bi sve bilo sasvim drukčije kad bih imao nekoga, kad bih bio oženjen i imao djecu. Kad imaš obitelj, možeš oca mirne savjesti smjestiti u dom.

Ustajem i izvlačim ključ iz vrata. Idem preko hodnika i stavljam ključ u ključanicu očevih vrata. Odgovara, ali tek okrećući ga primjećujem da stvarno pristaje. Nema komentara iz spavaće sobe. Izvlačim ključ iz ključanice i stojim neko vrijeme s njim u ruci, onda ga ponovno stavljam u ključanicu.

Te dvije spavaće sobe nalaze se na desnoj strani hodnika. Prekoputa stubišta nalazi se krovni prozor, koji propušta malo svjetla, ovdje gore uvijek je večer. Na kraju hodnika lijevo, pokraj krovnog prozora, nalazi se treća soba, manja od obje spavaće. Ta sobica zauzima možda trećinu prostorije za mušnju koja se nalazi ispod nje. “Nova sobica”, kako ju je majka zvala sve do smrti. Ne sjećam se koju je svrhu imala ta prostorija, koja je od trenutka kad je izgrađena, istovremeno s prostorijom za mušnju negdje šezdesetih godina, ostala neupotrijebljena. Nikad ne ulazim u nju. Vrata su uvijek zatvorena. U njoj je isti tamnoplavi tapison kao u obje spavaće sobe. To je vrlo čudnovata soba, osjećam to i ovaj put, ulazeći u nju. Iako se osjeća miris plijesni, u zraku lebdi i miris novog, tek izgrađenog. Na krovnoj kosini nalazi se prilično velik nagibni prozor, zbog čega je ovdje kudikamo svjetlije nego na hodniku. Ali prazna je, nema razloga da se ulazi u nju.

Kroz prozor vidim magarce u najudaljenijem kutu magarećeg pašnjaka. Jutros rano ponovno sam ih izveo van. Uvijek su zajedno, samo kad trče ili kaskaju, kojiput izgube jedan drugog i tad od straha

ne znaju kako da se što brže pronađu. Prije nego što sam krenuo dolje, odškrinuo sam prozor.

To je bio dućan s krevetima. Srdačni prodavač poslije je nazvao drugi put i rekao da je već jednom pokušao. Krevet će stići sutra. Želim znati kada. To ne može točno reći, "negdje tijekom jutra". Prije nego što spusti slušalicu, savjetuje mi da nabavim telefonsku sekretaricu, to je praktično ako netko želi ostaviti poruku.

Iza kokošinjca, štale za magarce i gnojišta, duž jarka stoji osam vrba. Sedam uredno i uspravno, a jedna se nagine preko jarka. S tim stablom već godinama postupam na isti način: preko jarka polažem dva dijela ljestava jedan pokraj drugog i poprečno preko ljestava pričvršćujem kratku gredu u koju sam zabio nekoliko čavala da ne spuzne (obje strane jarka nisu iste visine). Potom na ljestve stavljam drvenu paletu, koja, budući da se s jedne strane opire o gredu, leži gotovo vodoravno. Kad nakon toga na paletu stavim drveni sandučić, mogu dosegnuti grane vrbe. Počinjem s krivom vrbom, a nakon što sam nju potkresao, s ostalih sedam više nemam poteškoća. Poput nožića oštar čelik pile gipko prolazi kroz mlado nježno drvo. Moje ruke i ramena manje su gipki nakon šest jučerašnjih stabala. Odmaram se nakon nekoliko vrba. Promatram ovce koje hodaju po zemljištu kraj Bosmanova mlina.

Smiješan broj, dvadeset tri; dvadeset bi bilo ljepše.

13

Neko su vrijeme bili zaposleni, muškarci koji su dopremili krevet. Taj krevet nije u sastavnim dijelovima. Nije bio problem proći kroz ulazna vrata, ali se pokazalo da je okret iz hodnika u dnevnu sobu prilično teško izvesti. Svog sam se staroga kreveta riješio odmah nakon mužnje. Madrac sam stavio bočno u Henkovu spavaću sobu, drveni okvir bacio sam u komadima na hrpu drva za loženje kraj gnojišta. Ta je hrpa već prilično velika, možda bih je na Staru godinu trebao zapaliti, ako vjetar bude pogodan i ako ne bude kišilo. Dostavljači su u dnevnoj i spavaćoj sobi ostavili blatnjave tragove, i nisu htjeli kavu jer su trebali isporučiti druge krevete. Još je dugo bilo hladno u kući jer se nitko, pa ni ja, nije sjetio da za vrijeme manevriranja po hodniku zatvori ulazna vrata. Puše hladan vjetar s istoka, koji koso udara o prednje prozore. Noćas će temperatura pasti podosta ispod ničtice.

Krevet ima švedski ili danski naziv koji sam zaboravio, nešto s točkicama iznad a. Kariran je plavo-bijelo i vrlo širok; bez obzira na to kako ležim na njemu, stopala mi ne vire preko ruba. Dok namještam krevet, otac me neprestano zove. Strašno je znatiželjan. Na trenutak sam se prestrašio jer sam pomislio da sam zaboravio kamo sam stavio ključ, ali onda sam se sjetio da ne može biti drugdje do u vratima. Nakon što sam na jedan jastuk navukao jastučnicu i stavio ga na njegovo mjesto, odlazim u kuhinju i sjedam. Kad se sjedeći na majčinu mjestu nagnem preko stola, kroz otvorena vrata imam pogled u spavaću sobu. Dva jastuka. Što da učinim s dva jastuka? Ali jedan jedini jastuk čudno izgleda, na taj način veliki krevet nekako gubi ravnotežu. A nisu bili jeftini. Nakon što sam pročitao naslovnu stranicu novina i popio šalicu kave, odlazim u spavaću sobu navući jastučnicu na drugi jastuk.

Popodne u dvorište dolazi kamiončić trgovca stokom . Trgovac stokom čovjek je koji gotovo uopće ne govori. Na sebi ima urednu kutu i kapu, koju skida s glave kad uđe u kuću. Kad me sretne vani ili u štali, ostavlja kapu na glavi. Uvijek daje neku primjedbu o vremenu, a onda zašuti. Ja moram reći imam li što za njega ili ne. Ako nemam ništa za njega, odmah ode, bez riječi. Još nikad – a već dulje od trideset godina dolazi ovamo – nije sjeo za kuhinjski stol.

Ostavlja svoje klompe pred vratima hodnika, a kad stoji na linoleumu u kuhinji, stavlja jedno stopalo na drugo, dok mu se nožni prsti vrpolje u čarapama od debele kozje vune. Danas stojimo usred dvorišta, a ja imam nešto za njega. Nekoliko ovaca.

“Jesu li oplodene?” pita.

“Jesu. Krajem studenog sam odveo ovna.”

“Tri?”

“Tri. Koliko ovca trenutačno donosi?”

“Ako imaš sreće, sto dvadeset. Ali prije će biti sto.”

“Pa to nije ništa.”

“Da, to nije ništa. Jesu li već kraj kuće?”

“Nisu, otraga su na pašnjaku.”

Nije mu ispod časti da mi pomogne. Da je htio, mogao je ponovno doći sutra. Idemo na pašnjak i tjeramo ovce prema ogradi. On grabi jednu, ja dvije. Ostalih dvadeset bježi. Nakon što je otvorio ogradu i ostavio svoju ovcu na susjednom pašnjaku, preuzima jednu od mojih. Tjeramo ovce prema ogradi iza kuće. Penjem se preko te ograde i iz sjenika donosim dvije rešetke od letava, koje namještam na obje strane spuštene platforme kamiončića za utovar i istovar stoke. Udaljenost između rešetaka od letava i ograde nije veća od pet metara. Otvaram ogradu i jedna ovca hoda ravno na platformu. Druge je dvije slijede. Trgovac stokom podiže platformu i zatvara je.

“To nije bilo teško”, kaže.

“Moglo je biti i gore”, potvrđujem.

Trgovac stokom u pozdrav diže prst u zrak i ulazi u kola. Polako vozi prema nasipu i još sporije zaokreće na stazu.

Zatvaram ogradu. Preostalih dvadeset ovaca stoji zbijeno kraj mlina, u najudaljenijem kutu pašnjaka.

Navečer, malo prije nego što odem u krevet, režem nokte na prstima ruku i nogu i dugo se tuširam. Ostavljam peći da griju na niskom stupnju i ne zatvaram vrata spavaće sobe. Vidim sebe golog, u punoj veličini, u velikom ogledalu koje visi iznad atule kamina. Odjednom me hvata želja da kližem po ledu, želim osjećati klonulost u mišićima nogu i stražnjice nakon klizanja. Toplina peći žari mi spolovilo. Potom se prvi put uvlačim pod poplun. Žarenje između nogu brzo slabi, poplun je nov i bocka, a ja gotovo cijele noći ne sklapam oči.

Teun i Ronald povezuju vrbove grane u snopove. Stavljaju konopac na zemlju, bacaju naramak vrbovih grana na njega i vezuju ga. Snopove nose preko vrta na prednjoj strani kuće u dvorište. Svaki put kad prođu pokraj prozora, mašu mi. Preda mnom na kuhinjskom stolu leže telefonski račun i rukom napisano pismo koje mi je donijela Ada. Nedugo prije nego što je došla u dvorište s malom prikolicom iza auta, poštar je otišao. Subota je.

Želim otvoriti pismo, ali Ada još uvijek stoji na pragu moje spavaće sobe. Upravo je opipala navlaku popluna. “Ovakvu navlaku uvijek prvo moraš oprati!” dovikuje mi. “Uvijek su tako krute!” Kimam Ronaldu, koji mašući prolazi kraj prozora. Slijedim ga u mislima i baš u trenutku kad bi trebao biti kraj bočnog prozora, stvarno se i pojavljuje. Ponovno maše. Na glavi ima kapu, a iz njegova ljubičastog nosa curi nešto sline. Veseo je, uvijek je veseo, čak i onda kad su mu prsti promrzli i kad se – kao sada – spotiče o glavu kelja u vrtu.

“Lijepo, stvarno.”

Prestrašio sam se.

Ada stoji u otvoru vrata s malo nakrivljenom glavom, kao da pokušava nešto čuti. “Nešto mi nedostaje”, kaže. “U dnevnoj sobi.”

“Naslonjači?”

“Ne.” Na trenutak razmišlja. “Neki zvuk.”

“Sat?”

“Da, sat. Gdje je? Valjda ga nisi bacio na hrpu za loženje.”

“Ne. Stoji gore kod oca.”

“Aha”, govori Ada. Gleda mi ruke. “Od koga je pismo?”

“Ne znam, tek ga moram otvoriti.”

“Je li s tvojim ocem sve u redu?”

“Uvijek isto.”

“Dođe li kojiput još dolje?”

“Katkad. Mnogo spava.”

“Da, da.” Gleda me iskosa, ali sad ne tako kao da nešto pokušava čuti. “Idem natovariti prikolicu.” Okreće se i ulazi u hodnik. Čekam da se zalupe vrata spremišta, ali umjesto toga njezina se glava pojavljuje na kuhinjskim vratima. “Dva jastuka, Helmere”, kaže. “Dva

jastuka." Ada izgleda smiješno sa svojom zečjom usnom kad nekoga značajno gleda. Onda stvarno odlazi. Prevrćem pismo u ruci. Na poleđini nema imena.

Bok, Helmere,

nemoj se prestrašiti, znam da si prvo pogledao tko je pošiljatelj, i ja to uvijek činim kad dobijem pismo, ali nema razloga da se plašiš mog imena. Možda više i ne znaš tko sam! Nismo se vidjeli ni razgovarali preko trideset godina, i to uvelike otežava pisanje ovog pisma.

Odmah ću iskreno reći da ti pišem jer pretpostavljam da tvoj otac u međuvremenu više nije živ. Imam li pravo što se toga tiče? Vaš je otac za mene uvijek predstavljao najveću prepreku kad sam htjela stupiti u kontakt s tobom. To ne mislim loše, a možda ti i nanosim bol jer te (eventualna) očeva smrt boli.

Trebam li ti doista opisati sve što se sa mnom događalo? Dakle ukratko. Otišla sam obitelji u Brabant i tamo se ubrzo udala za seljaka koji drži svinje. Dobili smo dvije kćeri, a mnogo kasnije još i sina. Kćeri su mi već odavna napustile kuću. Moj muž (zvao se Wien, da, malo neobično ime) prošle je godine preminuo. Moj sin još živi kod kuće, nedavno je navršio osamnaest godina.

Iskreno ću reći i to da sam prije ovog pisma već pokušala stupiti u vezu s tobom. Jednom sam se usred noći dovezla biciklom do imanja i neko sam vrijeme stajala i gledala. Ugledala sam te pred prozorom spavaće sobe gore (tvom ocu ni traga ni glasa). Odsjela sam kod tete u Monnickendamu (Da, još je živa, ima osamdeset tri godine. Znaš li je? Ona tebe ne poznaje), koju već dobrih petnaestak godina nisam vidjela. Nije joj bilo jasno čemu može zahvaliti za tu čast. Kasnije sam pozvonila na vratima, ali odjednom sam se strašno uplašila i brzo sam otišla. Osim toga sam te nazvala, ali kad sam ti čula glas, kukavički sam spustila slušalicu. Ali moraš shvatiti da mi nije lako vidjeti te ili čuti. Kad sam ti čula glas, vidjela sam Henka kako stoji u hodniku.

Izgledalo mi je da je ipak najjednostavnije napisati pismo, ali sad kad ga pišem teško mi pada. Smijem li ti još jednom napisati pismo? Ili se možemo čuti telefonom? Napisat ću svoj telefonski broj na dnu pisma.

Dakle, Helmere, vrlo mnogo pozdrava od Riet.

P. S.: Ustvari te želim nešto zamoliti.

Pismo je, kao i omotnica, napisano rukom. Bez adrese, samo telefonski broj. Ne otvaram račun.

Oko podneva dolazi – nota bene, vikend je – općinsko vozilo s pokretnim platoom. Jedan čovjek upravlja tom grdosijom sa zemlje, drugi radi na zaslonu ulične svjetiljke. Stojim za žaluzinama dnevne sobe i gledam ih kako rade. Ne vjerujem da me mogu vidjeti. Tek kad su gotovi, napuštam svoje mjesto iza prozora. Liježem na novi krevet. Nemiran sam, imam isti osjećaj u tijelu kao onog dana kad sam vidio jato različitih ptica i kad su moje ovce buljile u mene kao u člana streljačkog odreda. Ne mogu ni pomisliti na spavanje, sve moguće prolazi mi kroz glavu, ništa se ne zadržava. Bojenje dnevne i spavaće sobe, potkresavanje vrba. Jarno Koper u Danskoj, pogreb starog vozača cisterne za mlijeko, siva vrana na jasenu. Kupnja novoga kreveta na kojem sad ležim, to bi ustvari trebalo djelovati uspavljujuće, ali nemir je prevelik.

Rietino pismo.

Dana 19. travnja 1967. nalazio sam se usred trećeg tromjesečja prve godine studija nizozemskog jezika i književnosti. Mislim da sam bio najrevniji student svoga godišta, ne zbog vlastite revnosti ili ambicije, nego zbog toga što sam ocu htio nešto dokazati. Nisam dobivao nikakvu potporu zato što je njegov imetak bio prevelik. "Imetak", tako je pisalo u dopisu Ministarstva obrazovanja i znanosti, odjel studentskih potpora, kojim je odbijena moja molba, a on i ja znali smo od čega se taj imetak sastoji: zemlja, zgrade, krave i strojevi. "Moram li prodati krave da bi ti mogao studirati?" rekao je otac kad sam mu pokazao dopis. Nije pričekao moj odgovor, više nije rekao ništa, zgužvao je dopis i bacio ga, jer nije stajao u blizini kante za smeće, u sudoper. Da je kod sebe imao upaljač ili šibice, bio bi ga zapalio. I Henk je stajao u kuhinji i nije znao kako da me gleda ispod tamnih obrva. Majka je izvadila dopis iz sudopera i pokušala ga izravnati prije nego što ga je bacila u kantu za smeće.

I dalje sam dakle stanovao kod kuće, biciklom se vozio u Amsterdam, slušao predavanja i radio sve moguće poslove da bih mogao platiti studij. Kad bih ujutro podbuhlih očiju sjedio za kuhinjskim stolom, zato što sam večer prije kasno stigao kući nakon istovara kamiona koji je dopremao robu u neku veliku robnu kuću, majka me kojiput znala pitati što radim u Amsterdamu. Amsterdam, grad u koji je bolje ne ići. Ustvari, nije imala pojma što bi me mogla pitati, ali u svakom je slučaju pokušavala. Otac me do tog 19. travnja možda tri puta pitao koliko sam novih riječi u međuvremenu naučio (ne čekajući odgovor), prije nego što bi nastavio razgovor s Henkom. Razgovor o kravama koje ne daju mlijeka, o odvođenju mlade stoke na drugi pašnjak ili o seljacima iz okoline. O stvarima koje su stvarno nešto značile. Njemu i Henku.

Henk je bio stočar, Henk je bio očev sin. Što bi trebao početi sa mnom, ili što bih ja trebao početi sam sa sobom, o tome nije razmišljao.

Osim toga Henk je imao Riet. Prije nego što ju je u prosincu 1965. upoznao u nekom bircu u Monnickendamu, Henk je bio moj, a ja Henkov. I ja sam bio u tom bircu, i to je Riet prilično zbunilo. Bila je Badnja večer, najznačajnija večer za izlaske onih koji nisu išli na

ponoćku. Henk je započeo razgovor s njom, i što je večer više napredovala, to su se više njih dvoje odvajali od grupe s kojom je večer počela, grupe seljačkih mladića, u kojoj sam ostao ja. Henk je stajao okrenut mi leđima, po njegovu zatiljku vidio sam da živahno razgovara, dok me Riet gledala preko njegova ramena, s vremena na vrijeme pomalo zbunjeno. Nikad dotad nisam vidio tako lijepu djevojku. On je govorio, ja sam šutio, to je bila tipična večer Henk-i-Helmer, a ne obratno. Bilo nam je osamnaest godina, još smo uvijek nalikovali jedan na drugoga kao dva janjca, ali od dvije različite ovce, a nakon te Badnje večeri ostao sam sâm.

Početkom travnja Riet je položila vozački ispit. Devetnaestoga travnja htjela je pokazati Henku da nije dobila dozvolu na lijepe oči kako je on mislio, kako mnogi muškarci misle. Ja sam tog popodneva slušao predavanje iz povijesne leksikografije i biciklom se odvezao kući. Vjetar je puhao s jugozapada, meni u leđa, nisam zatvorio patentni zatvarač svoje jakne.

Majka je sjedila u kuhinji, sama. "Henk je mrtav", rekla je.

Kraj Moordenaarsbraaka, između Edama i Wardera, Riet je sletjela s ceste jer joj auto koji je dolazio iz suprotnog smjera nije napravio mjesta. Auto je kliznuo niz nasip, prevrnuo se i na sva četiri kotača završio u Ijselmeeru. Henk je izgubio svijest, vrata na njegovoj strani bila su udubljena, krov zgnječen. Baš na tome mjestu voda je bila dublja nego drugdje, možda kao posljedica rušenja nasipa, pri čemu je na obali nekoć nastao Moordenaarsbraak. Čak ni uz pomoć vozačice koja joj nije napravila mjesta Riet ga nije uspjela izvući iz automobila. Auto koji je još do sutradan ostao ležati u Ijselmeeru bila je tamnoplava očeva simca.

Dok je Henk ležao na odru u dnevnoj sobi, Riet je svakog dana bila kod nas. Dolazila je rano ujutro, kasno navečer odlazila je kući. Budući da se Henk utopio, lijes je trebalo brzo zatvoriti. U noći s 19. na 20. travnja jako je zahladnjelo i oba klizna prozora bila su malo odškrinuta. Majka i Riet sjedile su cijeli božji dan u kuhinji, ne radeći ništa. S vremena na vrijeme netko bi navratio, uglavnom djedovi i bake, od kojih je 1967. još troje bilo živih. Otac i ja izbjegavali smo se i trudili se što je manje moguće biti u kući. Bilo je neizdrživo. Dvije žene uglavnom su šutke sjedile u kuhinji, Henk je bio u hladnoj dnevnoj sobi, a ja noću nisam mogao spavati jer sam se bojavao da

bih mogao osjetiti njegov zadah. Dva dana nakon nesreće odvezao sam se biciklom u Amsterdam, na predavanja. Na putu tamo vrlo sam dugo stajao na najvišoj točki mosta Schellingwouder i zurio u ustave Oranje. Još se točno sjećam da sam devetnaestoga slušao predavanje iz povijesne leksikografije jer mi je majka kad sam se vratio kući rekla da je Henk mrtav. Koja sam predavanja slušao prije ili nakon tog datuma, potpuno sam zaboravio. Na povratku sam ponovno vrlo dugo stajao na najvišoj točki mosta Schellingwouder, sada zureći preko Buiten-Ija, odgađajući trenutak kad ću opet početi pritiskati pedale. Te se godine slavila desetogodišnjica izgradnje mosta. Osjećao sam da ću biti zaboravljen: otac i majka bili su roditelji, Riet gotovo supruga, a ja sam bio samo brat.

Od tog dana gotovo svi moji putevi vode na sjever, južnije od sela više ne odlazim.

Nakon pogreba Riet je još uvijek drhtala, već danima promrzla od ledeno hladne vode Ijselmeera i osjećaja krivnje. Ljudi koji su bili na pogrebu otišli su, sjedili smo učetvero u kuhinji, Riet na Henkovu mjestu, sa svjetlom bočnog prozora odostrag. Otac je podigao svoju praznu šalicu i protresao žličicu u njoj, ukočeno buljeći u površinu stola. Majka je ustala i šutke mu nalila šalicu kave. I Henk je to znao činiti, postići da mu žličica poskoči u šalici, ali pritom bi me gledao i smješkao se, i zahvalio majci kad bi mu nalila kavu. Vidio sam kako Riet gleda oca. On je miješao komad skorupa u kavi. Potom je pogledala mene. U očima sam joj vidio nešto od smetenosti s kojom me gledala one večeri kad je upoznala Henka. Ne sjećam se da smo razgovarali. Kad je razgovarala, bilo je to s majkom. Bio je to tjedan tišine.

Sigurno je imala nekakav posao, zaboravio sam. Tri dana poslije još je uvijek bila kod nas, izgledalo je kao da ne zna što dalje. Majka se zarazila njome. Zajedno su hodale, često do Bosmanova mlina, kao da su znale da je to Henku bilo važno mjesto. Jela je s nama, to je bilo samo po sebi razumljivo. U svakom slučaju, majci i meni. Ne i ocu. One večeri, ako dobro računam, to je moralo biti 26. travnja, uporno je šutio pri jelu. Nedugo nakon što je stavio vilicu krumpira u usta, obratio se Riet, gotovo jedini put u tom tjednu tišine. "Hoću da odeš i da se nikad više ne vratiš."

Ona je nož i vilicu – bila je jedina koja je jela nožem i vilicom – uredno položila pokraj svog napola praznog tanjura, odgurnula stolac i ustala. “Dobro”, rekla je mirno, kao da je to očekivala, kao da je na to čekala. Otišla je u hodnik, obukla kaput i izišla kroz ulazna vrata. Majka je zaplakala. Ja sam ustao i krenuo k prednjem prozoru. Vidio sam je kako skreće na stazu na svom biciklu. Tako sam zadržao Riet u sjećanju: njezina pomalo pognuta leđa (vjetar je puhao iz suprotnog smjera), njezina plava kosa koja leprša na vjetru, kako vozi bicikl po uskoj pustoj stazi koja što se više približava nasipu, postaje sve pustija. Nestala je, isto kao i crveno stražnje svjetlo u studenome, iza prozorskog okvira.

Otac još nije bio gotov. “A ti si završio s Amsterdamom.”

Postao sam očev sin. Majka je i dalje plakala.

16

Kližem po ledu. Nakon četiri mrazne noći Veliko se jezero zaledilo, osim duguljastog nezamrznutog dijela na sredini. Ako na oku budem držao patke, mlakuše i liske, neću pasti u vodu. Još nema Amsterdamaca, ne znaju da se već može klizati. Za posljednjeg istinskog mraznog razdoblja prije više godina kupio sam trkaće klizaljke jer sam htio klizati u zavojima. Na drvenim klizaljkama ne može se klizati u zavojima. Sad kližem u zavojima, sve brže, u sve širim zavojima. Još više savijam kruta koljena. Što brže kližem, to manje pukotina nastaje u mjestimično crnom ledu. Klizanje na ledu prije Božića, to je bilo tako davno. Desetak šetlandskih ponija glupavo me gleda, oni ne vide led, samo vodu mirnu poput ogledala. Kad mi koljena i križa više ne mogu izdržati, moram zakočiti, u protivnome bih odletio u gustiš duž istočne strane jezera, suh poput baruta. Ako mraz tako nastavi, nakon nekoliko dana moći ću otklizati u Monnickendam, i možda napraviti rundu preko Waterganga ili Ilpendama.

Naučio sam klizati po ledu bez Henka i bez oca. Otac se boji smrznute vode, iako to nikad ne bi priznao. Sve smo činili zajedno, Henk i ja, osim klizanja po ledu. Klizati me naučio nadničar, a majka me bodrila. Ona je klizala na klizaljkama za umjetničko klizanje, izvodila je komplicirane krugove, pravila osmice i redovito mi dovikivala "Dobro!" Nadničar me nije vukao, što je, po mome mišljenju, uobičajeno kad netko uči klizati. Gurao me. Njegove su velike ruke kao sjedišta stolaca ležala na mojoj stražnjici, klizao je duboko savijenih koljena. Kad bih viknuo stop, zakočio bi i čvrsto me držao obavijajući mi ruke oko bedara. U mom je sjećanju satima tako kružio sa mnom. I nakon što je majka već odavna završila sa svojim osmicama. Ali to vjerojatno nije bilo tako. Vjerojatno se nakon nekog vremena doklatio otac te ga oštro opomenuo da ima važnijeg posla od zabave na ledu. Vjerojatno je meni – dječaćiću od šest ili sedam godina – dobacio opominjući pogled, zato što se Henk u to vrijeme brinuo za mladu stoku. Ili je skupljao jaja, ili možda šišao kravlje repove. Majka je vjerojatno potišteno radila po kuhinji, zato što je i sama dobila svoga boga. Klizanje s nadničarom, kako je samo došla na tu ideju?

Moguće je da je otac tog dana – jednostavno zato što sam se ja zabavljao nečim drugim – prešutno odlučio da će Henk biti onaj koji će preuzeti imanje. Iako sam ja stariji, pa makar samo nekoliko minuta. Henk je pomagao ocu, ja sam klizao po ledu i ponašao se kao da mi je nadničar ravan. Možda je to bio jedan događaj u cijelom nizu njih koji su oca doveli do zaključka da ne bih zadovoljio kao njegov nasljednik. Kad je Henk umro, morao se zadovoljiti mnome, ali u njegovim očima uvijek sam ostao druga klasa.

Grabeći velikim koracima, kližem do mjesta u trščaku gdje se nalaze moje klompe. Skidam klizaljke i pogledom pratim močvarice. Otac mlakuše i liske naziva “kokošima trščaka” jer ih ne razlikuje. Danas ću tijekom dana pogledati kako napreduje ledeno cvijeće na njegovim prozorima.

Ledeno cvijeće podsjeća me na Henka, na njegov topli krevet.

Još prije nego što sam došao do staze, vidim kako kamiončić trgovca stokom zaokreće u dvorište. Ne žurim se. Ići će me tražiti i, prije nego što sve pretraži, bit ću kod kuće. Misli mi zapinju na riječi “sve” i već vidim trgovca stokom kako vrpoljeći nožnim prstima stoji na plavom tapisonu kraj očeva kreveta, s kapom u ruci, ozbiljno, šutke. Otac ne šuti, on blebeće i naklapa i ne prestaje sve dok ne uđem u sobu. Ipak se žurim, trava pokrivena mrazom škripi pod mojim klompama. Malo se penjem, malo preskačem zadnju ogradu, trčim na dvorište.

Trgovac stokom izlazi iz šupe u kojoj je mlada stoka. Ugledavši me, htio je skinuti kapu, ali se predomislio. “Tamo imaš nekoliko lijepe teladi”, govori.

“Da”, kažem, još bez daha.

“Hladno je”, dodaje.

“Da.”

“Jesi li klizao po ledu?”

“Jesam. Veliko jezero već je zaleđeno.”

“Prodao sam tvoje ovce.”

“To je bilo brzo.”

“Ah, neki seljak iz hobija. Platilo je sto četrdeset po komadu.”

“Tako.”

Izvlači novčanik, grdosiju koja mu je lancem pričvršćena o pojas hlača. Ovlažuje palac i kažiprst pa izvlači šest novčanica od po

pedeset iz novčanika. On uzima trideset posto, bez obzira na visinu utrška. "U redu je", govori. "Inače ti ništa neće ostati."

"Hvala", kažem. "Hoćeš li to navesti?"

"Neću."

"Dobro."

Kreće k svom kamiončiću, koji stoji nasred dvorišta. Prije nego što uđe u kabinu, kaže: "Sretan Božić." Danas je razgovorljiv. Razgovorljiv i velikodušan.

Parkiram auto na početku 't Prooyena, čini mi se da se sjećam da se tamo nalazi trgovina umjetninama. Da, trgovina se zove Simmie's, na uglu Zuidereinder Molensteega. Primjećujem da sam nervozan i otvaram vrata ne gledajući kroz prozor. Prilazi mi velika žena u širokoj odjeći, očito sama umjetnica. Zanima li me što? Ne, jednostavno želim malo razgledati. Vrlo sam brzo gotov; ako ove šarene mrlje trebaju predstavljati umjetnost, onda sam ja bogati seljak veleposjednik iz Groningena. Nakon što sam ponovno izašao na ulicu, osjećam miris vatre za dimljenje ribe. Kupujem pola kile jegulje, koju ribar umotava u stare novine i stavlja u plastičnu vrećicu. Potom nastavljam duž vode. U blizini Engleskog ugla nalazi se galerija. Na zidnim policama stoje skulpture od steatita koje mi se jako sviđaju, prije svega su ugodne pod prstima, ali ja tražim sliku. Preko Noordeindea hodam natrag prema centru. Posvuda vise transparenti na kojima piše VATROMET. Ispod nadgradnje terase De Waegha izgrađena je božićna štalica s kravama i magarcima u prirodnoj veličini. Neko dijete dodiruje nos magarca i od straha gotovo pada s podija jer se magarčeva glava počela njihati tamo-amo. Na velikom teretnom čamcu u staroj luci stoji golema božićna jelka, svjetla su upaljena. Pramac se zaglavio u ledu.

Na povratku prema autu prolazim pokraj antikvarnice. Ulazim, iako uopće nisam u potrazi za starudijom, nju sam upravo bacio na hrpu za loženje, ili spremio u Henkovu sobu. Postariji čovjek koji sjedi u mračnom kutu podiže pogled, ali ništa ne govori i ne pita. Stavljam plastičnu vrećicu s jeguljom na stolac kraj vrata i ogledavam se. Na stolu od hrastovine leži hrpa starih zemljovida. Ne znam što bih trebao započeti sa starim zemljovidom, ali ipak listam po hrpi. Sjeverna Holandija, polderi, nešto što odmah ne prepoznajem, Marken, Beemster. Ispuštam kartu za kartom iz ruku dok ponovno ne

dođem do one koju nisam prepoznao. Izvlačim je iz hrpe. To je Danska, stara Danska, pretežno zelena, s tri pripadajuće karte, Island, Bornholm i Färöer. Island i Färöer u smeđim su tonovima. Zemljovid je u odličnom stanju, samo su rubovi malo požutjeli. Kupujem ga i postariji mi čovjek od novčanice od pedeset eura čak nešto vraća. Potom prelazim ulicu i idem u trgovinu s okvirima. Nalazim široki, jasno lakirani drveni okvir odgovarajuće veličine. Nikog drugog nema u trgovini, vlasnik ima vremena da mi izreže komad matiranog stakla. Okvir i staklo pakira posebno. Ništa mi ne vraća od pet novčanica od pedeset eura koje sam mu dao. Prije nego što odem od auta, vraćam se u antikvarnicu. Uzbuđen kakav sam bio, zaboravio sam jegulju.

Na povratku kući mislim na Jarna Kopera. Na Jutlandu.

Nabrzinu jedem nekoliko kriški kruha i drugi put danas hodam preko pašnjaka prema Velikom jezeru. Svjetlo je drukčije nego jutros, a kod nezamrznutog dijela smjestilo se jato gusaka. Obuvam klizaljke i izlazim na led. Nakon što sam dvaput obišao jezero, postigao sam takvu brzinu da više ne moram klizati ravne dionice. Kližem u jednom jedinom velikom zavoju, zavoju bez kraja i konca. Tako dugo dok više ne mogu.

Nakon mužnje jedem polovicu jegulje s nešto kruha. Uz to pijem čašu mlijeka. Kad završim, jabuku nosim gore. Palim svjetlo u njegovoj sobi. Leži na leđima, širom otvorenih očiju, s pokrivačem navučenim do nosa. On gotovo i nema topline, prozorska su stakla na donjoj strani pokrivena ledenim cvijećem. Možda će se noćas smrznuti i umrijeti.

“Imam jabuku za tebe”, kažem.

“Hladno”, kaže on.

“Da, smrzava se.” Stavljam jabuku na njegov noćni ormarić i izlazim iz spavaće sobe. Tek na stubama pada mi na pamet nožić. Neću još jednom ići gore, ni da bih mu odnio nožić, ni da bih ugasio svjetlo.

Vlasnik dućana s okvirima na staklo je zalijepio papirnatu vrećicu s čavličima. Sad kad sve leži na kuhinjskom stolu, vidim da nešto nedostaje. Poledina. Uzimam mjeru okvira pa s olovkom i mjernom vrpcom idem u sjenik. Među starim drvom nalazim komad ne predebele šperploče, koji izrezujem na radnom stolu ispod ormarića s mrtvačkom glavom. Od rada mi je toplo. Zabijam dva čavlića u

šperploču i pričvršćujem komad tanke čelične žice da bih mogao objesiti okvir.

Polazem okvir prednjom stranom prema dolje na kuhinjski stol, potom umećem staklo, zatim zemljovid (koji veličinom točno odgovara, tako da požutjeli dio najvećim dijelom nestaje iza ruba) te na koncu šperploču. Izrezao sam je na točnu veličinu, četiri su čavlića dovoljna da je potpuno stabilno pričvrste za okvir. Potom s njom idem u dnevnu sobu i prislanjam je na različitim mjestima uza zid. Između prozora zemljovid se gubi, lijevo ili desno od kamina ne ide jer onda druga strana izgleda tako prazna. Ostaje samo spavaća soba. Zabijam veliki čavao u zid pokraj vrata i vješam zemljovid. Tako ga mogu dobro vidjeti dok ležim u krevetu.

Magarci me već očekuju, iako ne dolazim k njima svake večeri. Ostavio sam svjetiljku upaljenu i širok trak svjetla pada na dvorište. Moja vlastita božićna štalica. Frkću dok ulazim u štalu. Dajem im nekoliko mrkvi i lopatu zobi. Dah im se u oblaćićima uzdiže iznad korita za hranu. Sjedeći na bali sijena, čekam dok ne pojedu. Iz kokošinjca pokraj štale za magarce dopire tiho kokodakanje. Čudno.

Postalo mi je hladno od sjedenja. Dok se svlačim u spremištu, činim to sporo, da bi mi postalo još hladnije. U kupaonici drhteći čekam da se voda zagrije. Perem kosu i savijam ruke na šiji u neku vrstu zdjelice, koju uvijek iznova izvrćem, pri čemu mi mlazovi vruće vode struje preko leđa i ramenâ. Brišem se i brzo odlazim u dnevnu sobu. Gasim sva svjetla i snizujem temperaturu peći. Onda se uspravljam i promatram se u ogledalu pri svjetlu koje dopire iz spavaće sobe. Ovo je sada moja kuća, mogu stajati gol pred ogledalom kad god hoću. Toplina peći žari se na mom spolovilu, mišići na nogama i stražnjici daju mi osjećaj tromosti i snage. Kao da osjećam nadničarove ruke na stražnjici. Osjećaj je toliko snažan da moram staviti vlastite ruke na stražnjicu da bih protjerao one izmaštane. Rietino pismo leži na atuli kamina. Uzimam ga u spavaću sobu i čitam ležeći u krevetu (ispod druge presvlake, koju sam prvo oprao), ne znam po koji put. Prije nego što ugasm svjetlo, još jednom gledam zemljovid Danske. Tamo vise tri ovce, razmišljam dok u tami liježem na lijevu stranu i povlačim koljena.

Stiglo je drugo pismo:

Dragi Helmere,

Brabant je grozan. Ne znam jesi li tamo ikad bio, ali vjeruj mi, grozno je. Posvuda svinje i društvenost, ali to je sasvim druga vrsta društvenosti nego nekoć kod nas, u Sjevernoj Holandiji. Na primjer karneval, možeš li to zamisliti? Možeš li zamisliti mene u karnevalskoj odjeći, klaunovskom kostimu s maskom? I svi se stalno smiju, kao da ima nečeg zbog čega bi se moglo smijati.

Naše su dvije kćeri skroz-naskroz Brabantkinje, ali zato što su to naše kćeri, s kojima imam vrlo dobar odnos, to mi ne smeta previše. Vrlo su srdačne i obje imaju dobre muževe i malu djecu (da, ja sam baka!). Stanuju nadohvat, dakle mogu k njima kad god zaželim.

Naš sin (tek sad vidim da pišem "naš", a pritom je Wien već gotovo godinu dana mrtav) manje je brabantki. Ne znam kako je do toga došlo, možda on ima više od mene nego od Wiena. Nakon Wienove smrti sve sam prodala i sad stanujem u selu, sa sinom. To je neobično: muž mrtav, selidba, gotovo više nemam nikakva posla.

Pišem ti ovo pismo jer mi nisi odgovorio niti si me nazvao. Zanima me što je s tobom. Ne znam čak ni jesi li oženjen, ali čini mi se da nisi, jer mi je majka nedugo prije smrti tako ispričala. Da, vidiš da sam te zadržala na oku, onoliko koliko je to bilo moguće. I želim te nešto zamoliti, ali radije ne pismom. Zar mi nećeš odgovoriti ili me nazvati?

Pišem ti bez okolišanja: vrlo bih te rado posjetila. Tebe, ali i imanje na koje sam tako često dolazila (i na kojem bih, da se sve drukčije zbililo, sad i sama živjela). Ali za to bi se trebalo riješiti pitanje tvog oca (o kojem sam pisala u prošlom pismu).

Nadam se da ćeš mi se javiti.

Puno pozdrava

Riet

Na poledini omotnice ovaj put stoji adresa. Naziv sela ništa mi ne govori. Ne shvaćam što hoće od mene. Ovo je pismo, kao i prethodno, prilično konfuzno. Prvi je put pisala "Bok, Helmere", sad sam postao "dragi Helmer". Čini mi se da želi probuditi moju znatiželju. Je li ono što me želi zamoliti, o čemu je već pisala i u

prethodnom pismu, jednostavno njezin dolazak ovamo? Ili se radi o nečem drugom? Rečenica “i na kojem bih, da se sve drukčije zbilo, sad i sama živjela” (nota bene, u zagradama, kao uzgredna primjedba) ljuti me. Čini mi se da iz završetka njezina pisma razabirem da joj moram javiti da je otac mrtav, inače neće doći.

Nepostojano zatopljenje. Katkad se temperatura nakratko popne iznad ništice, maglovito je i s vremena na vrijeme pada kiša, iako se najvećim dijelom dana smrzava. Na ledu ipak leži tanki sloj vode, a žućkastobijeli rubovi duž obje strane kanala sve su širi. Ta je stvar s maglom čudnovata, kad je magla, očekuješ topli zrak. Svoje klizačke runde Monnickendam – Watergang mogu zaboraviti, klizaljke sam već spremio. Magarci ostaju unutra. Kokoši jedva nesu jaja. Ledeno cvijeće u očevoj spavaćoj sobi spuznulo je s prozorskog stakla, ondje sad leži lokvica vode. Jabuku je pojeo. Nije mi jasno kako mu je uspjelo. Zacijelo je bio jako gladan.

Dvadeset krava. Predratna štala s odvodnim jarkom. Nešto teladi i šaćica mladih grla. Dvadeset tri ovce. Ne, dvadeset. Još sam manje od sitnog poljoprivrednika. Ali zidovi su besprijeckorno oličeni i nijedan crijep na krovu ne leži krivo.

Popodne dolazi mladi vozač cisterne za mlijeko. Ne odlazim u prostoriju za mužnju. Promatram ga kroz prozor štale, koji je nakon izgradnje prostorije za mužnju premješten s vanjskog zida na zid između prostorije za mužnju i spremišta. U spremištu je mračno, kad su vrata štale, hodnika i prostorije za mužnju zatvorena, jedino svjetlo koje pada u spremište ulazi kroz taj stajski prozor. Izgleda kao da magla struji unutra duž golemih stranica cisterne za mlijeko. Vozač cisterne i dalje se smješka, iako je količina mlijeka koja kroz crijevo iz mog spremnika nestaje u kolima prilično kukavna. Ponovno sam mu zaboravio ime, i što se više trudim natjerati ga da ispliva na površinu, ono to više tone u dubinu, u njemu je jedan “o”, toliko znam. Gura mali prst u nos, ustvari se želim okrenuti. Nemam dojam da me čeka, izgleda da mu je svejedno hoću li razmijeniti par riječi s njim ili ne.

Je li dovoljno to što su zidovi izvrsno oličeni i što nijedan crijep na krovu ne leži krivo? Što su vrbe uredno potkresane i što su magarci na toplome i dobro uhranjeni u svojoj štali?

Naravno, Riet je probudila moju znatiželju. Naravno, želim da se nešto dogodi. Želim saznati što je postalo od lijepe djevojke duge plave kose – žene kojom se moj brat trebao oženiti, želim čuti što mi ima reći, želim vidjeti što joj oči govore. Čekam da mladi vozač gipko uskoči u kabinu prije nego što uđem u prostoriju za mušnju i počnem ispirati spremnik za mlijeko. Vruća voda goni hladnu maglu van.

Nakon mušnje izvlačim u povrtnjaku nekoliko glavica kelja iz zemlje. Imao je više nego dovoljno mraza. Uspravljam se i gledam kroz kuhinjski prozor u svoju kuću. Svjetiljke u kuhinji i dnevnoj sobi upaljene su. Vrlo daleko – vidim jer su sva vrata otvorena – stoji novi krevet kao kraljevsko prijestolje u dvorani nekog dvorca. Sutra je Božić, a za sedam dana počinje nova godina.

||

18

“Seljaci koji drže svinje ne postoje.”

“Kako to misliš?”

“Uzgajivači svinja, to da, ali to nisu seljaci.”

“Zašto ne?”

“Je li tvoj muž imao zemlju?”

“Da.”

“Koliko hektara?”

“Komad između i pokraj štala.”

“To je ono što mislim. Seljak ima zemlju, i nešto radi sa zemljom. Uzgajivači svinja drže svinje, u velikim štalama, za klanje, a to nema nikakve veze sa seljacima...”

“Na jednom komadu visio je konopac za rublje, a na drugom se nalazilo kukuruzno sijeno.”

“...to samo služi zarađivanju novca.” Stojim u hodniku i kroz kuhinjski prozor gledam van. Kiši. Nepostojano zatopljenje pretvorilo se u pravu jugovinu, a kanali, koji još nisu sasvim slobodni od leda, sad isparavaju. Čudno, jučer je cijeli dan bilo sunčano, a noćas se opet načas zamrznilo. Nemam pojma što Riet upravo gleda. Ovaj telefonski razgovor uopće ne ide kako treba. Riet (koja se javila prezimenom svog preminulog muža) spomenula je izraz seljak koji drži svinje, a ja nisam mogao odoljeti.

“Daj, Helmere, razgovarajmo o nečem drugom.”

“Da”, kažem.

“Smijem li navratiti?”

“Zato i zovem.”

“Kako... Je li ti otac...”

“Mrtav.” Poslije ću vidjeti kako ću to riješiti.

“Ah”, kaže Riet, kao da joj je odjednom žao.

“U redu je.”

Na trenutak vlada tišina, negdje u Brabantu. “Jesi li se lijepo proveo za Božić?”

“Jesam.”

“A noćas?”

“Zapalio sam novogodišnju vatru.”

“Baš kao nekoć!”

“Da. Dva dječaka iz susjedstva došla su gledati. I, naravno, pomoći.”

“Lijepo.”

“Da. Samo što je mlađi, Ronald, malo opekao ruku.”

“Ah...”

“Nije strašno. I sam se morao nasmijati zbog toga, izigravao je junaka. Nasreću, bila mu je tu i majka.”

“Kada da dođem? Ja mogu uvijek.”

Ja mogu uvijek. Polovinu svog života ni na što nisam mislio. Zabijao sam glavu pod krave, svakog dana iznova. Na neki ih način proklinjem, te krave, ali tople su i mirne kad se oslanjaš čelom o njihove slabine dok pričvršćuješ sprave za mužnju. Ništa ne daje takav mir, takav osjećaj zaštićenosti kao štala puna krava koje istovremeno dišu u zimskim večerima. Dan za danom, u ljeto, jesen, zimu i proljeće.

Riet kaže ja mogu uvijek, i te tri riječi sve vade na površinu. Vidim njezinu prazninu, i s njezinom prazninom vidim i svoju.

Pod proklinjanjem, naravno, podrazumijevam oca, krave nemaju ništa s tim, a posebno ne sadašnje krave.

“Helmere?”

“Da”, kažem. “Tu sam.”

“Kada da dođem?”

“Kad god hoćeš.”

Tog popodneva dugo sjedim kod magaraca i dajem im stočnu repu narezanu na komade. Više ne kiši, iako je još uvijek sivo. U magarećoj štali gori svjetlo. Prepoznao sam joj glas.

Sinoć, prije nego što sam hrpu za loženje polio dizelskim uljem, Ada, Teun, Ronald i ja također smo neko vrijeme stajali kraj magaraca. Hladne zvijezde treperile su nad štalom. Adin muž nije bio tu, htio je pripaziti na kravu koja se trebala oteliti. Osim toga – kako Ada kaže – on ne voli “blagdane”. Ja sam ispekao uštipke; nakon majčine smrti preuzeo sam od nje tu dužnost. Otac je vrlo kratko sjedio na svome starome mjestu za kuhinjskim stolom. Teško je sjedio uspravno, opirući se o laktove, i pojeo dva uštipka. Ja sam sjedio na majčinu starome mjestu i ukočeno ga gledao u lice dok je Ada razgovarala s njim. Teun i Ronald zajedno su se smjestili na jednom kuhinjskom stolcu. Ronald je malo uplašeno gledao oca i

teško gutao. Otac je barem triput rekao Adi da želi liječniku. Ja sam značajno podigao obrve kad me nakon trećeg puta ispitivački pogledala.

“Želim vam skoro ozdravljenje, gospodine Van Wonderen”, rekla je kad sam ga odnio iz kuhinje.

“Imaš li gore grijanje?” zapitala je zabrinuto kad sam ponovno sišao.

“Ne”, rekao sam. “Ali on je žilav. Šteta što više nije sasvim bistre glave. Naglo propada.”

“Hoće li umrijeti?” zapitao je Ronald, koji je brzo, sad sasvim bezbrižno, pojeo još jedan uštipak.

“Ronalde!” rekla je Ada.

“Kad ćemo onda zapaliti vatru?” zapitao je Teun.

Nakon toga magarci, pa novogodišnja vatra, pa onda užarena daska (s moga staroga kreveta) na Ronaldovoj ruci. Debelom je granom malo prežustro čačkao po hrpi u plamenu.

“Gotovo!” dovikuje otac. Voda za ispiranje klokoće muklo, kao da je poklopac spušten.

Već dugo stojim u hodniku, pred vratima WC-a. Uštipci su mu dobro pokrenuli crijeva. Stežem nosnice, otvaram vrata i podižem ga. Sam podiže donji dio pidžame. “Operi ruke”, kažem.

On uzima komadić sapuna s umivaonika, a ja odvrćem slavinu.

Noseći ga gore, pitam: “Znaš li koji je danas dan?”

“Božić?” kaže.

“Nova godina. Glava ti više nije bistra.”

“Ah, zar nije?”

“Nije.”

“Tebi nije bistra. Nisam lud.”

“Kako god hoćeš”, kažem polažući ga u krevet.

“Ada je sinoć bila ovdje”, kaže on.

“Da, istina.” Sjedam na stolac ispred prozora. Možda bih ipak trebao kupiti električni radijator, ovdje je vlažno, prije nego što se okreneš, mogao bi dobiti svakakve odvratne gljivice. Naslanjam laktove na naslon i trljam ruke. Zid s fotografijama, vezom i slikama veliki je pravokutnik s malim pravokutnicima i kvadratima na njemu, ničim drugim. Ustajem i palim svjetiljku. S rukama na leđima, kao posjetitelj muzeja, hodam izrazito sporo duž zida prije nego što

ponovno sjednem. "Zašto je tvoja majka izvezla dva veza, a ne jedan?"

"To nju moraš pitati", kaže otac mrzovoljno.

"Ne mogu."

"Da, ne možeš", kaže on s uzdahom.

"Zato što je mislila da jedan od nas neće preživjeti?"

"Ne znam."

"Da se jedan onda može baciti?"

"Zar ne moraš poći musti?"

"Krave neće pobjeći."

"Sad..."

"Prilično ekonomično zamišljeno", kažem. "Ne, ne ekonomično, praktično."

"Da, praktično", kaže otac.

"Ali kad netko umre s devetnaest godina, ne skidaš sa zida vez s njegova rođenja."

"Ne."

Govorim, ali jedva znam što govorim. Telefonski razgovor s Riet još mi je u glavi. To je ono o čemu želim govoriti, time sam ga htio ljutiti, a umjesto toga ljutim ga vezom s našeg rođenja. Do prije pet minuta nikada se nisam zapitao zašto je baka Van Wonderen izvezla dva pojedinačna veza. Već jedan vez zacijelo je bio popriličan posao. Je li majka uopće znala da će dobiti blizance? Uzdišem i sklapam oči. Uopće mi se ne da ljutiti oca. Nova je godina.

"Što je s tobom?" pita otac.

Otvaram oči. "Ništa." Ustajem i krećem prema vratima. Navijam stojeći sat. "Večeras kelj?"

"Odlično", kaže otac. Iz pogleda mu zrači radost. To je nesnosno.

"Da ostavim svjetlo?"

"Da."

"Da navučem zastore?"

"Da."

Idem natrag do prozora i navlačim zastore. Ulična rasvjeta ispred imanja već gori. Sad kad je ulična svjetiljka popravljena nitko više ne može neviđen buljiti unutra.

Kroz otvor stubišta nešto svjetla iz spremišta nejasno dopire gore. Vrata nove sobice otvorena su. Zamamno otvorena: dođi i ispuni me.

Gledam ključ u ključanici spavaće sobe. Gledam ga, ali ga ne okrećem. Brzo se spuštam stubama.

Nazivam Adu i pitam kako je Ronaldova ruka.

“Dobro”, kaže ona, “sve skupa nije bilo tako strašno.”

Drago mi je zbog toga. Bila je to moja vatra.

Majka nije bila samo nečuveno ružna. Bila je isto tako nečuveno dobroćudna. Oči su joj uvijek bile pomalo vodenaste, pomalo vlažne, možda zbog toga što su bile malo ispupčene. Nešto nije bilo u redu s njezinom štitnjačom, a zbog tih vlažnih očiju njezin pogled na svijet bio je blag. Otac je tukao i grdio, majka je Henka i mene samo trebala pogledati, i sve je opet bilo u redu. Vrlo bi nas često pogledala.

Henk je bio očev sin, ja nisam bio majčin. Ona nije pravila razliku, iako sam u vrijeme kad je Riet sjedila s nama za stolom primijetio da je mene gledala češće nego Henka. To nije bilo neko "dobro" gledanje, bila je to neka vrsta gledanja "naprijed", "naprijed" u smislu "Hajde!" Majka se jako dobro slagala s Riet, ali njezina ju je nazočnost ujedno dovodila do unutrašnje rastrganosti: njezini dečki, a da ona na to nije imala nikakva utjecaja, više nisu bili jednaki. Otac nije imao tih briga, on je već odavna odabrao stranu.

Kad je umrla (ne od hipertireoze, nego od srčanog napadaja), otac nije mogao pustiti svoju žličicu da skače po šalici, na koncu konca, nije bilo nikoga tko bi na to reagirao. Dobro, ja sam bio tu, ali ipak je pazio da me ne izaziva na taj način. Jednostavno nismo pili kavu, ili smo je pili svaki za sebe. Ada još nije stanovala kraj nas, ona majku nije poznavala.

Doživjela je srčani napadaj dok je stajala pod tušem. To je dakle bilo jedne subote. Ja nisam bio kod kuće, ocu nije palo na pamet ići i pogledati, iako je u kupaonici bila mnogo dulje nego obično. Ima ljudi koji dožive srčani napadaj i jednostavno žive dalje, a ima ih koji se sruše i više ne ustanu. Majka više nije ustala.

Nisam joj zamjerio što je šutjela onog dana kad je otac potjerao Riet, a meni rekao da sam "završio s Amsterdamom". Da je umjesto plača rekla išta da me zaštiti od života provedenog pod kravama, bih li nešto učinio? Bih li iskoristio njezin predložak da spasim živu glavu? Mislim da ne bih. Bilo mi je devetnaest godina, bio sam već muškarac, mogao sam govoriti u svoje ime. Nisam to učinio, i ja sam šutio, kao i majka. Dugo nakon što je Riet nestala iza prozorskog okvira (u to vrijeme bila je sigurno već na nasipu, a ja sam imao više nego dovoljno vremena da urežem u sjećanje mjesto gdje bih možda

mogao pronaći gnijezdo vivkovih jaja), okrenuo sam se. Lijevo od očevih leđa vidio sam njezin napola prazan tanjur, s jedaćim priborom uredno položenim uz rub. Desno od očevih leđa sjedila je majka, koja me pogledala još vlažnije nego inače. U tom trenutku nastao je savez. U čemu se taj savez točno sastojao, ne bih znao reći, ali je, u svakom slučaju, sadržavao “probijati-ćemo-se-zajedno”. Ponovno sam sjeo za stol te smo šutke dovršili objed. Sljedećeg sam jutra s ocem muzao krave. Nakon mužnje sve sam svoje knjige za studij strpao u kartonsku kutiju i stavio je u ugrađeni ormar u Henkovej sobi. Nekoliko tjedana poslije dobio sam pismo od svog tutora, koji me pitao gdje sam i namjeravam li se vratiti. Gurnuo sam pismo među knjige, bez odgovora. Nakon toga više nikad nisam pogledao kartonsku kutiju.

Naš se savez održao sve do njezine smrti. To je bio savez pogleda, ne govora. Majka i ja pogledali bismo se kad bi on nestao u spavaćoj sobi nakon što bi je nazvao romantičnom dušom; kad bi gundajući odstranjivao tetive iz komada pirjane govedine; kad bi galameći koračao naokolo dok smo premještali mladu stoku ili ovce na drugi pašnjak; kad bi na Staru godinu otišao u krevet u deset; kad bi se u rano jutro izderavao na mene dajući mi zadatke za taj dan (kao da sam dečko od petnaest godina, a ne odrastao muškarac od četrdeset); kad bi tijekom diskusije, bez obzira na to o čemu bila riječ, rekao “o tome ne želim ni čuti” i potom kao komad kamena sjeo u svoj naslonjač u dnevnoj sobi.

Vrlo me rijetko izbjegavala pogledati, a to je gotovo uvijek bilo nakon što bi me otac zapitao ne želim li polako sebi potražiti ženu. Iz toga sam razabrao da dijeli njegovo mišljenje o tome.

Nakon njezine smrti više nisam imao nikoga koga bih mogao pogledati, tko bi sa mnom gledao, a to je bilo najgore. Savez je poništen jednostrano. Jedva sam mogao – i mogu – oca pogledati u oči. U majčinim očima uvijek bih vidio Henkovu sjenu, i polazio sam od toga da je ona isto to vidjela u mojima. (U cijelome meni također je, naravno, vidjela Henka, u mojim ga je očima vidjela dvostruko.) U očevim očima ništa nisam mogao pročitati, nakon majčine smrti nedostajala mi je čak i njezina sjena.

Za Riet činim iznimku: vozim na jug. Jugozapad, da budem precizan. Na trajekt za Amsterdam – Sjever. Dogovorili smo se kada će doći, ali dugo prije toga već stojim pred kioskom koji prodaje pomfrit na rijeci IJ. Futuristički trajekti voze tamo-amo, plavo-bijele zdjele za maslac strogih linija koje ni najmanje ne podsjećaju na one svijetlozelene iz 1967. Tada su se još prevozili i automobili, trajekti su bili plutajuće autoceste. Mogu zamisliti natpis “Općinski trajekt broj 15” i uske nadsvođene pruge za bicikliste i motocikliste. Svijetlozelene su bili samo iznutra, izvana su bili prljavo bijeli. To sam zaboravio.

U mislima pokušavam ići dalje, u grad. Lica i imena kolega studenata ne izlaze na površinu, ne mogu si predočiti čak ni zgradu u kojoj sam slušao predavanja. Sve je nestalo, ondje na drugoj obali.

Opisao sam joj Opel Kadett, ali sad kad sam tu i kad vidim bujice pješaka i biciklista postajem nemiran. Tko će koga prvi vidjeti? Da ostanem u autu, ili stanem pokraj njega?

Kad sam jutros s ocem u rukama stajao nasred dvorišta i kad me s drhtavim usnama i cvokoćući zubima zapitao kamo ga nosim, odlučio sam ga vratiti u njegovu spavaću sobu. Isprva sam ga htio staviti na tavan štale za mladu stoku. Njegovo pitanje i znatiželjni pogledi magaraca (jedan od dvojice počeo je glasno njakati, pri čemu su se i kokoši probudile iz svog prijedodnevno drijemeža) bili su dovoljni da promijenim plan. I kako bih ga popeo po ljestvama? Povratak je protekao bez problema, sva su vrata još bila otvorena. Položio sam ga u njegov krevet (koji je još bio topao) i htio bez riječi napustiti spavaću sobu. Kraj vrata sam se predomislio.

“Idem po Riet”, rekao sam.

Bezizražajno me pogledao.

“Na trajekt u Amsterdamu. Doći će u posjet.”

“Riet?” Promuklo je izgovorio ime i malo probljedio.

“Da. Riet. A ti si mrtav.”

“Mrtav?”

“Rekao sam joj da si mrtav.”

“Zašto?”

Sad sam ja pokušao bezizražajno pogledati njega. “Još pitaš?” rekao sam.

Razmislio je.

“Da sam na tvome mjestu, bio bih veoma tih”, pripremio sam. “Inače postoji mogućnost da ona dođe gore.”

“Zašto?”

“Da bi se obračunala s tobom.”

“Ali...”

“I nisi sasvim bistar, sjećaš se?”

“Ali...”

“Sad idem.”

Que será, será, rekla bi Doris Day, pomislio sam na stubama. *Whatever will be, will be.*

Star sam, pomislio sam u spremištu.

Svakih šest minuta dolazi trajekt, već ih je pet došlo otkako stojim ovdje. Priličan broj žena oko pedesete izlazi na obalu, nasreću mogu isključiti žene s biciklima. Sve na sebi imaju debele kapute i šalove. Zimu poput ove već jako dugo nisam doživio, opet se počelo smrzavati, čak ima nešto snijega. Šesti se trajekt približava pristaništu. Gledam na sat, to bi trebao biti trajekt koji je dovodi k meni. Kamo svi ti ljudi idu na sasvim običan radni dan? Riet je jedna od zadnjih koji napuštaju brod. Pomalo mi se počinje vrtjeti u glavi, očekivao sam ženu koja sličí Adi (ne razumijem zašto), ali ovo je Riet onakva kakva je prije trideset godina otišla na svom biciklu. Bez duge plave kose, nešto deblja i drukčijega hoda. Ukočeno sjedim za volanom, koji sam nehotice grčevito obuhvatio objema rukama. Ona hoda ravno prema autu, obuzima me poriv da se pustim i padnem postrance, zavučem se pod ploču s instrumentima, ubacim u rikverc i nestanem u rijeci lj, ako treba, kroz kiosk s pomfritom. Možda bi me pokušala spasiti.

Zaustavlja se ispred auta i gleda kroz vjetrobransko staklo. Načas čekam, a onda otvaram vrata. Hoda prema meni s ispruženim rukama.

“Halo, Helmere”, kaže ona.

“Halo, Riet”, kažem ja.

Prastari bijes, bijes kojeg se uopće ne mogu sjetiti, bijes za koji uopće nisam znao da postoji, budi se u meni. Riet ne muči bijes,

vidim. Ona se bori sa smetenošću i ganućem. Što je Henk dulje mrtav, to više na njega nalikujem, jednostavno zbog toga što više nema mogućnosti usporedbe.

Ne, bijes je prevelika riječ, prije je to nagomilana srdžba.

Kako je to kad si u vezi s jednom polovicom blizanaca? Ne znam; takvo što – osim djetinjarija u osnovnoj školi – nikad nisam doživio. Nakon one Badnje večeri slijedio je Božić, koji je Henk proveo uglavnom odsutno pjevušeći sebi u bradu za vrijeme jela. Jedući rostbif i cvjetaču s bijelim umakom, odgovarao je na sva pitanja djedova i baka tako opširno da je otac bio očito zabezeknut, a majka mi je dobacila pogled koji će tek poslije, za vrijeme našeg saveza, postati uobičajen. Na Staru godinu bio je kod kuće, dvije minute nakon Nove godine nestao je, a da mi nije rekao kamo ide. Ugledao sam ih kasno noću, kad sam s grupom mladića iz sela, čiji smo i mi do prije prošlog tjedna bili dio, prolazio preko mosta kraj De Waegha. Na kišici koja je sipila sjedili su na klupi i držali se za ruke. Pokušao sam se skriti iza najšireg mladića i ugledao malo dalje – na dva, tri koraka – plavi Volkswagen Bubu, do kojeg sam možda mogao doći, a da me njih dvoje ne vide. Najširi mladić ujedno je bio i onaj koji je najviše popio, pa se probio kroz druge do klupe i oslovio Henka, ostavljajući me nezaštićenog za sobom. Taj plavi Volkswagen Buba još mi je sasvim jasno pred očima; o čemu se govorilo, zaboravio sam. Još su dvije stvari koje nisam zaboravio. Prva: Henk me vidio kako stojim otraga u grupi i dok je razgovarao s pijanim mladićem, pri čemu ni na trenutak nije ispustio djevojčinu ruku – nije znao kako da me pogleda. To se nikad prije nije dogodilo. Druga: nešto poslije i Riet me primijetila i vidio sam da me uopće nije htjela vidjeti; nije htjela znati da po svijetu hoda netko tko slični Henku kao jaje jajetu. Izdvojio sam se iz grupe i iza Bube ušao u uličicu, nasreću, Monnickendam ih je pun. Nakon stotinjak metara naslonio sam ruku na vlažan zid, sagnuo se pa povratio sve uštiple i sve pivo. Potom sam otišao u potragu za svojim biciklom, koji sam na koncu našao na mjestu gdje smo počeli sa svojom rundom po bircevima. Netko je ugurao petardu između žbica stražnjega kola. Objesio sam bicikl preko ramena i otpješačio kući, noseći ga naizmjenice na desnom i lijevom ramenu. Lizao sam kapljice sa zvonca da bih uklonio oduran okus u ustima. Kasna noć prešla je u ranu zoru. Sitna kišica nije

mnogo više od magle koja pati od megalomanije, ali ipak sam bio potpuno promočen kad sam stigao kući.

Prošlo je još nekoliko mjeseci prije nego što je Henk doveo Riet kući. Prvi put došla je k nama u trenutku kad se imanje pokazalo u najljepšem svjetlu. U vrijeme kad se janjci na pašnjaku kraj imanja halapljivo saginju pod ovce, kad vivci i muljače glasno izvikuju vlastito ime braneći svoja gnijezda, kad bijele vrbe već dobivaju mladice, a grbavi jasen u vrtu pred kućom samo što ih nije potjerao. Svijetlozeleno proljeće, u kojem čak i gnojište može izgledati svježe. Otac se držao rezervirano, majka je Riet raširenih ruku i vlažnih očiju pozvala unutra.

Ja sam je u međuvremenu nekoliko puta vidio i bio sam nesnalažljiv i nesiguran u njezinu društvu. Ona je u mom društvu bila nespretna i tiha. Sad kad je došla k nama kući uopće više nisam znao kako bih se trebao ponašati. Odmah prvi put Henk ju je poveo u Bosmanovu vjetrenjaču, našu vjetrenjaču. U povratku su donijeli vivkovo jaje, i nakon toga moj odnos prema Riet više nikad nije bio dobar.

Gore od toga bilo je što ni odnos između Henka i mene više nikad nije bio dobar.

Još malo poslije Riet je prvi put prenoćila kod nas, moglo je biti negdje u kolovozu.

“Jarčići i koze odvojeno”, rekla je majka jedne večeri za kuhinjskim stolom. Večer prije nego što je Riet trebala doći.

“Molim?” rekao je Henk.

“Jarčići i koze odvojeno.”

Henk je načas razmislio. “Pa i vi ste jarac i koza?” rekao je što je nedužnije mogao, gestikulirajući prema ocu.

Otac se izderao na njega.

Riet je spavala u Henkovej sobi, Henk je spavao kod mene. Na madracu na podu. Nisam znao što bih rekao, imao sam poteškoća s disanjem, što sam pripisivao zagušljivoj sparini. Prozor je bio širom otvoren, zastori nisu bili navučeni, puni mjesec svijetlio je ravno u sobu. Henk je napola ležao pod plahtom, gornji dio tijela bio mu je plavkasto obnažen. Bio je lijep, tako lijep. Nakon dugačke tišine, koja je tištala gotovo koliko i vrijeme, prošaptao je nešto što nisam razumio.

“Što?” rekao sam.

“Tiho!”

“Što si rekao?” prošaptao sam.

“Idem preko.”

“K Riet?” rekao sam prigušeno.

“Kome drugome?” Uspravio se i zbacio plahtu sa sebe. Privukao je koljena i ustao. Hodajući kao po jajima, uputio se prema vratima i počeo ih otvarati, centimetar po centimetar. Jako je dugo potrajalo prije nego što je njegovo tijelo u velikim bijelim gaćicama napustilo moju spavaću sobu, a vrata se ponovno zatvorila.

Od te noći ne podnosim noći s mjesecom. Plavkasto svjetlo koje prodire u spavaću sobu čak i kroz zastore ili žaluzine, čiji se ulazak ni na koji način ne može spriječiti, hladno je, čak i ljeti.

Ne, onda bih radije liske, njih volim slušati noću. Njihovo kliktanje rastjeruje prazninu, a sljedeće će godine kliknati ponovno, iako to, naravno, neće biti te iste ptice. Kliknat će i nakon deset godina. Liske će uvijek biti tu.

21

Riet sjedi za kuhinjskim stolom, na Henkovu starome mjestu. Po licu joj ne mogu razabrati je li namjerno sjela na to mjesto. Zuri u fotografiju na naslovnoj stranici novina koja pokazuje grupu konja na uskom pojasu zemlje okruženom vodom rijeke Waal. Ovdje se sve smrzava, drugdje pada kiša, a kejevi i područja oko nasipa posvuda su poplavljeni.

“Poljski konji”, kaže obraćajući se novinama.

“Kava?” pitam.

Tek sad diže pogled. “Da, rado.”

Sunce sja, nisko, hladno i toplo žuto. Nikad nisam bio u Austriji ili Švicarskoj, ali tako sebi predstavljam sunce prilikom zimskih sportova. Aparat za kavu u potpunosti stoji na suncu i vidim da bih ga trebao obrisati mokrom krpom. Činim to bez žurbe, jer sam Riet okrenuo leđa i mogu izgledati kako god hoću. Krajičkom oka vidim kako je nešto šmugnulo mimo prednjeg prozora.

“Siva vrana!” uzvikuje Riet.

Okrećem se. Vratila se te sad sjedi na svome starome mjestu i sređuje perje. Vidim kako su mi članci prstiju kojima držim ručku posude za kavu pobijeljeli. To je pravi trenutak da odozgo dopre nekakav zvuk. Sve ostaje tiho.

“Jesi li ikad vidjela sivu vranu?” pitam gurajući posudu za kavu pod filter bučnije nego što je potrebno.

“O da, prilično često. U Danskoj. Tamo vidiš gotovo isključivo sive vrane.”

“Bila li u Danskoj?”

“Tri puta. Na ljetovanju.” Načas razmišlja. “Ne, četiri.”

“Kako je tamo?”

“Kako je tamo, to ne znam. Znam kako je bilo. Posljednji put smo bili tamo prije osam godina. Djevojke nisu bile s nama, već su godinama same ljetovale. Bili smo utroje.”

Sjedam prekriženih ruku i mirno čekam što će biti dalje.

Riet gleda van. “Sjećaš li se još da su ovdje stajali drveni električni stupovi?”

“Da, naravno.” Ljutnja me svrbi u podlakticama.

“Takvih tamo ima još uvijek, samo što su od betona. Oni malo kaskaju za nama.” Nastavlja zuriti van, ništa ne videći. Voda u aparatu za kavu klokoće. “Bili smo tamo u kolovozu, autom. Seljaci su zapalili slamu, a na električnim vodovima sjedile su lastavice.”

“Lastavice.”

“Da. Wien ništa nije razumio. ‘Tko uopće pali slamu?’ rekao je. ‘Sramota!’ još je dodao.”

“Ima nečeg u tome.”

“Ništa ne znam o tome. Meni su lastavice bile tako lijepe. Žice su se svijale pod njima.” Tiho je zaplakala.

“Što je?”

“Ah, sjedim i blebećem, a ustvari se ovdje sasvim čudno osjećam.” Skrila je lice rukama.

“Samo mirno. Prvo kava.” Ustajem i uzimam lijepe šalice iz kuhinjskog ormarića. Ne one velike, svakidašnje, nego lijepe šalice. I majka bi tako učinila. Odgovarajući vrč za mlijeko i šećernicu jutros sam već stavio na stol. Nalijevam kavu u šalice i na svaki tanjurić stavljam srebrnu žličicu. Pomno slažem nekoliko pereca u zdjelicu. Stavljam šalice i perece na stol. Kad se vani ne bi smrzavalo, otvorio bih bočni prozor. Čestice prašine lebde po kuhinji.

“I ja se čudno osjećam”, kažem sjedajući.

Riet se smješka. “Oboje se čudno osjećamo.”

Lagana vrtoglavica. Nestvarno. Otac je na primjer uvijek bio takav kakav je sad. Cijeloga sam ga života svaki dan viđao, stario je sa svakim danom. Ali budući da smo se zajedno mijenjali, sve je proteklo postupno. Kad vidim fotografiju oca kao mladog čovjeka – kakav je na onoj gore, u spavaćoj sobi – znam da je to on, ali današnji otac s time nema nikakve veze. Nisam ga poznao kad je bio mlad, zato što sam sâm u to vrijeme bio još puno mlađi. Starjeti i to ne primijetiti. Riet nisam vidio dulje od trideset godina. To je šok, kao da ležim u krevetu i sanjam grozan san.

To ja mislim, a što misli ona? I ja želim skriti lice rukama, baš kao i ona. “Koga vidiš kad me gledaš?” pitam.

“Henka”, kaže ona.

“Ja sam Helmer.”

“Znam. Ali ja vidim Henka.”

Prije nego što smo došli do kuhinje, pokazao sam joj novu dnevnu sobu. Nije joj se svidjela. "Kako je ovdje sve postalo golo", rekla je. "Kamo su nestale sve one fotografije?" Vrata spavaće sobe bila su zatvorena, i nisam ih namjeravao otvoriti za nju. "I zastori, i ormar za posuđe, i ormarić s knjigama tvoje majke?" Pogledala se u velikom ogledalu iznad atule kamina i objema rukama malo podigla kosu.

"Ah, krave", kaže dok hodamo kroz štalu. Na sebi ima traperice. Kosa joj je još uvijek plava, a čak ni u suncem osvjetljenoj kuhinji nisam uspio vidjeti je li pofarbana. Nema trajnu, kao većina žena od preko pedeset godina. Hoda donekle ukočeno. Ni na koji je način ne mogu sebi predočiti kao gospodaricu ove kuće koja trči za ovcama ili mladom stokom, koja se noću u krevetu priljubljuje uz Henka, koju subotom ujutro posjećuju djeca i unuk koji se pentra po jasenu u vrtu dok ona peče kosane odreske.

"Jednom davno slomila sam nogu", kaže vidjevši da je promatram kako hoda. "Kad zahladi, noga počinje probadati."

Zimski sport? Nesreća na biciklu? Rešetka u svinjskoj štali?

"U kuhinji sam prala strop, kad su se izmaknule ljestve."

Sunce ulazi kroz pravokutne štalske prozore, krava stenje, jedna slinava mačka bježi. Ne sjećam se da sam tu mačku ikad vidio. Je li jedna od onih koje su proljetos izmakle očevu motoriziranom tamanjenju?

"Kakve su to životinje, svinje?" pitam.

"U svakom slučaju, nisu krave." Rukom zahvaća zamotuljak špage koji visi na velikom čavlu.

"Praščići su slatki, ali što su stariji, manje su ugodni."

"I onda ih se kolje."

"Da, i onda ih se kolje."

"A tvoj muž?"

"Kako misliš?"

"Kakav je on bio čovjek?"

Ona načas razmišlja. "Bio je čestit. Čestit čovjek."

"Čestit?"

"Da."

Izlazimo na dvorište. Riet zakopčava ovratnik kaputa. "Moje su kćeri čestite žene. Možda je to tipično za Brabant, čestitost."

A sin?

“Što je sad to!” uzvikuje Riet primjećujući magareću štalu. Kreće prema njoj. “Toga onomad još nije bilo. Ili možda jest?”

“Ne”, kažem. “Magarci su novi.”

“Magarci!”

Čuli su nas, i sad stoje znatiželjno podignutih glava ispred ograde. Ugledavši nas, jedan je počeo mahati glavom. Svjetiljka je gorjela cijelu noć.

“Hoćeš li ih hraniti?”

“Da, rado.”

Uzimam nekoliko velikih mrkvi iz sanduka koji stoji na plastu sijena i pružam ih Riet. Ona gura dvije najedanput između dasaka. Suho pucketajući, nestaju u magarećim gubicama. Škakljam ih po ušima. Na trenutak su svi sretni. Na neki je način ugodno što je u kuhinji utvrdila da se oboje čudno osjećamo.

Nakon magareće štale Riet kreće prema kokošinjcu. Pomalo nestrpljivo gestikulira mašući prema bijelim vrbama, čime možda želi reći kako vidi da su nedavno potkresane. Da bi ih i Henk potkresao, da se sve drukčije zbililo. “Prije su ovdje bile smeđe kokoši”, kaže vireći kroz žičanu mrežu.

“Da, barnvelderske.”

“A ovo?”

“Ovo su lakenvelderske.”

“Lijepe su. Nesu li dobro?”

“Pristojno, lošije nego barnvelderske.”

Odmah iza kokošinjca neizbježno dolazi ograda. Podlakticama se naslanja na nju i zuri u pašnjake. Zbog tankog sloja snijega na travi nevjerovatno je svijetlo. Iz kanala se uzdiže nešto pare. “Vjetrenjača”, kaže tiho.

To mi se uopće ne da. Okrećem se i krećem prema prostoriji za mužnju. Ona me nešto poslije slijedi, čujem kako se približavaju njezini neujednačeni koraci na zemlji ukrućenoj od mraza. Sad ja gestikuliram, lijevom rukom pokazujem prema ograđenom magarećem pašnjaku. “Tamo su kad je vrijeme lijepo”, kažem. Kroz prostoriju za mužnju prolazimo prema spremištu. Ja odmah krećem prema vratima hodnika, Riet se zaustavlja pred vratima stubišta.

“Dolaziš?” pitam.

Šuti.

“Mislio sam”, pokušavam, “ako sad na vrijeme ručamo, kasnije možemo otići na groblje.”

Šuti.

Ne odustajem. “Onda te na vrijeme mogu odvesti na trajekt, prije nego što počnem s mušnjom.”

Šuti.

“Što je?” pitam.

“Želim ići gore.”

“U Henkovu sobu?”

“Da.”

Otvaram vrata i pred njom se uspinjem stubama. Otvaram vrata Henkove sobe. Riet znatiželjno ulazi. Ja ostajem na vratima, soba je tako krcata da dvije osobe više ne mogu biti u njoj. Ona se ogledava i nakon nekog vremena sjeda na krevet.

Potom je više ne vidim, potpuno je nestala pod Henkom, a umjesto siječanjskog sunca tu je mjesečina u kolovozu. Henkove bijele gaćice zapele su mu oko koljena, a tijelo mu se diže i spušta, pokreti koji jedva odgovaraju njegovoj dobi. Gotovo mogu osjetiti njegov miris. Suspreže disanje, jamica iznad udubine njegove stražnjice vlažna je, sve je dublje i dublje utiskuje u stari madrac, a Ahilove tetive dižu mu se i spuštaju kao da je val ono što proizlazi iz njegovih nožnih prstiju.

“... njegov krevet?”

“Molim?”

“Je li ovo krevet u kojem je Henk spavao?”

Nekoliko puta trepćem, traje neko vrijeme da se topla kolovoška noć opet pretvori u siječanjsko jutro. “Da.”

“Više ne znam. Tu je toliko starudije.” Stavlja ruke kraj sebe na pokrivač, kao da nikad više ne namjerava ustati, i gleda van. “Ta siva vrana još uvijek tamo sjedi”, govori.

“Dođi”, kažem.

Ustaje i izlazi iz spavaće sobe.

“Moja stara spavaća soba”, govorim uzgred i prilično glasno dok prolazimo pokraj drugih vrata. Vidim ključ i pitam se jesu li vrata zaključana. “I ona je puna starudije.” Brzo prolazim do nove sobice, čija su vrata širom otvorena. Riet me slijedi.

Ona se leđima naslanja na jedan od zidova u novoj sobici, malo savijenih koljena, tako da joj se džemper uzdigao na ramenima. “Njegovo lice”, govori. “Njegovo lice u toj hladnoj vodi. Kosa mu se leljala tamo-amo poput morske trave.”

“Ovdje je sve potpuno isto”, kaže ona.

“Ne smije se graditi.”

“Zašto ne?”

“Selo je zaštićeni spomenik.”

Prolazimo kroz selo na putu prema groblju. Prije deset minuta Ada je sasvim slučajno zalijevala biljke na svom kuhinjskom prozoru. Sunce je tek prošlo zenit, a ipak su nam sjene četiri puta dulje od nas samih. “Trebala bi ponovno doći u kasno ljeto”, kažem. “Ovdje se već godinama održava neka vrsta natjecanja.”

“Kakvo natjecanje?”

“Tko ima najviše hortenzija u vrtu pred kućom. Po mogućnosti u svim mogućim bojama. Posvuda, pola kilometra dugačka živica hortenzija. Ako nemaš hortenzija, ne pripadaš.”

“Ja ne volim hortenzije.”

U daljini stoji bijela crkva, na zapadnom rubu sela. Nemam volje da išta više kažem. Šutke nastavljamo hodati. Stigavši, Riet ostavlja crkvu zdesna i prolazi između jablanova k obali rijeke Aa.

“Ovdje smo se klizali po ledu, bila je to zima šezdeset šeste”, kaže.

“Šezdeset sedme”, kažem ja. “Siječanj šezdeset sedme.”

“U redu, te zime, zima uvijek prelazi iz jedne godine u drugu.”

Što se toga tiče, ima pravo. Zima je godišnje doba kojeg se ne tiče godina od dvanaest mjeseci, koje nije godišnje doba, nego doba godišta. Osim tanke korice među trskama, sad nema ni govora o ledu. Dvije patke, oba su paci, ubrzano plivaju prema nama. Poput pingvina iskakuju na obalu. Riet ih nezainteresirano promatra i okreće se. Prelazi cestu i stane povlačiti rešetkasta vrata grobljanske ograde. Povlači ih sve dok ne stanem kraj nje, gurnem zasun na stražnjoj strani vrata i, još uvijek malo sagnut, otvorim ih za nju. Bez riječi ulazi na groblje.

Stojeći kraj groba, kažem: “Sad si vjerojatno zahvalna ocu.”

“Zašto, zaboga?”

“On je taj koji je svakih deset godina produljivao pravo upotrebe groba.”

“Hm”, kaže ona.

Izgleda mi da je Riet od one vrste koja prstima prelazi po slovima. Ona to ne čini. Umjesto toga sjeda na zeleno obojenu klupu na školjkama posutom puteljku uz crkveni zid. Činim nekoliko koraka unatrag i leđima se oslanjam o hladan zid. Guram ruke u džepove.

“Nisam bila ljuta na tvog oca”, kaže ona. “Osjećala sam se ponižena. Kasnije da. Kasnije sam se naljutila, i ostala sam ljuta.”

Nalazimo se u zavjetrini crkve. Tek sad osjećam da je sunce grijalo.

“On je bio drag, Helmere”, kaže ona.

“Znam”, kažem.

“I lijep. Bio je vrlo lijep mladić.”

Ako to potvrdim, neskroman sam.

Riet me gleda, vidi Henka. “Ti si lijep muškarac”, govori.

“Koješta.”

“To je tako. Kad ti kažem.”

“Dobro”, govorim.

Majka je sahranjena kraj Henka. Jako me zanimalo što ću vidjeti. Ništa nisam vidio. Da, bijelu ploču, izgledala je kao šperploča, na dnu jame, koje zapravo nije bilo dno. Za vrijeme pogreba lijevalo je kao iz kabla, ljetni pljusak, decimetri vode prskali su s lijesa, cvijeće je potpuno klonulo.

Na ovom se groblju sahranjuje u tri reda jedan iznad drugog, ima dakle mjesta za još jednu osobu. Pitam se vidi li me Riet kao lijepog muškarca, ili mladića kojeg vidi u meni. Osim toga se pitam ne vidi li nešto čudnovato na nadgrobnom spomeniku.

“O čemu ste razgovarali u autu?”

“Smanji brzinu”, rekao je Henk kad je vidio da auto vozi prema nama. To sam i učinila, ali ne mnogo. Moj instruktor vožnje bio je pravi mačo i rekao je da one koji dolaze iz suprotnog smjera treba prisiliti da ti naprave mjesta. ‘Moraš im se nametnuti’, govorio je, ‘postupcima i načinom na koji ih gledaš.’” Vrpolti se na drvenoj klupi.

“Ali ona je bila bolja u nametanju.”

“Što je bilo posljednje što je rekao?”

“O, o, o.”

“O, o, o?”

“Da. Tonom kao da govori: gusko jedna glupa, vidi se da si tek dobila vozačku dozvolu.”

Čujem ga kako to govori, to potpuno odgovara shemi Henk-i-Helmer.

“I moj mi se instruktor pokušavao nametnuti, načinom na koji me gledao. Nosio je tupe. Naravno, nikad se nisam upuštala u to.”

“Naravno da nisi”, kažem.

“Praviš li budalu od mene?”

“Nipošto.”

“Tvoj otac je sigurno dobio novac od osiguranja za simcu?”

“Tako je.”

“Nasreću.”

Oslanjam se o hladan crkveni zid, ali vidim se kako stojim na mostu Schellingwouder. To je zato jer se osjećam zaboravljenim. I tada sam se osjećao zaboravljenim. Riet je bila gotovo-supruga, ja sam bio samo brat. Sad ona priziva uspomene i priča svoju priču. Mene ništa ne pita.

Patke koje su iskočile iz vode stoje s druge strane crkve, možda ispred zatvorenih vrata ograde, i gaču. Ljeti na travi ispod jablana sjedi toliko ljudi – biciklisti iz Amsterdama, kanuisti, grupice djece iz jedriličarske škole u Broeku – tako da se ničeg ne boje. Sve će učiniti za komad kruha. S vremena na vrijeme prođe auto. Jednom izgleda kao da će zakočiti, ali onda ipak ubrzava.

“Dolaziš li često ovamo?” pita Riet.

“Na rođendane i godišnjice smrti. Četiri puta godišnje.”

“Naravno, i ja sam mogla dolaziti. Na početku nisam jer sam bila potjerana, pa sam uvijek mislila: nemojte misliti da ćete me ikad više vidjeti. Djetinjasto. Kasnije nisam dolazila jer sam imala Wiena, i djecu, i nisam se htjela prisjećati tih vremena. Htjela sam postati nova osoba.”

“Nikad ne možeš postati nova osoba.”

“Naravno da možeš.”

Sad me ljutnja svrbi u ramenima, i gotovo se počinjem strugati o crkveni zid poput stare, od moljaca razjedene ovce ljeti.

Želi li ona nešto? Što želi? Želi li da je poljubim? Trebam li se ponašati kao da sam Henk? Želi li da joj kažem da je još uvijek lijepa žena? Trebam li je zaprositi? Želi li da joj oprostim?

Ona je stvarno još uvijek lijepa žena. Nije jedna od onih stotina tisuća sredovječnih žena koje hodaju naokolo u jednakim bluzama i

poludugačkim hlačama, s kosom koju u formi drži kemija, već lagano pognute, s očima u kojima se ocrta jesen. Ljeti ih se vidi kako se s mužem voze duž imanja, uvijek pomalo vijugavo, na čvrstim, dobrim, ali ne preskupim biciklima. Bez obzira na to koliko se bluze i jakne razlikuju, sve su to potpuno jednake bluze i jakne.

Riet je gotovo moje visine, a lice joj je nešto mekša, nešto spuštenija verzija njezina djevojačkog lica, u kojem vrlo jasno prepoznajem ženu koja je prije mnogo vremena u bircu u Monnickendamu napola nestala iza Henkove glave. Koju sam tada već vidio kako misli: zaboga, on ima brata blizanca, tu hoda po svijetu netko tko je isti kao on, što da radim s tim? U godinu i pol do Henkove smrti s tim nije uradila ništa. U svojoj nespretnosti tiho se držala podalje, koliko je mogla, izbjegavala me pogledati, pobrinula se da što je moguće manje budemo sami.

Petog prosinca 1966. dobio sam od nje poklon s pjesmicom koja je bila toliko bezizražajna da sam s naporom potiskivao suze samosažaljenja. Poput malog djeteta sjedio sam s paketićem u krilu i naglas čitao pjesmu. Otac je to primijetio i – zato što je Sveti Nikola tako lijep blagdan – pogoršao stvar. Upadljivo je namignuo Riet i rekao joj da sam ja navikao na nešto drugo, da učim kako se piše poezija isključivo lijepim, teškim riječima “tamo u Amsterdamu”. On nikad ništa od toga nije shvatio. Riet je pogledala svoje cipele.

“Postaje mi hladno”, kaže.

“Onda idemo kući.”

Još jednom gleda nadgrobni spomenik. Vidim kako joj se na licu pojavljuje pitanje koje sam očekivao znatno ranije. “Gdje leži tvoj otac?”

“Kremiran je.” Ledena hladnoća hladi mi vruće lice. “Pepeo je rasut.”

Pred ogradom stoji samo još jedna patka. Druga je pregažena, iz njezina još topla tijela uzdiže se para. Tako to ide, u jednom si trenutku pun životne snage i čezneš za komadom kruha, u drugom si mrtav. Riet dršćući prelazi preko mrtve patke. Ja je cipelom guram na rub ceste. Preostala patka glasno gaćući gega se prema vodi. U povratku, dok prolazimo pokraj škole, čujem kako jedan razred pjeva. Petnaestak djece vrlo koncentrirano promatra učiteljicu. Ne znam pjesmu koju pjevaju, te se načas zaustavljam i slušam. Riet

nastavlja hodati ne osvrćući se. Gotovo moram trčati da bih je sustigao još prije zavoja.

Kad je Riet jela s nama, trebalo je donijeti stolac iz očeve i majčine spavaće sobe. Stavljalo ga se kraj majčina stolca, na dužoj stranici kuhinjskog stola. Svjesno ili nesvjesno, Riet je sad malo gurnula svoj stolac prije nego što je sjela, tako da je gotovo završila na uglu stola. Kuhinjski sat zuji. "Kako je ovdje tiho", kaže.

Pijemo čaj. Gotovo je već vrijeme da je odvedem odavde. Misli li na živost? Djecu ili unuke, dječje stolce, druge tapete, moderan ormar za posuđe?

"Ti si bio stariji, zar ne?" pita.

"Da."

"Tek kasnije, kad je on bio mrtav, a ja sam se odselila, počela sam se pitati zašto..."

"Da?"

"Zašto sam izabrala Henka. Hoću reći, zašto se stvari razvijaju onako kako se razvijaju?"

"Henk je izabrao tebe." Ponovno me ljuti. Pa neće se valjda sad, gotovo nakon četrdeset godina, pretvarati kao da je tada ona držala konce u rukama.

Gleda me i podiže šalicu. Lijepu porculansku šalicu. "A još kasnije sam mislila: zašto je Henk ostao na imanju? Ako si ti bio stariji?"

"Ja sam se radije klizao po ledu s majkom i nadničarom dok se Henk brinuo za mladu stoku."

"Molim?"

"Na neki način Henk je uvijek bio onaj koji je preuzimao inicijativu. Bio je brži od mene, i vjerujem da je bolje umio postupati sa životinjama, iako smo cijeli posao uvijek obavljali zajedno. Otac je to vidio, i Henk je bio njegov sin, već vrlo rano."

"Ali zar ti nisi htio preuzeti imanje?"

"Ne znam. Uvijek sam jednostavno puštao da se stvari događaju." Sad kad me konačno nešto zapitala primjećujem da joj nisam voljan odgovoriti. Ipak kažem još nešto. "U svakom slučaju, nikad nisam ništa rekao. Nikad uložio prigovor."

"A kad je umro, bio si prisiljen."

"Da, tad sam bio prisiljen."

"Taj nadničar je već bio otišao?"

“Da. Pola godine prije.”

“I?”

“Što?”

“Kako ti se sviđalo?”

Prokletstvo. Kao da me pita kakav mi je bio život. Kao da joj moram polagati račune o životu koji bi ona provela s Henkom. Još malo pa će zapitati može li pogledati knjigovodstvo. Ništa je se od svega toga ne tiče, a najmanje što ja mislim o čemu. Zašto je ovdje? Što se nada da će pronaći? “Odlično”, kažem kratko.

Pažljivo spušta šalicu na tanjurić. “Lijepo”, kaže. Oči joj se ponovno pune suzama, okreće glavu. Dugo gleda kroz bočni prozor prema imanju Ade i Wima. Onda duboko uzdiše i ustaje. Očito je ovdje gotova.

Upravo ulazimo u Opel Kadett, kad vidimo Ronalda kako trči prema dvorištu, s ispruženom šakom kao da drži nogometni pokal. “Čekaj!” viče.

Čekamo.

“Htio sam ti pokazati ruku”, govori ne gledajući Riet.

“Pokaži”, kažem.

“Pa vidiš je?”

“Izbliza.”

Ronald mi ruku gotovo gura u lice. Sa strane, ispod malog prsta, koža je svijetloružičasta i napeta.

“Još te boli?”

“Nee”, kaže hrabro. “Više nemam zavoj jer mi hladnoća dobro čini.”

“To ti je rekla majka?”

“Da.” Načas gleda mimo mene, na drugu stranu auta, gdje Riet čeka. “Tko je to?” pita.

“To je Riet.”

“Odakle je?”

“Iz Brabanta.”

“Brobent?”

“Brabant. Jako daleko.”

“Što ovdje traži?”

“Pitaj je, ne grize.”

On me gleda psećim okicama.

“Ranije sam često dolazila ovamo”, kaže Riet. “I sad sam htjela još jednom vidjeti ovo mjesto.”

“O”, kaže Ronald buljeći u moj trbuh.

“Trebala sam se udati za brata gospodina Van Wonderena.”

“Molim?”

“To sam ja”, kažem.

“Imaš brata?” pita on zapanjeno.

“Ne, više ne.”

“O.”

“Ali sad se opet vraćam kući. Vlakom.”

“Hoćeš li je odvesti?”

“Hoću. U Amsterdam na trajekt.”

“Hoće li još jednom doći?”

“Ne znam. Hoćeš li još jednom doći?”

“Možda hoću”, kaže Riet. Sjeda u auto i zatvara vrata.

“Sad idemo”, govorim Ronaldu.

“Dobro”, kaže on. Okreće se i trči natrag. Kad je već gotovo stigao do nasipa, osvrće se. Sad će oponašati Teuna, već vidim. “Gdje ti je otac?” viče.

“Gore”, kažem i pokazujem prstom prema nebu.

“Gore”, kaže Riet dok stojimo pred kioskom s pomfritom.

“Da”, kažem.

“Prekrasno je biti dijete.”

“Da.”

“Sigurno nije umro davno?”

“Ne, ne tako davno.”

Već dugo stojimo pred kioskom s pomfritom. Sunce još nije zašlo, ali ne nedostaje mnogo. Ne vidim ga, visi iza kolodvorske zgrade. Mnogo je veća gužva nego jutros. Ljudi idu kućama, u oba smjera. Kad ne bi vozili trajekti, ni teglenice ni turistički brodovi, voda rijeke lj bila bi potpuno mirna. U daljini vidim visoke zgrade ondje gdje u mom sjećanju nije bilo ničega. Plaši me ta druga strana. Ova strana manje, zato što točno znam kako moram voziti da što je prije moguće nestanem odavde. Riet ne pokazuje namjeru da iziđe iz auta. Čak ni torba na njezinu krilu nije torba koja odgovara ženama njezine dobi. Ali način na koji je drži objema rukama odgovara.

“S Henkom je mali problem”, kaže Riet.

Je?

“Ništa ne radi. Već pola godine sjedi kod kuće. Nema prijatelja.”

Radi? Sjedi? Nema?

“Katkad se samo izležava, a onda odjednom nestane. Nemam pojma gdje je.”

“Riet, o čemu govoriš?”

“O Henku.”

“Kojem Henku?”

“Svome sinu.”

“Sin ti se zove Henk?”

“Da. Zar nisi znao?”

“Kako sam mogao znati?”

“Prije svega, to izležavanje mi grozno ide na živce.”

“Henk? Nazvala si sina Henk?”

“Zašto ne?”

“Što ti je muž rekao na to?”

“Ništa. Wien je smatrao da je to lijepo ime. I u njegovoj je obitelji bio jedan Henk. Kratko i izražajno, rekao je.”

Jedan je biciklist okrznuo vanjski retrovizor. Napola se okrenuo i podigao ruku u znak isprike.

“Mislila sam, bi li na neko vrijeme mogao doći k tebi? Hoću reći na rad.”

Je li to ono što me htjela zamoliti. “K meni?”

“Da. Imaš životinje. Krave, ovce, kokoši. Mislim da bi životinje bile dobre za njega. A ti si sasvim sam, možda bi ti netko dobro došao. Neka vrsta nadničara.”

Neka vrsta nadničara. Zaboravila je spomenuti magarce.

“To bi mu dobro činilo. Rad. Rano ustajanje, rano na spavanje, redovitost. Svjež zrak, iako toga ima dovoljno i kod kuće, naravno.”

“Ma da”, kažem, “kod onolikh uzgajivača svinja.”

“Istina”, kaže Riet. “Ovdje ljepše miriše.”

“Što on misli o tome?”

“Ništa ne zna.”

“Kad ti je to palo na pamet?”

“O, prije otprilike mjesec dana.”

Nigdje se više ne vidi odraz sunčeva svjetla, ni na vodi ni u prozorskim staklima viših zgrada. Iznad kolodvorske zgrade nebo poprima narančastu boju i sad brzo pada mrak. Riet ispušta torbu da bi mogla otvoriti vrata.

“Hoćeš li razmisliti o tome?” pita.

“Hoću”, kažem.

Gleda preko ramena da vidi dolazi li koji pješak i potom otvara vrata auta. Oklijeva. “Izgubila sam ga”, kaže naposljetku. “Kad se uopće udostoji pogledati me, izgleda kao da sam mu potpuna strankinja.” Pomiče se desno, spremna izići. Hladan zrak ulazi u auto. Onda pomiče tijelo ulijevo i ljubi me u obraz. “Hvala”, kaže.

Gledam za njom. Dok ju je Ronald ispitivao preko mene, imao sam osjećaj da ću je češće vidjeti. Sad mislim da je više nikad neću vidjeti. Lagano vukući nogu, nestaje među pješacima i biciklistima, nijednom se ne osvrnuvši. Začas će prijeći preko vode i naći se na drugoj strani, među stotinama ljudi koji će svi putovati, svak na svoju stranu. Tisuće ljudi što istovremeno putuju različitim vlakovima po cijeloj zemlji. Vani se ništa ne može vidjeti, tamno je. Što će činiti? Čitati? Tiho sjediti i razmišljati? Razgovarati s ljudima koji joj sjede

prekoputa? Ne znam. Prije nego što upalim motor, prstima prelazim preko desnog obraza pa promatram prste.

Za vrijeme mužnje češće nego obično odmaram glavu na toplim kravljim slabinama, iako su naprave za mužnju već pričvršćene i mlijeko se u umirujućem ritmu usisava u mljekovodne cijevi. Nikad neću s plastičnom pregačom na sebi stajati u bijelo popločenoj jami za mužnju u kojoj se istovremeno muze deset ili dvanaest krava: ovdje nikad neće biti velike štale s boksovima za ležanje u kojoj se umjesto slame posipa piljevina; ovdje će se instalacija za izgnojavanje uvijek polako njihati tamo-amo, a gnojište će svakim danom bivati malo više, sve dok ne odvezem gnoj svojim klimavim kolima; ovdje nikakva žena neće dan za danom raditi u kuhinji ili nekoliko puta tjedno vješati rublje na uže na komadiću travnate površine kraj povrtnjaka. Ovdje sam na sigurnome, zaštićen, glava mi se kreće u ritmu disanja krava. Ali ovdje je i prazno.

Razmišljam o električnim vodovima koji se uvijaju pod težinom stotina lastavica. Gradskih lasta, ne čiopa. Mislim na Dansku, ali prvi put ne i na Jarna Kopera. Mislim na nadničara koji je u Danskoj vidio lastavice.

“Starudija”, kaže otac srdito kad sam mu nakon mužnje donio nešto za jelo.

“Jesam li lagao?” pitam pokazujući na stojeći sat, fotografije na zidu i njega.

“Ona vrana ponovno sjedi na jasenu.”

“Vidio sam je.”

“Kako je bilo?”

“Još ne znam.”

“Još ne znaš?”

“Ne.”

“Što ste radili u novoj sobici?”

“Razgovarali.”

“O čemu?”

“Zar nisi mogao razabrati?”

“Ne.”

Odavna mi nije postavio tolika pitanja. Riet ga zaokuplja, možda je cijeli dan mislio na prošlost. Zamišljam ga kako leži tih kao bubica, kako izdiše u trenucima kad se pred njegovim vratima razgovara,

kako čuli uši u trenucima kad se malo dalje nešto kaže. Je li osamljen? Odmahujem glavom, o takvim stvarima ne želim razmišljati. Ali ipak, protekli dan odjednom daje dojam natjecanja pri kojem je jedan od igrača ostao pritajen; Van Wonderenovi protiv Riet.

Navlačim zastore. "Ah, da", kažem što nehajnije mogu, "ti si kremiran. I pepeo je rasut."

Na to se mora nasmijati. "Bili ste na groblju", krklja.

"Da. A tamo nije bilo tvog imena." Jesam li se ikad prije tako našalio s njim? Zurim u motiv na zastorima i ne mogu se sjetiti.

Smijeh mu se pretvara u zbilju. "Prljav sam."

"Vidjet ćemo."

"Gdje mi je rasut pepeo?"

"Pojma nemam. Po pašnjaku, iza kokošinjca, ispod jasena."

Puštam nabore zastora iz ruku i okrećem se. Oči su mu vlažne od smijeha. Mislim. Treba ga pod hitno obrijati. Bijela je jastučnica posivjela.

"Zašto je bila ovdje?"

"Zato." Krećem prema vratima. Dok gasim svjetlo, na um mi pada bolji odgovor. "Ne", kažem, "ne zato. Došla je na natječaj za radno mjesto."

Smješkajući se, spuštam se stubama.

Ja sam posljednji Van Wonderen. Ima ih mnogo više, naravno, ali ne u mom ogranku. Na sportskim stranicama novina češće sam viđao ime Kees van Wonderen, nogometaš, mislim da igra za Feyenoord. Jednom je u novinama bila objavljena njegova fotografija. Činilo mi se da nalikujem na njega, iako je on vjerojatno dobrih tridesetak godina mlađi. Djed Van Wonderen imao je četiri sestre. Sve su se udale i sve su imale djecu. Otac ima ili je imao priličan broj teta. Ja imam ili sam imao isto toliko prateta i još više drugih rođaka i rođakinja. Nitko od njih ne preziva se Van Wonderen. Ne poznajem ih. Otac je jedinac. Henk – koji je dobio ime po djedu Van Wonderenu – mrtav je. Ja nisam oženjen. Sa mnom ćemo izumrijeti.

Pada kiša. Drugo mrazno razdoblje nije baš dugo potrajalo, a u novinama sam pročitao da su se barem tri klizača utopila. Otišao sam na Veliko jezero s klizaljkama u rukama, samo da bih utvrdio da je još polovica nezaleđena. Zaleđenu polovicu nisam isprobao, još je prerano za umiranje. Prekjučer je mladi vozač cisterne za mlijeko imao veliki okrugli flaster na lijevom oku. Bojio je kod kuće i dok je brusio prozorski okvir, u oko mu je upao drveni trun. To mu nije odagnalo osmijeh, iako su mu usta malo iskrivljena. Brže nego što sam namjeravao, napustio sam prostoriju za mužnju, gledajući ga, stisnulo mi se grlo, pa sam se pobojavao da će se to čuti ako nastavim razgovarati. Jučer je trgovac stokom došao na imanje. Nekoliko je minuta trljajući noge stajao u kuhinji i otišao praznih ruku. Veterinar je došao pogledati bolesno june. Ispraznio je dvije goleme injekcije u stražnje bedro i rekao da će sve biti u redu. June sam odvojio od drugih.

Već nekoliko dana ogledavam se po kuhinji i pitam se bih li i tu trebao početi bojiti. Prilikom tog ogledavanja svaki put završim na sivoj vrani na jasenu i razmišljam o nadničaru. U mislima sam ga nazvao "mali Henk". Riet je nazvala i upitala jesam li razmislio. Razmišljao sam, odgovorio sam, ali još ne dovoljno. Još nikad nisam imao nadničara. Sâm sam bio nadničar, očev nadničar. S vremena na vrijeme vidim kako vrana odlijeće, svaki put klizne malo ukoso prema dolje (kao da isprobava krila) prije nego što stvarno poleti.

Ada tek danas prvi put ponovno sjedi u kuhinji, pet dana nakon što je Riet bila u posjetu. Subota. Teun i Ronald igraju nogomet, zimska pauza za mlađe juniorske momčadi već je prošla.

“Helmere! Izvrsno! Kako je bilo?”

“Čudno”, kažem.

“Kakav je to odgovor? Tvoja nevjesta!”

“Ne, moja buduća nevjesta.”

“Dobro, dobro.” Ada se pretvara kao da joj Ronald ništa nije ispričao o Riet. “Vidjela sam vas kako hodate i pomislila: kakva zgodna žena.”

“Da, još uvijek je zgodna.”

“Je li ti i otac bio uzbuđen?”

“Sasvim uzbuđen.”

“I što mu se činilo?”

“Ništa naročito.”

“Ah, što si tako lijep otvoriti usta. Vidim ti na licu da si se obradovao!”

“Smijao se”, kažem. Gledam Adu ravno u oči i ona već nakon nekoliko trenutaka okreće glavu. Živahnija je nego inače, kao da je netko goni.

“O čemu ste sve razgovarali?”

“Ni o čemu posebno, o prošlim vremenima, o njezinome mužu, koji je prošle godine umro, o njezinim kćerima, o Henku i o tome kako je bio drag, o magarcima i kokošima.”

“Hoće li još koji put doći?” I glas joj je drukčiji, odsječen. Gotovo mogu vidjeti uskliknike.

“Možda hoće, rekla je Ronaldu prije nego što je sjela u auto.”

Ada se crveni. Crvenilo obraza ne potječe od žurbe ili proljetnog velikog spremanja. “Fino”, kaže.

Između bočnog prozora i kuhinjskih visećih ormarića visi stari električni sat. Brojčanik je smeđ, široki rub narančast, kazaljke su bijele. Sat tiho zuji, gotovo nečujno. Nedavno, s Riet, također sam ga tako čuo kako zuji. Ne sjećam se da sam ga prije čuo. Sad zuji glasnije nego ikad. Možda se polako kvari.

“Nije došla radi sebe”, kažem.

“Molim?”

“Dok smo stajali pred trajektom, nije izišla iz auta, nego je počela govoriti o svom sinu.”

“Svom sinu.”

“Svom sinu, Henku. Može li raditi kod mene.”

“Zašto?” Lice joj je povratilo normalnu boju. Razvedrava se.

“Kod kuće ništa ne radi. Nije zaposlen, izležava se, povremeno nestane.”

“Zašto?”

“Što ja znam? Riet je upitala želim li ga primiti za nadničara.”

“Izvrсно!” uzvikuje Ada.

“Izvrсно?”

“Da! Otkad ti se otac razbolio, sam si kao palac.”

“Ja sve to bez problema mogu obavljati sam, za njega nema posla.”

“Ali zajedno je ljepše? I naravno da za njega ima posla! Na primjer štala za mladu stoku hitno treba novi zaštitni premaz. Muzli biste obojica, a za nekoliko mjeseci opet će biti puno posla s ovcima...”

“Imam dvadeset ovaca.”

“Pa što onda? I ako ništa drugo, na taj način pomažeš mladiću. I Riet.” Izgovorila je ime kao da je poznaje godinama.

“Hm”, kažem.

“Hoćeš li to učiniti?”

“Moram još razmisliti.”

“Hoće li i ona ovdje stanovati?” Čini sve što je u njenoj moći da to zvuči nehajno.

“Neće valjda?” kažem.

“Ja tebe pitam.”

“Ne, ne vjerujem, o tome ništa nije rekla.”

Ada se osvrće i gleda na sat. Ustaje. “Moram pokupiti dečke s nogometa.”

“Je li njihov veliki uzor već otišao?”

Gleda me s nerazumijevanjem.

“Jarno Koper? Je li već otišao?”

“O, Jarno Koper. Da, otišao je.”

Pratim je do spremišta.

“Zacijelo je jako voljela tvog brata”, kaže Ada otvarajući vrata prostorije za mužnju.

“Kad je svog sina nazvala Henk.”

“Da.”

“Ima ih više koji se zovu Henk.”

“Bok, Helmere. Pozdravi oca od mene.”

“Hoću.”

Gledam za njom dok prolazi pokraj spremnika za hlađenje i izlazi iz prostorije za mušnju. U leđima joj ima nečeg staračkog, što nikad prije nisam vidio.

Ulazeći u očevu sobu, prvo mu prenosim Adine pozdrave. Potom je na redu veliko pranje. Posjedam ga na WC i pitam hoće li se obrijati prije ili nakon tuširanja. Prije, kaže on, i hoće se sam obrijati. Sa zida u hodniku skidam malo ogledalo i stavljam ga na umivaonik tako da se sjedeći na plastičnoj hoklici može vidjeti u njemu. Brijanje dugo traje, ruke mu se malo tresu, i teško mu je istovremeno natezati bore na vratu i rabiti britvicu. Ne perem mu samo tijelo već mu i u kosu utrljavam znatnu količinu šampona. Kad je već opran, pitam ga može li još malo ostati sjediti na hoklici. Da, može, ako čvrsto pritisne ruke na koljena i nasloni se na popločeni zid. Uspinjem se stubama, skidam posteljinu i presvlačim krevet čistim plahtama i jastučnicama. Primjećujem da pritom zviždim. Prije nego što opet siđem, idem do prozora i promatram sivu vranu. “Da, samo ti gledaj”, kažem vidjevši da me primijetila. Malo poslije otac ponovno leži u krevetu, s kosom koja miriše svježije i počešljana je.

“Hoću jesti popečke”, kaže on.

“Znaš da s vremena na vrijeme moraš promijeniti položaj?”

“Promijeniti položaj? Zašto?”

“Ako stalno budeš ležao na leđima, dobit ćeš rane, a ako se to dogodi, morat ćeš u bolnicu, a kad već jednom budeš tamo, više se nećeš vratiti.”

“Ma ajde...”

“Da.”

“U Purmerendu?”

“Što je u Purmerendu?”

“Bolnica.”

“Kako god hoćeš.”

“Gluposti”, kaže on i sklapa oči.

Ali prije nego što sam zatvorio vrata, čuo sam šuštanje svježije posteljine.

Čudnovato je što sam se toliko uhvatio za činjenicu da sam posljednji Van Wonderen. Bez žene, bez djece i s istrošenim ocem od kojeg još nikad nisam čuo ni riječ o obitelji, od sebe ne očekujem sentiment prema vlastitoj krvi, obitelji. Je li stvar u imanju? Našem imanju? Skupini zgrada, životinja i zemlje, s čime nikad nisam htio imati nikakve veze, što mi je nametnuto i s čime sam možda tijekom vremena ipak srastao?

Pokraj magarećeg pašnjaka prije je stajala kućica koja je trebala postati kuća Henka i Riet, kad se vjenčaju. Prvo je nadničar trebao otići, potom su Henk i Riet trebali imati djecu, nakon čega bi njihova obitelj postala prevelika za kućicu i na koncu bi se preselila u glavnu zgradu. Sve je bilo isplanirano, majka je u mislima već uređivala nadničarovu kućicu. Kad sam navršio trideset godina, otac je tu kućicu, koju smo nakon nadničarova odlaska iznajmljivali vikendašima iz Amsterdama, htio prodati. Majka nije bila suglasna. "Nikad se ne zna", govorila je gledajući me iskosa. Ujesen 1987. kućica je izgorjela, jedne nedjeljne noći, nakon što su ljudi iz Amsterdama u njoj proveli vikend, osam mjeseci prije majčine smrti. Čudan je osjećaj svakog proljeća vidjeti kvrgavu magnoliju kako cvjeta u inače potpuno podivljalom vrtu. Pola bočnog zida još stoji, ali neće još dugo.

Državno šumarstvo želi kupiti taj komad terena.

Žao mi je što sam svoj krevet bacio u novogodišnju vatru. "Opet krevet?" jučer me upitao živahan prodavač kad sam došao kupiti povoljni krevet od jelovine. "Da", rekao sam, "opet krevet." Zar ne želim i madrac? Ne, ne trebam madrac. U drugom dućanu nije me posluživala mlada djevojka s crnim pletenicama, već postarija, umorna žena. Kupio sam poplun za jednu osobu, dvije navlake i dvije bijele plahte obrubljene elastičnom gumicom, sve na rasprodaji. Nisam obraćao pozornost na boju ili uzorak. Zadovoljan stvarima koje sam kupio, u dimionici ribe kupio sam pola kile jegulje. Dugačke stranice kreveta kroz otvorene sam prozore suvozačevih i lijevih stražnjih vrata ugurao u auto. Pokušao sam voziti kući ujednačenim tempom, bez naglog ubrzavanja ili kočenja.

Prije nego što počnem raditi, otvaram nagibni prozor toliko da ostaje malo odškrinut, a plavi tapison pokrivam novinama. Iz kuhinje sam uzeo tranzistor i odnio ga gore. Bojenje dok radio svira sasvim je zgodno. Kad ljeti bojim vani, uvijek je uključen Radio Tour de France. Ne zanima me tko pobjeđuje ili gubi, važno je izvješće. Počinjem sa stropom, koji je već bio bijel i dovoljan je jedan sloj. Na zidovima su tapete, s uzorkom iz šezdesetih godina. Kraj Reeuwijka se prevrnula cisterna, četiri muškarca u žutim zaštitnim odijelima uklanjaju kalcijev hidroksid. Ljudi koji stanuju u neposrednoj blizini moraju zatvoriti prozore i vrata. Lateks se brzo suši, i za to vrijeme uzorak sve više iščezava. Planirao sam obojiti samo zidove i strop, ali sad kad sam već počeo smeta mi okvir nagibnog prozora od sirovog drva. Thom de Graaf iz stranke D66 objašnjava u čemu su prednosti direktnog izbora premijera. Novinar pita hoćemo li u tom slučaju dobiti premijera s dobrom guzom. To pitanje De Graafa ne izbacuje iz takta. Samo sam novinare čuo kako govore o dobrim guzama, kaže. Gledam radio i ne vjerujem da čujem ono što čujem. Vrata su sjajne bijele boje. Nakon što sam završio s prvim nanosom lateksa, odlazim u sjenik. Iz ormarića s otrovima uzimam sivu temeljnu boju. Važem boju u ruci i čini mi se da je ima dovoljno za vrata i prozor. S temeljnom bojom, listićem brusnog papira i kistom ponovno se uspinjem stubama. Vrlo oprezno brusim drvenariju, lateks se još nije osušio. U indonezijskom rječniku ne postoji "klizanje po ledu", a ipak se u Jakarti ljudi u jednom trgovačkom centru klizu po umjetnom klizalištu. Izgleda da u Indoneziji nema ekonomske krize, a ipak se stanovništvo želi riješiti predsjednice Megawati. Kad završim s temeljnom bojom, drugi put bijelim zidove. Ispod valjka uzorak se ponovno pomalja. Večeras ću još jednom pogledati u kojoj je mjeri drugi nanos stvarno sve pokrio. Mjestimično već pada, poslije će sa zapada doći kišni oblaci. Sutra jaka naoblaka, tijekom dana razvedranje.

Palim svjetlo u Henkovej sobi. Moram nešto starudije gurnuti u stranu da dođem do noćnog ormarića. Nosim ga u novu sobicu te i njega bojim temeljnom bojom. Nakon toga načas idem ocu.

On njuška. "Bojiš?"

"Da."

"Što sad opet bojiš?"

“Novu sobicu.”

“Zašto?”

“Za nadničara.”

“Nadničara?”

“Da. Zar ti već nisam rekao?”

“Ja samo ležim ovdje i ništa ne znam.”

“Ispričao sam ti, samo si zaboravio.”

“Ja ništa ne zaboravljam.”

“Kako ti drago. Kupio sam jegulju, hoćeš li malo kasnije komad?”

“Slasno”, kaže veselo. I dalje je neizdrživo, ali ipak nije tako loše kao inače.

Navečer dugo stojim pod tušem. Želim biti mokar, topao i mokar. Dok se tuširam, čak i ne želim misliti o tome da se trebam obrisati. Zidovi nove sobice gotovi su, uzorak iz šezdesetih potpuno je nestao. Sutra ujutro nagibni prozor, vrata i noćni ormarić. Sutra navečer sastaviti krevet, moj stari madrac na njega i noćni ormarić do kreveta. Vidim da mi se već mreška koža na prstima, pa zavrćem slavine. Užurbano se sušim i brzo prolazim kroz spremište. Češljam se ispred velikog ogledala iznad atule kamina. Toplina peći žari mi noge i donji dio trbuha. Okrećem regulator s 4 na 1 i hodam prema vratima svoje spavaće sobe.

“Kgrra”, dopire izvana. I zatim još četiri puta. Ostavljam vrata spavaće sobe otvorena i penjući se u krevet osjećam kako noga koja je još na podu lagano drhti. Liježem i osluškujem. To je napeto osluškivanje tišine, siva vrana nakon petog puta prestaje dozivati.

Pola jedanaest je ujutro. Kiša pada iz niskog pokrivača oblaka. Kao i obično, meteorolozi su se prevarili. U kuhinji gori svjetiljka. Grbavi se jasen sjaji, siva vrana sjedi pogurena na grani. S vremena na vrijeme malo protrese perjem ne šireći krila. Tad sličići vrapcu koji se kupa u mlaki vode na dvorištu. Golemom vrapcu. Čekam. Novine leže preda mnom na stolu, ali ne mogu čitati. Sjedim i zurim van. Sat zuji, gore je sve tiho, u šalici mi je još nekoliko gutljaja hladne kave. Nije samo gore tiho, posvuda je tiho, kiša blago kuca o prozorsku dasku, staza je mokra i prazna. Sâm sam, nemam nikog uz koga bih se mogao priviti.

U veljači 1963. otac je s Henkom i sa mnom na stražnjem sjedištu vozio nekoliko rundi po jezeru Gouw. "Ovako nešto više nikad nećemo doživjeti", smijuckao se. Henk i ja sjedili smo daleko jedan od drugog, svaki priljubljen uz svoj prozor. Majka je ostala u Monnickendamu, nije imala hrabrosti. Kad smo se vratili u luku, stajala je točno na istome mjestu čekajući nas, s ledenim sigama na trepavicama. Kod treće ili četvrte runde otac je na vrhu brane skrenuo desno umjesto lijevo. Nakon pedesetak je metara zakočio. Brana izgleda kao nasip koji su – na putu od Markena prema Volendamu – graditelji nedugo prije završetka jednostavno zaboravili, tako da će selo i otok za vijeke vjekova ostati odijeljeni. Otac je sjedio nagnut nad volanom i zurio u vrh brane, ulaz u IJsselmeer. Uzdahnuo je. Sunce je sjalo, izgledalo je kao da je sjalo cijele duge zime. Snijeg se povlačio po ledu kao pijesak po mokroj plaži. Ne gledajući se, Henk i ja shvatili smo što otac hoće. Odvojili smo se svak od svog prozora i približili jedan drugom na stražnjem sjedištu. Bilo nam je petnaest godina. U retrovizoru smo vidjeli kako drugi automobil vozi mimo nas, nismo ga čuli. Otac je još jednom uzdahnuo. Motor se ugasio, bilo je tiho. "Led je sigurno osamdeset centimetara debeo", netko je rekao ocu u luci. To je bila nezamisliva debljina. Otac je za sebe rukama ugrubo naznačio tu debljinu, i usudio se. Osamdeset centimetara leda, tu ne bi propao ni kamion. Nije bilo samo tiho, bilo je jezivo tiho. Otac nije znao koliko je led bio debeo iza brane. Dok je on sjedio i uzdisao, mi smo se na stražnjem sjedištu još više približili jedan drugom, dok na koncu nismo bili

priljubljeni od brida stopala do ramena, kao sijamski blizanci. Ako se otac već usuđuje upustiti u veliku avanturu, upaliti motor i voziti ususret snježnoj površini bez tragova automobilskih guma, mi ćemo to strpljivo podnijeti kao jedna jedinka, bez straha, u potpunoj tišini. Otac je upalio motor, što je uspjelo tek nakon četvrtog pokušaja. Više nisam osjećao vlastitu kožu, vlastite mišiće, vlastite kosti. Slobodno je mogao voziti naprijed. Ali vozio je unatrag, vrlo sporo, kao da si daje vremena za predomišljanje. Henk i ja vidjeli smo kako se četiri snježna brežuljka koje je vjetar nanio uz automobilske gume polako smanjuju. Potom je otac u bjesomučnom tempu vozio još i četvrtu ili petu rundu, pri čemu bi auto s vremena na vrijeme izletio iz zavoja te bismo na trenutak, vrlo kratak trenutak, bili izbačeni iz svoje sijamske pozicije. Tek kad smo vidjeli da nas majka vidi, tik prije nego što je otac automobilom skrenuo na drveni mostić u luci, odvojili smo se jedan od drugog, ponovno smo postali Henk i Helmer. Majka nije mogla prozboriti ni riječ, donja joj je čeljust odbila poslušnost, usne su joj bile dvije pruge ukočenog mesa.

Prije nego što krenem, radim ono što bih mogao učiniti i kasnije. Bolesno june, koje više nije bolesno, vraćam među drugu junad. Dižem poklopac s korita u kokošinjcu i praznim u njega cijelu vreću hrane za kokoši. Magarci dobivaju nekoliko šaka sijena, a jutros sam im već dao šećernu repu izrezanu na komade. I dalje je mračno, ali više ne pada. Dok vozim mimo Zunderdorpa, grad leži preda mnom kao siva ravan puna stambenih blokova.

Pred kioskom s pomfritom. Sad oboje znamo to mjesto, Riet i ja. Ali kad sam stigao, vidio sam da je kiosk s pomfritom nestao i da na mjestu ispred nestaloga kioska s pomfritom već stoji jedan auto. Parkiram svoj Opel Kadett iza tog auta, sjajnog, skupog, u kojem sjede dva muškarca.

U Rietinu glasu nije bilo emocija, kao da je moj pristanak uopće nije iznenadio. Henk je u međuvremenu saznao za cijelu stvar i također je pristao. Ne, ona neće doći s njim, on "to baš ne bi cijenio, da ga majka isporuči na mjesto gdje će stanovati". Na pitanje kako ću ga prepoznati rekla mi je da obratim pozornost na njegove uši te da će mi ga opisati. Tik prije nego što smo spustili slušalicu, поближе je opisala Henkov pristanak: njegove točne riječi bile su "kakve to veze uopće ima".

Izlazim iz auta. Malo dalje pristiže čamac za pješake, a s čamcem se pojavljuje sjećanje na ime koje je trajekt imao krajem šezdesetih: Orlov trajekt. Oba muškarca u skupom autu sjede i puše. U odijelima su. Automobil i muškarci kakve vidiš samo u gradu. Ponovno počinje kišiti, a ja se pitam kakvo ponašanje ide uz izjavu "kakve to veze uopće ima".

"Majka mi je rekla da ćete na sebi imati taj džemper."

Mladić kratke kose i velikih ušiju pružio mi je ruku. On je našao mene, ja sam promatrao mladića koji je izlazio iz trajekta iza njega. Imam na sebi svoj dobri džemper. Plavi džemper s crnim prugama koji sam imao i tada, kad me posjetila Riet, na Staru godinu i na pogrebu starog vozača cisterne za mlijeko. Mladić koji je hodao koso iza njega nalikovao je na Riet. Imao je istu boju kose i plaho se ogledavao. Toliko sam bio siguran da je taj mladić Henk da sam zakoračio ustranu da bih ga mogao vidjeti iza osobe koja je stala pred mene i tako mi djelomično zaklonila pogled.

"Gospodin Van Wonderen?" upitala je osoba.

"Da?" rekao sam i ne pogledavši ga.

"Tu sam." Pružio je ruku i ja sam je prihvatio. "Majka mi je rekla da ćete na sebi imati taj džemper."

"Uđi", kažem.

"Kamo da..."

“Stavi ga na stražnje sjedište.”

Dok on skida naprtnjaču, gledam za mladićem koji toliko nalikuje na Riet. On je skočio na prtljažnik bicikla i čvrsto se drži struka djevojke. Sad čak i naslanja glavu na njezina leđa.

“Uđi”, kažem još jednom.

Istovremeno otvaramo vrata, ali prije nego što je on dobro sjeo, već sam upalio motor. Trenutak poslije sustižem bicikliste. Mladić govori njezinim leđima i načas me gleda. Gleda me onako kako ljudi u prolazu gledaju jedan drugoga, kratko, ravnodušno, s mislima negdje drugdje. I još uvijek mislim: Henk, zašto nisi ušao u moj auto?

Kraj Zunderdorpa ne skrećem desno, nego vozim ravno. U polderu Volgermeer teški strojevi izvlače kvrgava mala stabla iz zemlje. Konačno su počeli uklanjati kemijsku svinjariju. Na potpuno ravnom putu kroz Belmermeer mladić pokraj mene nešto govori.

“Kakvo odvratno vrijeme.”

Načas gledam ustranu, cesta je uska i prema meni vozi auto. On zacijelo nalikuje na tog Wiena, razmišljam skrećući automobilom na rub ceste. Njegov tromi glas ne pristaje baš uz kratku crvenu kosu. Možda ga je Riet jučer poslala frizeru, i kad je vidio kako frizer poseže za češljem i škarama, rekao je “Ne, molim vas mašinom za šišanje” kako bi ona kad se on vrati kući doživjela šok. Još uvijek imam čudni osjećaj da je negdje došlo do neke greške.

Dolazak kući baš ne pomaže protiv tog osjećaja, dolazak kući, ako si bio na nekom sasvim drugome mjestu, uvijek je čudnovat. Je li to zbog toga što je kod kuće još sve točno onako kako si ostavio? Dok si ti sam doživio nešto, kako god beznačajno bilo, pa čak ako se radi samo o nekoliko sati. Postao si stariji? Vidim imanje njegovim očima: mokre zgrade u mokroj okolini, gola stabla s kojih kaplje voda, trava pogođena mrazom, jadne glavice kelja, prazna zemlja i svjetiljka koja gori u jednoj sobi gore. Jesam li ja upalio svjetlo, ili je to uspjelo ocu?

“Tu smo”, kažem.

“Da”, kaže Henk.

Budući da pada kiša, auto ostavljam u sjeniku. Ne osvrćući se, uzima svoju naprtnjaču sa stražnjeg sjedišta.

“Odjeća?” pitam.

“Da”, kaže Henk.

“Imam čizme i radni kombinezon za tebe.”

I dalje stoji kraj auta, s naprtnjačom preko ramena.

Osim sebe samog još nikad nikog nisam zaposlio. Otac je zapošljavao mene. Kako se to radi? Prvo unutra. Ako krenem, sigurno će doći za mnom. Isto kao i vani, sada vidim sjenik njegovim očima. Vreće visokokalorične stočne hrane i dodatne krme, visoko u polutami sijeno i slama, drljača, povješani alat; lopate, vile za sijeno, motike, spremnik za dizel na kratkim nožicama, majstorski radni stol u neredu (odvijači, dlijeta i čekići leže na radnoj plohi, dok je drvena ploča s čavlima za vješanje i olovkom nacrtanim obrisima prazna), srebrnosivi ormarić za otrov. Pokraj radnog stola očev bicikl visi na zidu. Gume su izdušene, stražnji je blatobran labav, lanac zahrđao. Paučina je stara i siva. Kroz utor prozorčića iznad bicikla curi kišnica.

“Imaš li vozačku dozvolu?” pitam.

“Nemam”, kaže Henk.

Bicikl. To će biti njegov prvi zadatak.

U svjetiljci na stropu nalazi se žarulja od barem sedamdeset pet vati. Henkova naprtnjača leži pod nagibnim prozorom na tamnoplavom tapisonu. Kiša bubnja o okno. Henk sam sjedi na krevetu. Kad bi se imalo što vidjeti, ogledavao bi se, pretpostavljam. Tek sad vidim da je presvlaka pokrivača prilično djetinjasta, na njoj su životinje. Afričke životinje, lavovi, nosorozi, žirafe i neka životinja koju ne prepoznajem. Zidovi oko nas zasljepljujuće su bijeli, mramorna ploča na petrolejski plavom noćnom ormariću prazna je. Htio bih nešto reći, ali ne znam što. Možda i Henk želi nešto reći. U novoj je sobici hladno. Zašto baš danas mora biti tako odvratno vrijeme? Iznad njegova desnog uha nalazi se ožiljak, pruga duljine palca bez kose.

“Čitaš li?” pitam. “Hoćeš li svjetiljku za čitanje na noćnom ormariću?”

“Imam jednu knjigu sa sobom”, kaže on.

“Onda idem u potragu za svjetiljkom za čitanje.”

“Dobro”, kaže Henk.

“Ali prvo idemo nešto pojesti.”

Izlazim u hodnik. Ide za mnom i čvrsto zatvara vrata svoje sobe. Iz očeve spavaće sobe odjekuje tromo kucanje stojećeg sata.

Menzurom zahvaćam mlijeko iz spremnika za hlađenje. Henk želi mlijeko uz kruh. Ja gotovo uopće ne pijem mlijeko, ono čime zarađujem svoj kruh prije svega jedem u obliku kaše. Vrata prostorije za mužnju otvorena su, vani miriše na proljeće. Pomisao da će se stabla ponovno zazelenjeti i da će oko debala cvjetati narcisi odjednom mi rovari po želucu. Na pomisao na janjce pod blijedim proljetnim suncem ruke su mi gotovo omlitavjele, na trenutak jedva držim poklopac spremnika za hlađenje. Još jedno proljeće koje će izgledati kao sva protekla proljeća. To nije ono što mislim, nego ono što osjećam. Prije nego što se vratim u kuhinju, načas moram kroz otvorena vrata pogledati stabla koja omeđuju dvorište. Gola su i mokra. Kiša i dalje pada, kraj je siječnja, a u veljači se još itekako zna smrzavati.

U kuhinji Henk još sjedi točno onako kako je dosad sjedio, na mome starome mjestu, leđima okrenut vratima. Na tanjuru mu leži kriška kruha, bez maslaca, bez ičeg na sebi. Uzimam veliku šalicu iz visećeg ormarića i nalijevam mlijeko do vrha. Stavljam je kraj njegova tanjura.

“Hvala vam lijepa”, kaže Henk.

“Molim lijepo”, kažem ja.

Sjedam. U njegovoj sobi nema ormara, razmišljam. Kad izvadi svoju odjeću iz naprtnjače, kamo da je stavi? “Zar nisi gladan?” pitam.

“Malo.” Zabija nož u maslac i nanosi tanak sloj na kruh. Onda odlaže nož i gleda što može staviti na kruh: sir, maslac od kikirikija, džem, narezak. Odlučuje se za džem.

“Napravila ga je moja susjeda”, kažem.

“O.”

“Džem od kupina.”

Prije nego što je počeo jesti, otpija gutljaj mlijeka.

“I?”

“I što?”

“Kako prija? Svježe kravlje mlijeko?”

Pije još jedan gutljaj. “Kao metal”, kaže.

Uši mu nisu pretjerano velike, kad se bolje promotri. Malo strše, zbog toga izgledaju velike. Dok guta, miču se gore-dolje.

“Muzem dvadeset krava. To je jako malo.”

“Ovdje lijepo miriše”, kaže Henk.

“Misliš?”

“Da.”

“Drukčije nego svinje?”

Na to ne odgovara. Gleda me, i to je dovoljno. Stajska su vrata otvorena. Puštam da uđe prvi. Nije mnogo viši od mene, ali malo ipak jest. Čvršće građen. Ja ću stajati na kolima i slagati bale sijena, on će ih dobacivati, Teun i Ronald valjat će ih prema kolima. Pomisao na rano ljeto u meni ne prouzrokuje ništa; nikakav osjećaj u želucu, nikakvu slabost u nogama.

“Tu stoji mlada stoka.”

Junice frkću i ogledavaju se dok ulazimo.

“Žderu, spavaju i seru, to je jedino što čine”, kažem.

“Zar ovdje nema instalacije za izgnojavanje?” pita on.

Postavlja pitanje, to je nešto novo. “Ne”, kažem.

“I kako se to onda čini?”

“Jednostavno. Zgrće se lopatom i odvozi kolima.”

“O.”

Izlazim i zaokrećem iza ugla. Prije nego što otvorim bočna vrata, pokazujem na gnojište. “Gledaj, tamo leži daska, po njoj se moraš popeti tačkama.”

“Prilično uska”, kaže Henk.

Ulazimo u štalu za ovce. Drvo i cigle prožeti su suhim zapahom ovaca i gnoja. Iako vrata i sve prozore mjesecima držim otvorenima, zapah nikad neće nestati iz te štale. Najveći dio godine štala je prazna. Ovce podnose sve: sušu, kišu, snijeg, samo što za jako mokrih jeseni i zima lako počinju šepati.

“Za otprilike dva mjeseca uvest ćemo ovce unutra.” Mi, kažem, obilazak imanja, Henk u staji za krave, u štali za mladu stoku i za ovce, očito nas već pretvara u seljaka zemljoposjednika i nadničara.

“Zašto?” pita on.

“Zato što će tad početi kotiti.”

“Što?”

“Kotiti. Janjiti se.”

“Ah, janjiti se.”

“Kako se zove kad svinje dobiju praščiće?”

“Oprasiti se.”

Gleda me kao da sam pošasavio.

Magarci ga ne zanimaju. Forme radi pita me kako se zovu. Odgovaram da nemaju imena. Glave su oduševljeno ispružili iznad ograde, ali Henk ih ignorira, ukočeno bulji u dasku na kojoj se nalaze alati za kopita. Kad sam rekao da se nadam da će prestati padati, tako da opet mogu van, izišao je iz štale s magarcima. Od svih ljudi koji su ikad bili ovdje na imanju on je prvi koji nije dodirnuo magarce. Čak i šutljivi trgovac stokom katkad ode na magareći pašnjak i počese ih po glavi, i onda kad ništa nemam za njega.

Sustižem ga nasred mokrog dvorišta.

“I?” pitam.

“Što?”

“Što ti se čini?”

Prilično sumorno gleda oko sebe. “Ovdje mi se čini malo golo.”

“Hoćeš li već nešto raditi?” pitam u sjeniku.

“Da, naravno.”

Pokazujem na bicikl. “To je bicikl mog oca, ali on se njime već odavna ne može voziti. Ako ga dovedeš u red, tvoj je.”

Henk se približava biciklu i uklanja paučinu s okvira. “Koliko je ta stvar stara?”

“O, dvadesetak godina.”

“Isuse”, kaže.

“Na radnom stolu naći ćeš alat i pribor za krpanje guma.”

On gleda oko sebe. “Pumpa za bicikl?”

Izvlačim zračnu pumpu ispod radnog stola, možda također već dvadesetak godina staru, i utičem utikač neonske cijevi u utičnicu.

“Dođi”, kažem. “Dat ću ti radni kombinezon.”

“Što da radim?” šapće otac.

“Ništa posebno”, kažem.

“Da, ali...”

“Što?”

“Pa mrtav sam?”

“Ne, više nisi.”

“Majka tog mladića...” Ne može joj izgovoriti ime.

“Da?”

“Ona misli da sam mrtav.”

“To ima svoj razlog.” Žao mi ga je. To ne želim – ništa ne želim kad sam u njegovoj spavaćoj sobi – ali ipak se tako osjećam.

“Gdje je on?”

“U sjeniku popravlja tvoj bicikl.”

Otac jede krišku kruha sa sirom, s tanjura koji drhtavom rukom pokušava držati pod bradom. Upalio sam svjetlo. Tek je prošlo tri, ali oblaci se ne razilaze. Što sam mislio kad sam ga smjestio gore? Da će to biti prvi korak prema “gore”, kako je to Riet shvatila kad sam Ronaldu rekao da je otac tamo? Da će on ovdje, okružen fotografijama, vezom i gljivama i otkucavanjem sata, mirno ležati na leđima i čekati? Prilazim stojećem satu, otvaram vrata i navlačim utege.

Zamišljam kako Riet stoji u kuhinji i kuha, svjetlo je već upaljeno. Svuda se nešto događa. Otac leži ovdje, a gdje sam ja, trenutačno ne znam, Henk je u sjeniku, radi, i tamo je svjetlo upaljeno, u staji krave stoje mirno i spokojno, u magarećoj štali jedu se mrkve iz Teunovih i Ronaldovih ruku, kraj Bosmanove vjetrenjače leži dvadeset ovaca, Ada navraća, pije kavu s Riet, pita je hoće li sutra doći pogledati tek završen drveni bedem od vrbovih grana, električni sat u kuhinji zuji sve manje prodorno, zima još ni izdaleka nije prošla. I, naravno, znam gdje sam ja: s Henkom popravljam bicikl, a Riet je više majka nego žena.

“Ta starudija”, kaže otac.

“Da, ali još nije istrošen.”

“Kakav je on?”

“Još ne znam.”

“Isto si rekao i zadnji put.”

“Kako god hoćeš”, kažem. Uzimam mu tanjur iz ruku i krećem prema vratima. “Da ostavim svjetlo upaljeno?”

“Ostavi svjetlo upaljeno”, kaže otac.

“Večeras ću ga nakratko poslati k tebi.”

“Sad...”

“Pa ne možemo se pretvarati da ne postojiš?”

“Ne.”

Bicikl stoji preokrenut pred radnim stolom. Henk čučí pred njim. Na sebi ima očev stari radni kombinezon, izbljedjele zelene boje, s velikim zakrpama na koljenima, ovratnik je podignut. U jednoj posudi kraj bicikla namače se lanac, naizgled u tankom sloju dizela. Gume su napumpane. Ulazim, on diže pogled prema meni. Na čeljusti mu je crna mrlja. Sad kad tako nisko sjedi vidim da ima usta svoje majke.

“Straga mora doći novi blatobran”, kaže on.

“Mogu ga kupiti”, kažem.

“Neće proći dugo, i gume će se raspasti.”

“Kad stvarno budu gotove, kupit ću i njih.”

“Lanac leži u dizelu.”

“Natočio si ga iz spremnika?”

“Jesam.”

Ni jedan jedini put nije me došao ništa pitati. Što to znači? Ne znam.

29

Jedemo kelj. Kad jednom počnem s keljom, jedem ga barem dvaput tjedno. Zaliha u povrtnjaku traje do duboko u zimu. Majka je uvijek dodavala kocku mesne juhe kad je kuhala krumpir, ja dodajem kocku juhe od povrća. Kobasice kupujem kod mesara. U škrinji za duboko zamrzavanje nalazi se mnogo toga, ali nema svinjetine.

“Zar nemaš vina?” pita Henk.

“Vina?”

“Crnog vina. To je odlično s keljom.”

“Ne, nemam vina. Samo žestoke stvari.”

Uzima veliku količinu senfa iz lončića. Na vilicu punu kelja nožem razmazuje malo senfa. Kobasice nabada i jede bez senfa.

“Reci, Henk...” Prije nego što nastavim, uzimam zalogaj. Izgovoriti njegovo ime bila je prepreka.

“Da?”

“Ne možeš li mi govoriti ‘ti’?”

“Mogu, naravno.”

“Ti i Helmer.”

“Helmer”, kaže on. Pije gutljaj vode. “Komplicirano”, kaže potom.

“Što je u tome toliko zamršeno?”

“To je čudno ime. Zvuči vrlo mlado.”

“Za mene je Henk komplicirano ime.”

“Zašto?”

“Moj brat se zvao Henk.”

“Stvarno.”

“Dobio si ime po njemu.”

“Ne, nisam.”

“Nisi?”

“Dobio sam ime po nekom očevom stricu, ali još jednu generaciju dalje.”

“Po djedovom ili bakinom bratu?”

“Zove li se to tako?”

“Da. Tko ti je to rekao?”

“Moj otac.”

“Jesi li znao da se moj brat zvao Henk?”

“Da, majka mi je jednom ispričala o njemu. Ali ne kad sam bio mali, tek mnogo kasnije.” Na trenutak razmišlja. “Mislim da je to bilo tek prošle godine.”

“Još kobasice?”

“Da, rado.”

Režem komad kobasice i stavljam ga na njegov tanjur. Prolazi automobil.

“Zašto zastori nisu navučeni?”

“Tko bi nas ovdje gledao?”

Henk gleda ravno pred sebe, prema bočnom prozoru. Vidim ga kako zuri u svoj odraz.

“Dalekozorom bih tim ljudima tamo bez problema mogao gledati u kuću.”

“Tamo stanuje susjeda čiji je džem.”

“Ima li ona dalekozor?”

“Sigurno.”

Neko vrijeme jedemo u tišini.

“U Rusiji jedu magarce”, kaže on.

“Što?”

“Magarce. Jedu ih u Rusiji.”

“Otkud to znaš?”

“O, to sam negdje pročitao.”

“Rusi su barbari.”

“Ah.” Polaže pribor za jelo na svoj tanjur i gura ga od sebe. Onda, s prekrštenim rukama, gleda svoj odraz u oknu. Uzimam tanjure i stavljam ih na ormar za posuđe. Iz ormarića ispod sudopera vadim zdjelu za pranje posuđa i punim je vodom.

“Ostalo je još jela”, kaže Henk.

“To je za mog oca.” Stojim okrenut mu leđima. Ništa ne govori. Spuštam tanjure i pribor za jelo u zdjelu za pranje posuđa. Još je uvijek tiho iza mene. Okrećem se. Ruke mu više nisu prekržene, uspravnije sjedi na stolcu. Zuri u mene. Da on nije ovdje, ne bih već sad nalio vruću vodu u posudu za pranje posuđa.

“Moj otac”, kažem još jednom.

“Je li još netko ovdje u kući?”

“Da.”

“Vaš otac. Mislio sam...”

“Što?”

“Kad ste rekli ‘On više ne može voziti bicikl’...”

“Da?”

“A taj bicikl je tako star, pa sam mislio...”

“Što si mislio?”

“Da je već odavna mrtav.”

“Ne, nije.”

“Isuse. Pa gdje je?”

“Gore.”

“Gdje je gorjelo svjetlo kad smo stigli?”

“Da.”

“Zar nešto nije u redu s njim?”

“Star je. Noge ga više ne služe.”

“Koliko mu je godina?”

“Preko osamdeset. I mentalno se polako počinje srozavati.”

“Isuse.”

Vidim Riet i Henka pred sobom u njihovu stanu u brabantском selu. Stanuju zajedno, ali u mislima ih ne mogu smjesti u istu prostoriju. Gdje jedno ulazi, drugo izlazi, vrata se istovremeno otvaraju i zatvaraju. Jedva da se izmijeni koja riječ. Sad mi to odgovara, moram objašnjavati manje nego što sam predvidio.

“Ondesimo mu prvo jelo”, kažem, “prije nego što se ohladi.”

“Mi?”

“Da, mi.”

Gleda me kao da sam od njega zatražio da uredi mrtvacu.

“Pokaži ruke.”

Henk se sad mora približiti krevetu. Od trenutka kad je ušao, gleda oko sebe, sve stvari na zidu, i na koncu ugleda pušku, koja stoji uz bok stojećeg sata. Sad već neko vrijeme bulji u nju. Pruža ruke, s nadlanicama prema gore, kao da naglavce skače u vodu.

“Ne, unutrašnju stranu.”

Henk okreće ruke.

“Hm”, kaže otac.

“Tvoj bicikl ponovno vozi”, kažem.

“Moj bicikl, da. Budi oprezan s njim”, kaže Henku.

“Da, gospodine”, kaže Henk.

Otac je stavio tanjur s keljom na noćni ormarić. “Imaš li iskustva s kravama?”

“Ne”, kaže Henk.

“Njegov je otac držao svinje”, kažem.

“Svinje!”

“Da”, kaže Henk. Gotovo neprimjetno odmiče se od kreveta.

“To je sasvim nešto drugo!” kaže otac. Odmahuje glavom. “Svinje”, kaže tiho.

“Henk je iz Brabanta”, kažem.

“Da, to sam već čuo.”

Moram priznati da mi imponira. Otac ne leži u krevetu kao star, istrošen čovjek, nego kao veleposjednik koji ima gripu. U proljeće 1966. otpustio je nadničara. Henku i meni bilo je osamnaest godina, i izgledalo je kao da će ta stvar s Riet biti trajna. Nadničar je dobio pola godine da potraži novo namještenje. To je bilo vrlo velikodušno od oca, uzimajući u obzir kako se dotad odnosio prema nadničaru.

“Prokletstvo, ja sam ovdje šef! A ti ćeš činiti što ti ja naložim!”

Otac i nadničar stajali su u staji, jedan nasuprot drugome. Ja sam stajao koso iza oca potiskujući bijes, a kad sam se usudio pogledati nadničara, vidio sam da je i on pognuo glavu, baš kao i ja. Još se sjećam da sam se čudio izrazu “naložiti”. Dotad još nikad nisam čuo da ga otac upotrebljava. U čemu je bila nadničarova krivnja, nisam znao.

“Tko je ovdje šef?”

“Vi”, rekao je nadničar ne dižući pogled, ali u njemu je sve kuhalo. “Vi ste šef.”

Bio sam mlad, dovoljno mlad da bi mi se oči napunile suzama. Nisam mogao podnijeti oca, htio sam se zauzeti za čovjeka koji me svojim rukama učio klizati po ledu. Ali bio sam mlad i nisam čak ni znao razlog te nesuglasice. Ali ne premlad da ne bih primijetio podrhtavanje mišića na njegovoj šiji. Neukrotivo podrhtavanje, u njemu je bilo nečeg izazivačkog. Nakon što se pokorio, ispravio je šiju, ali nije gledao oca. Gledao je mene. U očima mu je još tinjalo.

Otac sad pokušava ponovno preuzeti svoju staru ulogu. Možda to ide samo od sebe, možda je odnos zemljoposjednika i nadničara u krvi. Njegovoj krvi.

“Idite”, kaže. “Da mogu u miru jesti.”

Henk je na vratima brže od mene. Prije mene silazi stubama.

“Isuse”, kaže ulazeći u spremište.

Henk želi gledati televiziju.

“Ovdje nema televizora”, kažem.

“Molim? Što onda činiš navečer?”

“Novine, administracija, brinem se za životinje.”

“Administracija?”

“Da. Knjigovodstvo mineralnoga gnojiva, zdravstveno knjigovodstvo za veterinaru, knjigovodstvo higijene za mljekaru...”

“Shvaćam. A što bih ja trebao raditi?”

Ne znam što da na to odgovorim.

“Bez televizora propuštaš puno toga.”

“Ah.” Sjedimo u kuhinji. Henk nema više što reći. Ustajem i otvaram vrata ormara za rublje. “Ovdje su ručnici. Dođi na trenutak.” Idem pred njim u spremište. “Tu se nalazi perilica, ako imaš prljavo rublje, baci ga u košaru.” Otvaram vrata kupaonice. “Kupaonica”, kažem. “Topla voda dolazi iz bojlera. Bojler je velik, ali nekad dođe kraj.” Vraćamo se u kuhinju. “Znaš li kuhati?” pitam.

“Znam praviti umake za tjesteninu.”

“Dobro.”

Odmah ide do ormara za rublje, izvlači ručnik iz naslagane hrpe i nestaje u hodniku. Kao da sam mu dao nalog. Čujem ga na stubištu. Onda je na trenutak tiho. Ponovno silazi stubama. Malo poslije čujem kako u kupaonici teče voda. Deset minuta poslije zavrće slavine. Od trenutka kad je izišao iz kuhinje, ništa nisam učinio. Sjedio sam za stolom, jedna mi je podlaktica preko druge. Otvaraju se vrata prema spremištu. “Idem u krevet”, dovikuje.

“Laku noć”, odgovaram.

“Da.” Uspinje se stubama. Gore postaje tiho.

Zauzeo je polovicu police ispod ogledala. Pribor za brijanje, četkica za zube, zubna pasta i čačkalice, gel za tuširanje, šampon i dezodorans koji izgleda skup. Njegov mokri ručnik visi na šipci zavjese za tuš. Brišem zamagljeno ogledalo i gledam se. “Lijepa gusta kosa”, mrmljam. Crna, još uvijek.

Mrtav sam umoran, ali ne mogu usnuti. Ne predaleko cijela grupa liski pliva po kanalu. Siva je vrana utihnula, a kiša ne bubnja po prozorskim daskama. Jesam li sad neka vrsta oca? Što sam? Može

li on spavati, tamo u toj sobici? Ne samo da nema ormara, nema čak ni stolca. Umaci za tjesteninu. Ne vjerujem da bi se to ocu previše sviđalo. O čemu otac misli? Kako se odjednom živi i diše, tamo gore. Prvi put otkad sam preuzeo očevu spavaću sobu, osjećam nešto kao žaljenje zbog selidbe. Tik prije nego što sam usnuo, kad više nisam mogao zadržati nijednu misao, ponovno sam vidio mladića koji je tako nalikovao na Riet kako sjedi otraga na biciklu. S rukama čvrsto ovijenim oko djevojke.

Kroz stajska vrata izlazim na dvorište i hladan mi sjeverac udara u lice. Neće valjda početi sniježiti? Na drugoj strani imanja nebo poprima sivu boju. Mladu stoku uvijek zbrinjavam nakon mužnje. Da je Henk ustao, on bi mogao zbrinuti mladu stoku. U štali za magarce gori svjetiljka, magarci stoje stražnjicom prema ulazu. Znaju da ću doći poslije. Magarci nisu glupi. Prvo junice dobivaju visokokaloričnu hranu. Dok su zaokupljene njome, uklanjam izmet ispod njih i sipam svježu slamu. Potom dobivaju sijeno. Junice su mnogo nestrpljivije nego krave, frkću i trzaju lancima dok ne dobiju krmu. Ima jutara kad tri ili četiri istovremeno zariču, a onda je vrag odnio šalu dok sve ne dobiju sijeno. Kolima odvozim izmet iz odvodnog jarka i na koncu metem pod štale. Henk nije ustao iz kreveta jer sam ga ostavio da leži. Prije dva sata bio sam na putu gore, ali četiri stube prije vrha stubišta predomislio sam se. Otac me zacijelo čuo, pozvao me. Brzo sam ponovno sišao.

Metla je prilično nova, čekinje od crvenog najlona još su krute, po betonskom podu daje jasan ton. Iako sporo radim, metenje mi prebrzo ide.

Kad sam ponovno ušao u kuću, sve je bilo tiho. Pola devet. Prije nego što uključim radio, smanjujem glasnoću. Kuham čaj i postavljam stol. Nad zemljom lebdi blijedožuto svjetlo. Prstima bubnjam po stolu. Sad mi sve predugo traje, idem gore. Na vršcima prstiju hodam preko hodnika prema vratima nove sobice. Stigavši do njih, ne znam kako bih počeo. Još nikad u životu nikog nisam izbacio iz kreveta. Jagodicama prstiju lagano kucam na vrata, onda malo čekam. "Henk", kažem. Sad člancima prstiju kucam na vrata. "Henk!" Ništa se ne događa, baš ništa. Predugo stojim pred vratima ništa ne čineći, ne mičući se. Ne usuđujem se ući u sobu, u svojoj vlastitoj kući, za boga miloga. Pun srdžbe krećem prema stubištu.

"Helmere", dopire iz očeve spavaće sobe.

"Da, da, da", mrmljam. "Ne zovem tebe."

U kuhinji sjedam za stol i počinjem jesti. Tek nakon nekog vremena primjećujem da radio svira.

Vozim u Monnickendamm. Tamo idem redom u biciklistički dućan, u dućan sa svjetiljkama i dućan s elektronskim uređajima. Stražnji

blatobran, svjetiljku za čitanje i televizor plaćam gotovinom. Prodavač televizora pita me trebam li satelitsku antenu ili dekoder. "Što?" pitam. Ili imam kabelski priključak? Razmišljam i vidim općinske radnike kako kopaju jarke, ispred uličnih svjetiljki, vidim šarene kabele i isto tako vidim nekoga kako kleči u kutu dnevne sobe, debeli mladić s glutealnim naborom koji ormarić, ustvari više neku vrstu utičnice, pričvršćuje na zid nakon što je u vanjskom zidu probio rupu. Vidim usku prugu požutjele trave u vrtu pred kućom. Na kojoj cesti stanujem, pita prodavač televizora. Navodim ime ulice, a on kaže da je siguran da su tamo prije nekoliko godina pokusno postavljeni kabelski priključci. Ne vidim oca, on je tog dana zacijelo demonstrativno izbjegavao stambene prostorije. Imam sreću, dodaje prodavač. Pitam mogu li televizor koji sam upravo kupio jednostavno priključiti. Da, mogu, samo još iz skladišta donosi kabel. Kasnije ću, kaže on, automatski dobiti račun kableske tvrtke.

Dok hodam prema autu, počinje sniježiti. Kartonska kutija s televizorom nije preteška, ali nespretna je za nošenje. Prolazim pokraj dućana s vinom i žestokim pićima. Odnosim televizor u auto, stavljam ga na stražnje sjedište i vraćam se u dućan s pićima. Snijeg mi se ne lijepi za cipele, ali ipak se ne topi odmah. Na prodavačevo pitanje što želim odgovaram da želim nekoliko boca crnog vina. Kakvu vrstu crnog vina? "Ukusnog vina", kažem kratko. Prodaje mi šest boca južnoafričkog vina po cijeni pet.

Kad sam se vratio kući, dvorište je bijelo, ali nije netaknuto. Od prostorije za mužnju trag vodi do ograde pokraj kokošinjca. Na ogradi sjedi Henk. Puši. Uvezem auto u sjenik i utirem vlastiti trag prema ogradi. Snijeg se kovitla oko njegovih crvenih ušiju.

"Koliko dugo moram ustvari ostati ovdje?" pita.

"Molim?"

"Koliko dugo moram ostati ovdje!"

"Ovo nije zatvor", kažem.

Uvlači dim cigarete i malo poslije izbacuje veliki oblak dima.

"Pušiš li?" pitam.

"Prekjučer sam prestao."

"I sad ponovno počeo."

"Da."

“Kupio sam televizor”, kažem. “I svjetiljku za čitanje i stražnji blatobran i vino.”

“Hoću li dobiti i novac?”

“Za što?”

“Za svoj rad.”

“Jesi li već uopće išta radio?”

Promatra cigaretu koju drži među palcem i kažiprstom, pa malo škilji. Oči su mu sive. Onda kažiprstom otresa cigaretu.

“Stan i hranu”, kažem. “I džeparac, naravno.”

“Koliko?”

“Ne znam.” Postaje mi hladno. Ako nastavi ovako sniježiti, uskoro ćemo morati premjestiti ovce. S pašnjaka u blizini vjetrenjače ovamo. I onda baciti nešto sijena preko ograde.

Henk skače na zemlju pa slijedi tragove mojih stopala.

“Kamo ideš?” pitam.

“U krevet. Ne volim snijeg.”

“U krevet?”

“Gdje je svjetiljka za čitanje? To jarko svjetlo potpuno me izluđuje.”

“Imam i žarulje od četrdeset vati.”

“Dvadeset pet.”

“Ima i njih.” Ulazimo u sjenik. Pod poklopcem motora Opel Kadetta čuje se kuckanje. Otvaram poklopac prtljažnika pa vadim svjetiljku i stražnji blatobran. Henk uzima samo svjetiljku i odmah ide dalje. Nestaje u prostoriji za mužnju. Ja ostajem i s nevjericom gledam stražnji blatobran u svojoj lijevoj ruci.

On leži na boku, s licem prema zidu, poplun s afričkim životinjama navukao je sasvim visoko. Svjetiljka za čitanje stoji na noćnom ormariću, utikač je u utičnici. Je li tek poslije primijetio da u njoj nema žarulje? Henk se nije pomaknuo kad sam ušao. Ne znam što bih rekao, pa ništa i ne govorim. Stolac koji sam uzeo iz Henkove sobe stavljam pod stropnu svjetiljku. Teškom mukom uspijevam odvrnuti kuglu od mutnog stakla. Odvrćem žarulju od sedamdeset pet vata iz grla i zamjenjujem je žaruljom od dvadeset pet vata. Pokraj svjetiljke za čitanje leži knjiga. Ime pisca ništa mi ne govori. Davno je tome da sam pročitao neku knjigu. Među stranicama se nalazi otrgnuti komadić novinskog papira. U svjetiljku za čitanje zavrćem žarulju od četrdeset vata. Henk i dalje leži onako kako je ležao, po disanju mu

ne mogu čuti spava li. Jutros je kao muškarac sjedio na ogradi i pušio, a sad kao dijete leži u krevetu. Po obliku ispod popluna razaznajem da leži privučenih koljena. Stavljam stolac uza zid pokraj vrata, a njegovu odjeću na sjedište. Nakon kratkog oklijevanja podižem i bijele gaćice s poda, koje padaju na vrh ostatka njegove odjeće kao žlica vrhnja. Naprtnjača još uvijek leži ispod nagibnog prozora, koji je gotovo do polovice prekriven snježnim nanosom. Prije nego što iziđem u hodnik, palim svjetiljku. Nježno svjetlo osvjetljava krevet, žute su žirafe zasjale.

Kauč koji stoji ispred peći okrećem za devedeset stupnjeva i guram ga malo unatrag. Sad stoji poledinom prema spavaćoj sobi. Gurajući kauč, ošteti sam boju. Dnevna soba bila je dugačka, sad je široka. Prije nego što stavim televizor u kut, odlazim u sjenik po sanduk za krumpir i čistim ga grubom četkom. Stavljam televizor na sanduk, utičem kabel u za to predviđeni otvor, a drugi kraj u ormarić u zidu, u priključak iznad kojeg piše TV. Postoji i priključak na kojem piše R. Uključujem televizor. Odmah se pojavljuje slika i nastaje paklenska buka. Budući da ne znam kako stišati ton, smjesta isključujem televizor. Uzimam upute za upotrebu, sjedam na drveni pod i čitam knjižicu od početka do kraja. Sat poslije namjestio sam dvadesetak kanala, znam kako funkcionira daljinski upravljač, i stražnjica mi je obamrla. Potom oštećena mjesta na podu premazujem bojom.

Navečer sjedim sam za kuhinjskim stolom. Otkad sam danas popodne bio u njegovoj sobi, Henka više nisam ni vidio ni čuo. Odmah ću ocu odnijeti jelo. Henku neću, ako ogladni, već će se pojaviti. Dok sam jeo, pretražio sam novine u potrazi za vijestima iz Danske. Ništa. Ništa ni o Švedskoj, Norveškoj ili Finskoj. Za novine cijela Skandinavija ne postoji, kao da je riječ o nekoj neotkrivenoj sjevernoj zemlji. Sad novine leže otvorene na stranici s televizijskim programom, iako znam da sam neću gledati. Televizor je za Henka. Ako on bude gledao, mogu s vremena na vrijeme gledati s njim.

Štala za magarce prekrasno izgleda. Više ne sniježi, razvedrilo se i mjesec je gotovo pun. Na krovu štale leži otprilike osam centimetara snijega, na rubovima se već zaokruglio. Lagano se smrzava, ali ne vjerujem da će se mraz održati do jutra. Ubacujem nešto sijena u jasje i sjedam na balu sijena. Na svjetlu svjetiljke vidim tragove vlastitih stopala koji vode od stajskih vrata dovdje. Dah magaraca u

oblačićima se uzdiže iz jasala. Osim njihova glasnog žvakanja vlada mrtva tišina. Zimska tišina. U meni se javlja gotovo zaboravljena žudnja za pušenjem. Koliko traje pušenje jedne cigarete? Pet minuta? Deset minuta? Deset minuta udisanja i izdisanja, razmišljanje u ritmu pušenja dok se cigaretni dim miješa s oblacima daha magaraca. Ako Henk sutra ne ostane u krevetu, dat ću mu da očisti magareću štalu od gnoja.

31

“Prekjučer je cijeli dan ležao u krevetu.”

“Sad i sam vidiš.”

“Što?”

“Da to čini, da jednostavno leži u krevetu. I sigurno ništa ne govori, zar ne?”

“Ma ne, katkad itekako govori. Ali dok je ležao u krevetu, ništa nije rekao.”

“Onda leži u nekoj vrsti kome.”

“Kvragu, da.”

“Kao da sam sebe može isključiti.”

“Jučer je zbrinuo mladu stoku i na očev bicikl montirao novi stražnji blatobran.”

“Dobro.”

“Ali odbio je očistiti magareću štalu od gnoja.”

“Stvarno?”

“Da. Ne želi imati posla s magarcima, kaže.”

“To dobro razumijem.”

“Ja ne. Svi su ljudi za mojim magarcima.”

“Boji se.”

“Zaboga, zašto? Susjedovi dječaci odmah legnu pod magarce kad su u štali.”

“Henka je udario magarac kad je bio mali.”

“Nije valjda.”

“Jest. Wien je kupio patuljastog magarca, djevojčicama se to svidjelo. Hodao je po travi između obje štale za svinje. Henk je četveronoške puzao oko magarca, ni sama ne znam zašto, i onda se magarac ritnuo. I šutnuo ga u glavu, bočno. Tjedan dana je ležao u bolnici.”

“Odatle mu onaj ožiljak.”

“Da. Imao je četiri ili pet godina.”

“A magarčić?”

“Smjesta prodan. ‘Načini od njega veliko vjetro ljepila’, rekao je Wien trgovcu.” Riet načas šuti. “Što sad radi?”

“Ne znam, straga je.” I ja na trenutak šutim. “On hoće novac.”

“Za što?”

“Za svoj rad.”

“Znaš li da o tome uopće nisam razmišljala?”

“Ni ja.”

“Nemoj mu dati.”

“Zašto ne? Pa radi?”

“Da, ali spava i jede kod tebe. Pa ni ti ne ležiš na novcu?”

“Riet, gotovo cijeli svoj život nisam potrošio ni centa. Kao ni moj otac.”

“Ali moraš mu dati i da kuha.”

“Stvarno?”

“Izvršno kuha. Što uopće misliš o njemu?”

“Izgleda mi sasvim pristojan frajer. Još samo treba uputu za upotrebu.”

“Da, uputu za upotrebu. Je li... agresivan?”

“Agresivan? Ni najmanje. Zašto to pitaš?”

“Samo tako. Kad se malo prilagodi, da li da dođem i ja? Onda bih neko vrijeme mogla raditi ženske poslove. Kuhati, prati...”

Krajnje je vrijeme da okončam ovaj telefonski razgovor. Pokušavam izjavi “Ne, sasvim se dobro snalazimo” dati prizvuk završetka razgovora. Već neko vrijeme nemirno zurim u zidne tapete.

“Sljedeći tjedan ponovno ću te nazvati.”

“Dobro.”

“Bok, Helmere.”

“Bok, Riet.” Spuštam slušalicu.

Jednom sam bio u Heiloou, u Marijinoj kapeli. Majka ju je htjela vidjeti, iako uopće nije bila katolkinja. Jednog sasvim običnog radnog dana u svibnju, prije dvadesetak godina, odvezao sam je tamo. “Putem Marije k Isusu” pisalo je velikim slovima (vjerujem da je to bio mozaik) na fasadi. Zašto mi to sad pada na um? Riet me zbunjuje. Prestajem zuriti u zidne tapete i ulazim u kuhinju. Vani je veljača. Grad, mokri snijeg te tu i tamo malo sunca.

Nakon što me Henk opomenuo da budem tih, i nakon što je u svojim velikim bijelim gaćicama kao po jajima nestao iz moje spavaće sobe, kleknuo sam na uzglavlje svoga kreveta. Prekriženim rukama naslonio sam se na prozorsku dasku, položio bradu na jednu ruku i zurio van. Mirisalo je na toplu vodu u jarku i suncem ugrijane stare crepove. Mjesečina je bila toliko jasna da sam na drugoj strani kanala mogao vidjeti zeca kako trči. Zec je bio sam, izgledalo je kao da nešto traži, trčao je tamo-amo i povremeno se uspravljao i osluškivao dok su mu prednje šape mlitavo visjele. Iza zeca zemlja je do nasipa bila prazna. Bez krava, bez ovaca. Sad su jarčići odvojeni, pomislio sam.

Prozor Henkove spavaće sobe također je bio otvoren. Šaptali su, ali tako tiho da nisam mogao razumjeti ni riječ. Vidio sam sebe kako bosonog čučim u oluku, grčevito se držeći otvorenog prozora, s glavom što bliže prozorskoj dasci. Bilo mi je nemoguće jednostavno ponovno leći i pokriti se plahtom. Ustao sam, krenuo prema vratima, oprezno ih otvorio i provukao se u hodnik. Pričekao sam trenutak da mi se oči priviknu na tamu. Učinio sam nekoliko koraka i kleknuo pred vrata Henkove spavaće sobe. Vrata su stara, s prevelikim ključanicama. Prvo sam vidio samo micanje, koje je tek polako poprimilo nekakav oblik. Od Riet su se vidjele jedino potkoljenice. Henk je ispunjavao gotovo cijelu ključanicu. Jednim sam koljenom klečao na podu, drugo je bilo uzdignuto. Ruka mi je spuznula pod rub gaćica. U to smo vrijeme nosili velike bijele gaćice s čvrstom gumilastikom. Uvijek čiste, jer – kako je majka govorila – može ti se dogoditi da nenadano dospiješ u bolnicu. Pozornost mi je u tolikoj mjeri bila usmjerena na promatranje da me iznenadilo toplo pulsiranje spolovila na trbuhu. Počeo sam slijediti Henkove pokrete, očima i rukom. Dok nisam osjetio grč u nozi s uzdignutim koljenom. Morao sam ustati. Čineći to, gledao sam mali krovni prozor na kraju hodnika. Vidio sam jablane obasjane mjesečinom i vidio sam kako ustajem, pred zatvorenim vratima, još uvijek s rukom u gaćicama. Mičući nožnim prstima, uspio sam se osloboditi grča u listu noge.

Iz nekog razloga nisam se mogao vratiti u svoju spavaću sobu. Možda zato što sam ih u njoj mogao čuti, i stoga ih ujedno i vidjeti

pred sobom. Na vršcima prstiju odšuljao sam se do vrata sobice, koja su uvijek stajala otvorena. Ušao sam i legao na plavi tapison pod nagibnim prozorom. Utonuo sam u san i sljedećeg sam se jutro vrlo rano probudio. Tek sam tad legao u svoj krevet. Henka još nije bilo.

Kolovoz 1966., gotovo prije četrdeset godina. Katkad ne shvaćam kako sam uspio doživjeti tu starost. Stojeći pred ogledalom, kroz svoju godinama obilježenu glavu uvijek vidim mladića od osamnaest, devetnaest godina. I još se uvijek pitam koga sam gledao te noći.

“Odakle dolaziš?” pita Ronald.

“Iz Brabanta”, kaže Henk.

“Aha”, kaže Ronald i gleda me, “ona gospođa je isto bila odatle.”

“Da”, kažem. “Ta gospođa je bila Henkova majka.”

“Radiš li ovdje?” pita Teun.

“Da.”

“A gdje spavaš?”

“Gore.”

“Je li ti i majka ovdje?”

“Nije, Ronalde”, kažem. “Samo Henk je ovdje.”

“Smijemo li pogledati?” Teun pita Henka.

“Naravno.”

Teun i Ronald smjesta skaču na noge. Ne sjećam se da su ikad bili gore. Ovo je njihova šansa. Ronald čak ostavlja pola punjenoga kolačića.

“Dođite”, kaže Henk. Odjednom izgleda vrlo visok. Ili Teun i Ronald izgledaju manji? Izlaze iz kuhinje. “Kakve strme stube!” čujem Ronalda malo poslije.

Stajem pred bočni prozor i pokušavam gledati u Adinu kuću. Njezin kuhinjski prozor malčice je predaleko. Onda činim nešto što još nikad nisam učinio. Idem do pisaćeg stola i izvlačim dalekozor. Odozgo se čuju glasovi Henka, Teuna i Ronalda, ne razumijem o čemu govore. Ponovno stajem pred bočni prozor, ovaj put s dalekozorom. Iza kuhinjskog prozora imanja udaljenog više od petsto metara stoji Ada i kroz dalekozor zuri u mene.

Naša je jedina prednost u tome što oboje imamo nešto pred očima, ne možemo se dakle direktno gledati. Sve drugo sami su nedostaci. Ne znam što da radim, a ni Ada ne zna što da radi. Privezani smo jedno uz drugo dvama komadima plastike i nekolicinom leća. Onaj tko prvi spusti dalekozor izgubio je i zna da će onaj drugi promatrati njegov uzmak. Onda Ada podiže ruku i oprezno mahne. I ja mašem, ali ne od srca. “Pusti mene prvog”, čujem Henka gore u hodniku. Više ne mislim na pobjedu, gubitak ili uzmak, već spuštam dalekozor, žurim k pisaćem stolu i vraćam ga na njegovo mjesto.

“Henk mi je dozvolio da slušam njegov walkman!” dovikuje Ronald.

“I?” pitam pretvarajući se da nešto radim oko pisaćeg stola.

“Henk treba postere na zidu”, prosuđuje Teun.

“Izgledalo im je malo golo”, kaže Henk.

“I idemo u ribolov”, kaže Ronald.

“Na proljeće”, kaže Henk.

“Da”, kažem, “sad su sve ribe u blatu.”

“Dječaci su upravo bili gore”, kaže otac.

“Da, Henk im je pokazao svoju sobu.”

“Nisu bili kod mene.”

“Ronald te se boji, zar to nisi primijetio na Staru godinu?”

“Boji se? Zašto?”

“Zato što si star.”

“Prije me se nije bojao.”

“Prije si još hodao.” Koristim se očevom spavaćom sobom kao skrovištem. Henk, Teun i Ronald još uvijek sjede u kuhinji. Piju čaj i jedu punjene kolačiće. Meni nijedan gutljaj, nijedan zalogaj ne prolazi kroz grlo, nemir je u meni prevelik. Ada sa svojim dalekozorom, Henk s dječacima, telefonski razgovor s Riet prije nekoliko dana. Morao sam otići iz kuhinje, a još je prerano za mužnju. Ovdje sam okružen prošlošću, tromim kucanjem sata, fotografijama, roditeljskim krevetom. Ocem. Sjedim na stolcu koji stoji pred prozorom. Na svojoj grani siva vrana čisti perje. Čak sam i prema ptici u međuvremenu počeo osjećati bliskost.

“Kako je tvoj Henk?”

“Dobro.”

“Ni on ne navraća.”

“Zar te to čudi?”

“Pa, sad...”

“Uskoro ćemo obnoviti ogradu na magarećem pašnjaku.”

Otac se oslanja o uzglavlje kreveta, pod leđima su mu dva jastuka. Oči su mu danas jasne. Uzima čašu s noćnog ormarića i otpija gutljaj vode. Tek kad je dodirnuo čašu usnama, prestaje se tresti. Od trenutka kad sam sjeo na stolac, nije me prestao promatrati. “Da je barem proljeće”, kaže.

“Nemoj previše piti, ako piješ, moraš pišati.”

“I sam znam da sam gotov.”

“Ali?”

“Želim doživjeti još jedno proljeće.”

Teun i Ronald smiju se ispod nas.

“Zašto me ne podnosiš?” pita me. “Zašto ne zoveš liječnika? Zašto govoriš Adi da sam senilan?”

Sad ni skrovište više ne nudi zaštitu. Tromo kucanje stojećeg sata koje je do ovog trenutka još prizivalo osjećaj bezvremenosti pretvara se u prijeteće odzvanjanje vremena. Zurim u šest akvarela gljiva i pitam se tko ih je donio u kuću, i kad.

“Što sam ti učinio, Helmere?”

On me pita što mi je učinio i obraća mi se imenom. Gljive postaju nejasne, moram se pribрати. Onda odozdo dopire novi glas.

“Ada je tu”, kaže otac.

Gledam ga. Još uvijek drži čašu, ruka mu počiva na pokrivaču. Nakašljam se. “Jedna osoba više ili manje ne igra nikakvu ulogu”, kažem potom.

“Želim znati, Helmere.”

“Televizor!” uzvikuje Ada tako glasno da se i ovdje gore čuje.

“Televizor?” pita otac.

“Da, Henk želi gledati televiziju, inače se navečer dosađuje.”

“On ti očito mnogo znači.”

“Oh.”

“Želim znati.”

“Saznat ćeš”, kažem. “Sad idem dolje.”

“Tebi je i tvoj brat mnogo značio. Jako puno.”

“I tebi”, kažem. “Tvoj sin.”

“Da”, kaže on. “I meni.” Konačno stavlja čašu na noćni ormarić. Staklo zveckta na mramornoj ploči.

Henk je sam u kuhinji. Stoji kraj prednjeg prozora. Duge mu ruke vise niz tijelo.

“Kako ti se ovdje sviđa, Henk?”

“Ide nekako.”

“Hoćeš li se uskoro pobrinuti za mladu stoku?”

“Naravno.”

“Kamo su svi nestali?”

“Žena sa zečjom usnom otišla je po sag.”

“Sag?”

“Da. Smatra da je soba gola.”

“Ona se zove Ada.”

“Znam.”

“Idemo na posao.”

“Dobro.”

U spremištu obojica navlačimo radne kombinezone. Po tome kako kombinezon prijanja uz Henkovo tijelo, vidim u kojoj se mjeri otac smanjio. U preponama zateže, rukavi su prekratki, nedostaje jedan gumb. U jednom od džepova na prsima nalazi se nešto pravokutno, zacijelo kutija cigareta. Vidim da je košara za prljavo rublje puna, večeras ću morati uključiti perilicu. Zajedno idemo u prostoriju za mušnju. Ja ostajem otraga, Henk prolazi kroz sjenik u štalu s mladom stokom.

Polu sata poslije Ada ulazi u staju držeći smotani sag pod rukom. Sjedim među kravama i vidim je tek kad me oslovi. Zacrvenjela se. “Imam sag za tebe”, kaže.

Pričvršćujem cijev na vodove za mlijeko i provlačim se između krava. “Samo ga stavi u spremište”, kažem.

“Da.” I dalje stoji.

“Uhvaćeni”, kažem.

“Da, uhvaćeni.”

Više nemamo što reći o tome, ona bi mogla reći da to još nikad nije učinila (što, mislim, nije točno), a ja bih mogao reći to isto (i bilo bi istina). Ili bismo mogli reći da to više nikad nećemo učiniti. Ali kakve to veze ima?

“Fin mladić.”

“Henk.”

“Teun i Ronald već se igraju nadničara.”

“Pokazao im je svoju sobu.”

“Teun mi je dao poster za njega. U sagu je.”

“Samo ga odnesi u spremište.”

Ada se udaljava od mene. Gotovo već na vratima, osvrće se. “Helmere?”

“Da?”

“Ja...”

“Da?”

“Ah, ništa.” Nestaje iz staje. Više se ne vraća. Kad nešto poslije ponovno stojim među kravama i kroz prozorčić gledam stazu, vidim

je kako hoda. Staza je mokra, ona je prekrížila ruke na prsima, zbog čega izgleda da se tresse dok hoda. Mahnuli smo jedno drugom, što ublažava stvar, ali ne briše je kao da se ništa nije dogodilo. Dvije kravlje glave kraj mene istovremeno se podižu, metalni dršci zveckaju na lancima. Gubi se, govore.

Hodam prema otvorenim vratima staje. Henk nešto radi kraj gnojišta. Tačke leže na boku kraj daske za hodanje, sadržaj se rasuo. Vilama zgrće gnoj sa zemlje i širokim zamasima baca ga na hrpu. Kad je gotov s tim, češe se po glavi, uspravlja tačke i odvozi ih u štalu za mladu stoku. Nije me vidio kako stojim. Što taj dječak ovdje radi, zaboga? pitam se. Guram ruke u tople džepove i gledam nebo. Oblačno je i izgleda kao da će kiša, ali dani su već osjetno duži.

Poslije ponovno krećem prema vratima štale. On se oslanja o zid u štali za mladu stoku, na strani gdje je štala za ovce. Stoji tako da mu je jedno koljeno uzdignuto, a stopalo mu se naslanja na zid. Puši cigaretu i zuri preko gnojišta u štalu za magarce. Izgleda kao energičan muškarac iz staromodne reklame za duhan.

Prije nego što odemo jesti, odmotavam sag ispred kauča. Oker je boje sa svijetloplavim figurama na rubu. Krugovi, kvadrati i križevi. Henk odmotava svoj poster. Na njemu je djevojka duge plave kose i napućenih usana. Na sebi ima vrlo malo odjeće.

“Tko je to?” pitam.

Henk se smješka. “Britney Spears”, kaže.

“Tko?”

“Pjevačica.”

“Teun dakle smatra da je to prava stvar za tvoju sobu?”

“Izgleda.”

“Lijepa djevojka.”

“Mm. Djetinjasta.”

“Hoćeš li ga objesiti?”

“Ponijet ću ga gore. Koliko je Teunu godina?”

“Devet? Deset?”

“U svakom slučaju, nije obožavatelj Britney Spears.”

“Zašto ne?”

“Inače bi sam objesio poster.”

Prelazimo preko hodnika na putu za kuhinju. Dok još razmišljam da li da navučem zastor ispred bočnog prozora ili ne, Henk to već čini.

“Zašto to činiš?” pitam.

“Taj prozor je kao ogledalo kad padne mrak.”

“Da, i?”

“Meni se ne da cijelo vrijeme gledati sam sebe dok jedem.”

“Za mjesec dana bit će svijetlo dok budemo jeli.”

“Mjesec dana?”

“Da.”

“To će još jako dugo potrajati.”

Gledamo televiziju. Ja sjedim na kauču. Henk leži na boku na sagu, oslonjen o lakat. Drži daljinski upravljač i munjevito mijenja kanale. Sve vrijeme želim viknuti “Stoj”, kako možeš znati što gledaš kad ne držiš sliku dulje od dvije sekunde? Odustajem i promatram ga kako gleda televiziju. Nakon nekog mu vremena dosadi. Prije nego što ustane, nekoliko puta duboko uzdahne. Bez riječi mi pruža daljinski upravljač i izlazi iz sobe. Gasim televizor i stajem pred peć, koja tiho zuji. Majka me gleda s fotografije onim čudnim mješovitim pogledom, zavodničkim i oholim istodobno. Sada prvi put u njemu vidim i nešto pozorno. Ona sve promatra s atule kamina. Već sam više puta vidio kako Henk promatra fotografiju, ali nije pitao tko je to.

Dok punim perilicu, Henk izlazi iz kupaonice. Svezao je ručnik oko struka, ramena su mu još mokra. “Uskoro ću ostati bez cigareta”, kaže.

“Onda moraš u Monnickendam”, kažem.

“Je li to daleko?”

“Četiri kilometra. Sutra možemo ići zajedno autom.”

“Možda ipak odem biciklom”, kaže. Kreće prema stubištu ostavljajući za sobom mokre tragove na hladnom podu.

“Zar taj ručnik ne mora u veš?”

Okreće se. “Sad?”

“Da, zašto ne?”

Skida ručnik sa sebe i sagiba se da bi obrisao stopala. Potom se ponovno uspravlja i dobacuje mi ručnik. Hvatam ga, vlažan, topao materijal ovija mi se oko podlaktice. On na trenutak još stoji, istodobno ponosan i smeten. Ožiljak iznad njegova lijevog uha jasnije je vidljiv nego inače, možda zbog tople vode. Potom otvara

vrata i nestaje gore. Prvi koraci na stubama podsjećaju me na to kako mladi vozač cisterne za mlijeko gipko uskače u kabinu vozila.

Henk i Helmer. U osnovnoj školi, ovdje u selu, bili smo u istom razredu s djevojčicama blizankama. Henk i ja sjedili smo uz prozor, pokraj goleme sukulente s prašinom na žilavom lišću. Blizanke su sjedile iza nas. Naravno, hodali smo s njima, to se od nas očekivalo. To je bilo hodanje s izmjenjivim sastavom, a mi smo bili igrači koji su se izmjenjivali. Blizanke su jedna drugoj sličile puno manje nego mi.

Henk je bio brži od mene, ja sam uvijek pretromo reagirao. Kad se sad prisjećam tog vremena, Henk je stalno nečim bio zaokupljen – odgovorom na neko pitanje direktora škole u prljavožutoj kuti, s prstima požutjelim od cigareta Camel bez filtra; ustajanjem iz školske klupe; skretanjem romobilom na cestu – dok bih ja prvo zinuo, a onda ga slijedio. U mislima sam uvijek bio negdje drugdje. Ja sam razmišljao, on je djelovao. Nakon nekog vremena blizanke bi svaki put shvatile da smo zamijenili mjesta. Ali to im nije smetalo, ni nama, imali smo ulogu u razredu koja nam je davala oslonac.

Henk i ja nosili smo istu odjeću, seoski nas je frizer šišao jednog za drugim – “Baš fino praktično”, rekao bi svaki put majci ili nama – i obojica smo imali crveni romobil. Ali ipak je i tu postojala razlika. Kad bismo nosili istu košulju, kod Henka je uvijek krajičak košulje virio iz hlača, ili mu je pola ovratnika bilo podignuto. Kosa mu je bila neukrotivija od moje (Već za vrijeme šišanja prestajao bi gutati slinu. Još ne bismo izišli, a on bi već pljunuo u šaku i prešao rukom po kosi. Bilo mu je svejedno ako bi ga frizer vidio) i uvijek je romobilom bio barem metar ispred mene.

Osvrćući se unatrag, uvijek retrospektivno, izgleda kao da je on točno znao što hoće, dok ja nisam imao blage veze. Ni o čemu. Još uvijek vidim bocu s brezovim losionom za kosu kraj frizerskog ogledala, boce s crijevom i gumenom lopticom za raspršivanje. Za Henka je ta stvar bila odvratna, ja nisam bio siguran. U tom je mirisu ipak bilo nečega.

Tek kad smo navršili osam godina, preselio sam se u vlastitu spavaću sobu (onu u kojoj sad otac provodi dane). Tri sam noći izdržao sâm. Četvrte noći odšuljao sam se u svoju pravu spavaću sobu i uvukao se pod Henkov pokrivač. “Što činiš?” prošaptao je da bi nešto rekao. Nisam odgovorio. Ležao je na boku i ja sam legao uz

njega i gurnuo stopala među njegova. Moguće je da je ono čega se ne mogu sjećati – majčino lice odozdo, iza laganog, blagog zaobljenja, njezina brada i prije svega njezine lagano ispupčene oči koje nisu usmjerene prema meni, nego u neku točku negdje u daljini, u ništa, zemlju, možda u nasip, ljetu, moja stopala osjećaju druga stopala – nastalo te večeri, iako nas već više od sedam godina nije došla, a jastučići sala na našim stopalima već su se odavna izgubili.

On nikad nije došao u moju sobu. Moja je soba bila samotna soba, napuštena soba, već sam mnogo ranije trebao spavati dolje. Otac ne zna osamljenost ove sobe. Pri kraju osnovne škole, kad su se blizanke odselile i mi više ni s kime nismo morali hodati, više nisam svake noći odlazio u Henkovu sobu. Samo jednom tjedno, katkad dvaput.

Kad je ledeno cvijeće pokrivalo prozorska okna, ležali smo u pidžamama pod debelim naslagama pokrivača. Kad je bilo vruće, ležali smo goli pod plahtom. Tijela su nam se prilagođavala jedno drugom. Zajedno smo se biciklima vozili u Monnickendam, on na putu u poljoprivrednu školu, ja u gimnaziju. Po cijeli dan bili bismo odvojeni, ali popodne bismo se biciklom dovezli iz raznih smjerova i tada istovremeno stavili podlaktice na upravljač da jedan uz drugog prkosimo vjetru i kiši. Zajedno smo imali rođendan, zajedno smo imali prijatelje, zajedno smo, do četrnaeste, stajali pod tušem. Dok nas otac jedne subotnje večeri nije odvojio. “Prvo jedan, a onda drugi”, rekao je. “Sve u redu”, rekla je majka kad smo joj se poslije potužili. “Već postajete pravi muškarci.” Pa što onda, pomislili smo, ali ništa nismo rekli. Djedovi i bake čak nas ni po glasu nisu uspijevali razlikovati. Još smo uvijek nosili istu odjeću, nismo imali potrebu da se razlikujemo. Zajedno smo odlazili zubaru (gdje sam, usput budi rečeno, gotovo uvijek imao više rupa nego Henk), zajedno smo plivali u Ijselmeeru, zajedno smo dobivali pljuske kad bismo, s nadražajem na povraćanje, pokušali odgurnuti tanjure s kuhanom endivijom. Onog ledeno hladnog dana u veljači kad se otac gotovo usudio voziti preko vrha nasipa, bez ikakvih smo se poteškoća stopili jedan s drugim kao sijamski blizanci. To je išlo samo od sebe. Da se upustio u rizik i da led unatoč debljini nije izdržao auto, utopili bismo se kao jedna osoba.

Ljeti smo odlazili u Bosmanovu vjetrenjaču. Jedan nasuprot drugome strugali smo se o željezne šipke, a ovce su nas promatrale. Masno mazivo ulje, koža obasjana suncem, suha trava i slani znoj. Visoki oblaci i ševe koje – koliko god se trudili – nismo mogli vidjeti. Pripadali smo jedan drugome, bili smo dva dječaka s jednim tijelom.

A onda je došla Riet. Kad sam u siječnju 1966. ušao u njegovu spavaću sobu i htio leći k njemu u krevet, otjerao me. “Gubi se”, rekao je. Zapitao sam ga zašto. “Glupan”, rekao je. Napustio sam njegovu sobu i čuo ga kako prijekorno uzdiše. Vratio sam se dršćući u vlastiti krevet. Vani se sve smrzavalo, nova je godina tek počela, a sljedećeg je jutro cijelo prozorsko staklo bilo pokriveno ledenim cvijećem. Postali smo blizanci s dva različita tijela.

Nadničarov izgled odgovarao je njegovu imenu: Jaap. Velike šake, četvrtasto lice, kratka plava kosa, snažno tijelo. Nos mu je bio iskrivljen, jednom je sjekutiću nedostajao ugao. Za mene je uvijek bio star, došao je raditi za oca kad je Henku i meni bilo pet godina, ujesen 1966. moglo mu je biti tridesetak. Dakle bio je star, tada. Vrlo mlad, danas.

Henk i Riet spavali su zajedno (a ja sam ih promatrao), već dulje od pola godine bio sam prognan iz Henkove sobe, nisam bio očev sin (a posebno sada, kad sam ostao sâm i uskoro ću otići u Amsterdam "učiti riječi"), majka je izgledala izgubljena, kao da ništa ne zna (naš savez još nije postojao, izbjegavala me pogledati), a kolovoz je i dalje bio topao, tamnožuto topao. Vrijeme za kratke hlače, ali moja polovica tijela bila je hladna. Nisam znao kamo da se zavučem.

Jaap je uvijek bio tu, bio je dio imanja kao neka krava, ovca, drljača ili kokošinjac. "Hej, dečki", rekao bi kad bismo naišli na njega. Osim klizanja po ledu praktički smo uvijek bili zajedno kad bismo naišli na njega. On se, dobrodušan kakav je bio, uvijek držao na distanci, možda zato što smo bili seljakovi sinovi, možda zato što nam ustvari nije imao što reći. Gotovo nikad nije ulazio k nama u kuću. Odlazio je u nadničarovu kuću piti kavu i jesti. Došao je sam, i ostao je sam. Na početku bi mu rodbina s vremena na vrijeme još došla u posjet, poslije više nisu dolazili.

U noći u kojoj sam ležao na podu nove sobice i nisam mogao odmah usnuti jer se kretanje pred mojim očima nastavljalo, prisjetio sam se događaja između oca i nadničara. Tek sam tad shvatio da Henk nije bio nazočan. Samo otac, nadničar i ja. I znao sam, ležeći pod nagibnim prozorom, dok sam iza očnih kapaka još uvijek vidio ključanicu kao uznemirujuću crnu žensku mrlju, da je, zato što sam samo ja stajao iza oca, nadničar pogledao mene.

To je bio prvi put da sam ušao u nadničarovu kuću dok je on stanovao u njoj. Nisam znao što ću reći, nije mi pala na pamet nikakva izlika za taj posjet. Jednostavno sam morao ići tamo. Otišao sam jedne večeri sasvim običnog radnog dana.

Otvorio je ulazna vrata. "Hej, Helmere", rekao je, kao da dolazim svakog dana. Na sebi je imao košulju kratkih rukava, nezakopčanih

gornjih gumba. Ruke su mu bile preplanule od sunca. Već je dobra četiri mjeseca bio nezaposlen. Nije me čudilo što je odmah znao tko sam. To me obradovalo. Henk nikad ovdje ne bi pokucao na vrata. Preko maloga hodnika uputio se u malu dnevnu sobu, ja sam zatvorio ulazna vrata. Jedan prozor u sobi bio je širom otvoren, dugački komad drva držao ga je na mjestu. Na niskom stolu usred sobe ležao je snop knjiga, u pepeljari je tinjala vlastoručno smotana cigareta, pokraj pepeljare gotovo prazna kutija duhana. Van Nelle, pročitao sam, *halfzware shag*. Pokraj nje nalazio se paketić papira za cigarete Mascotte. Iz velikog radija dopirala je tiha glazba. Sjeo je na kauč i pokazao mi na naslonjač. Sjeo sam i obrisao znoj s čela.

“Toplo”, rekao je.

“Da”, rekao sam ja.

Prošao je jedan od biciklista koji voze u ljetnim večerima, poslije još jedan.

“Hoćeš li nešto popiti?”

“Hoću.”

“Pivo? Ja ću popiti pivo.”

“Dobro.”

Ustao je i izvadio dva piva iz ormara u kuhinji. Hladnjaka nije bilo. Pružio mi je bocu, koja je bila hladnija nego što sam očekivao, i ponovno sjeo, utonuo u kauč. Jedna mu je ruka bila na naslonu, drugom je držao bocu piva u krilu. Ruka je bila čista, nakon tjedana bez gnoja, bez masnih kravljih koža, bez dizela ili zemlje. Cigareta je i dalje polako tinjala.

“Gdje plivate?” zapitao me.

“Kraj Uitdama”, rekao sam.

“Ja plivam kraj luke zakloništa.”

“Luke zakloništa?”

“Početak nasipa prema Markenu.”

“Ah, tamo.” Popio sam malo piva i još jednom obrisao čelo. Plivati nisam naučio od njega. Zurio sam u snop knjiga i pretvarao se da čitam naslove na hrptovima pokušavajući zamisliti kako bi me on učio plivati.

Malo se uspravio. Ruku koja se nalazila na naslonu sad je također položio u krilo, prsti obje ruke labavo su obuhvatili bocu piva. “Što

je?” zapitao je. Govorio je pomičući gornju usnu i otkrivajući nejednake gornje zube.

Ništa nisam rekao, nastavio sam zuriti u knjige.

“Radi li se o tvom bratu?”

Kimnuo sam i progutao slinu.

“S onom curom?”

“Da”, rekao sam.

Još je bilo rano, ali ljeto se bližilo kraju. Najviše svjetla ulazilo je kroz otvorena kuhinjska vrata. Iz jarka koji se nalazio u nastavku nadničarove kuće već se uzdizalo nešto pare, a iznad zemlje već se formirala tanka naslaga magle. Cigareta je potpuno izgorjela, dim je kao uredan vodoravni oblačić još lebdio u maloj dnevnoj sobi. Pogledao sam nadničara, njegova je kratka kosa dodirivala donji rub oblačića dima. Vidio sam ono što sam očekivao: uzvratilo je pogled onako kako me gledao onomad – zacijelo prije deset godina – kad je u njemu sve kuhalo, opirući se ocu, tražeći saveznika u meni. Ustao je, dim mu se kovitlao oko glave.

“Dodji”, rekao je. To je rekao blago, onako kako nas je godinama oslovljavao.

Istodobno smo spustili boce na niski stolić.

U to doba nije imao auto, možda mu je bilo preskupo. Biciklom smo se odvezli u luku zakloništa, ne na nasip kraj Uitdama. Sjedio sam na prtljažniku i čvrsto bih ga se uhvatio kad bi iznenadno skrenuo. Vrhovi rupca oko njegova vrata visjeli su mu do ispod pazuha i do mojih prsa.

“Vidio sam ih”, rekao sam njegovim leđima.

“Tvog brata i tu curu?”

“Da.”

Skrenuo je na nasip i nepokolebljivo dalje pritiskao pedale. “Mislim da je bolje tako”, rekao je.

“Što to znači?”

“Ti nisi svoj brat.”

“Ne. Naravno da nisam.”

U luci zakloništa nalazilo se nekoliko čamaca. Položio je bicikl u travu i otišao na kratki lučki nasip. Tamo nije bilo nikoga. Skinuo se i oprezno preko bazaltnih blokova ušao u vodu. Izgledao je kao sudionik biciklističke utrke, ruke i noge bile su mu smeđe, ramena,

leđa i stražnjica sasvim bijeli. Poznavao sam samo Henkovo golo tijelo. Ovo je bilo mnogo veće, strano tijelo, ne tijelo uz koje bi se samo tako netko mogao priljubiti. Kad mu je voda dosegla malo iznad koljena, bacio se potrbuške u vodu. “Dođi”, doviknuo je. I ja sam se skinuo. Nisam točno shvatio što je mislio kad je rekao “Ti nisi svoj brat.” Promatrao je kako preko bazaltnih blokova nespretno ulazim u vodu. Onda smo plivali, stalno u polukrugovima oko vrha lučkog nasipa. Jedan čovjek na jednom čamcu podigao je ruku na pozdrav. To je bio prvi put da sam se zapitao je li Jaap inače uvijek sam plivao. Ili je poznavao druge nadničare iz okolice s kojima je provodio vrijeme? Osjećao sam se malo izgubljeno, ovo je bio prvi put da sam s njim nešto radio, da za mene nije bio samo nadničar. Osim toga malo mi se vrtjelo u glavi od one boce piva. On je izvrsno plivao, zahvaljujući dugim zamasima svaki je put za tili čas imao gotovo dvadeset metara prednosti. “Prste moraš držati skupa”, rekao je. Držao sam prste skupa. “Ne smiješ zaboraviti noge.” Počeo sam stopalima udarati po vodi. “Sad pokušaj držati glavu u vodi i onda udisati na jednoj strani.” Pokušao sam i zagrcnuo se. Mislio sam da znam plivati, on je o tome imao drukčije mišljenje. Učeći me plivati, nije se pomagao rukama, možda zbog toga što je to nepraktično, a možda i zbog toga što više nisam bio dječčić kojeg je naučio klizati po ledu.

Već se brisao kad sam izišao iz vode i okliznuo se na bazaltnom bloku obraslom algama. Pao sam prema naprijed i imao dovoljno vremena da se dočekam na ruke. Ipak sam koljenima snažno udario o kamenje. Jaap se nasmijao. Dok na koncu nisam ustao i po travi krenuo prema njemu. “Krvariš”, rekao mi je. Pogledao sam desno koljeno, koje je isijavalo toplinu, sad sam shvatio zašto. Pogledao je oko sebe, sagnuo se i uzeo svoje gaćice s hrpice odjeće. Zavezao mi ih je oko koljena. Dao mi je svoj ručnik. “Obriši se”, rekao je, “čim stignemo kući, stavit ću ti zavoj.”

Posjeo me u naslonjač i uspeo se stubama. Neko sam ga vrijeme čuo kako gore prekapa po nečemu. Sišao je s velikom kutijom s priborom za prvu pomoć, onakvom sa zaobljenim poklopcem i ručkom. Kleknuo je pokraj mog naslonjača i vrlo oprezno odvezao gaćice, prije nego što je iz kutije izvadio bočicu joda. Kući, pomislio sam i stisnuo zube. Potom mi je previo koljeno širokom vrpcom

gaze, koju je zalijepio ljepljivom trakom. Radio je još uvijek tiho svirao, neki džez. Hajde, pomislio sam. Odněkud iza nadničarove kuće kroz otvoreni je kuhinjski prozor dopirao suhi kašalj neke ovce koji je zvučao kao lavež. Ustao je i prešao mi rukom po vlažnoj kosi, onako kako bi to učinio postariji seoski liječnik djetetu koje treba smiriti. “Još jedno pivo?” zapitao je. “Da se oporaviš od straha?”

“Dobro”, rekao sam.

Nešto poslije ponovno smo sjedili kao i prije, jedan nasuprot drugome, svaki s bocom piva u ruci. Jaap je smotao cigaretu i odmjereno je popužio. Sad u dnevnoj sobi nije lebdio veo dima. Auto je prošao mimo kuće. Bilo je tako tiho da smo ga čuli kako nešto poslije u nižoj brzini zaokreće na nasip. Kad sam popio pivo, ustao sam. “Idem”, rekao sam.

I Jaap je ustao. “Ne znam točno kako to ide s blizancima”, rekao je, “ali mogu zamisliti da se jednog dana moraju odvojiti.”

Još sam se osjećao malo izgubljen, ali manje nego prije sat vremena. Plivanje, njegovo polagano pušenje, način na koji je stavljao bocu piva na usne, isto kao i ja, kako mi je previo koljeno, sve to od njega je gotovo učinilo bivšeg nadničara. Kimnuo sam.

“Ali kad je već tako, bilo bi bolje da se to dogodi na isti način”, rekao je.

Ponovno sam kimnuo i osjetio kako mi donja usna počinje drhtati. Prišao mi je i stavio mi ruku na šiju. “Bit će u redu”, rekao je. Zaustavio je drhtanje moje usne tako da me poljubio u usta, onako kako jednom u životu poljubiš djeda kad ti umre baka. “Sve će biti u redu”, rekao je još jednom i blago me gurnuo prema vratima. Pokraj naslonjača u kojem sam sjedio još su ležale njegove okrvavljene gaćice.

Majka i Henk sjedili su u kuhinji. Svjetiljka iznad stola bila je upaljena.

“Što ti se dogodilo?” zapitala je majka.

“Pao sam”, rekao sam.

“Tko je to tako previo?” Već je htjela kleknuti, odmotati zavoj i popraviti ga.

Ustuknuo sam za korak. “Jaap.”

“Bio si kod Jaapa?”

“Jesam.”

“Jesi li pio?”

“Da. Pivo.”

Henk me prijekorno pogledao.

Sva su vrata bila otvorena, a ja sam gledao u oca, prije svega da ne bih morao gledati Henka. On je kao komad kamena sjedio u dnevnoj sobi i nije rekao ni riječ. Pretjerano je šušкао novinama koje je čitao.

Riet nije bila tu, to je bila, kao što sam već rekao, večer sasvim običnog radnog dana, i gotovo vrijeme za spavanje.

Poslije, krajem kolovoza i početkom rujna, još sam nekoliko puta otišao k njemu.

“Što stalno tražiš kod Jaapa?” zapitao je otac sumnjičavo.

“Ništa”, rekao sam.

“Je li pronašao drugi stan?”

“Ne znam.”

“Ili drugi posao?”

“Mislim da nije.”

“O čemu onda razgovarate?”

“O svemu i svačemu.”

“Prije nisi išao k njemu.”

“Sad idem.”

“Čudno”, rekao je otac tromo. “Vrlo čudno.”

Pili smo pivo i sjedili jedan nasuprot drugome. On uvijek na kauču, ja u naslonjaču. Poželio sam početi pušiti, ali nisam to učinio. To je isijavalo takvim mirom. Nikad mi nije ponudio smotanu cigaretu. Ni za jednog posjeta nije spomenuo oca. Ionako nije puno govorio. Ako se uopće razgovaralo, ja sam bio onaj tko je govorio. Bio sam mlad, i uglavnom sam mislio na sebe. Gotovo ga ništa nisam pitao. Ne znam kako je zaradio krivi nos, čak nisam znao ni odakle je. Od početka rujna imao sam mnogo toga za pričanje o svojim prvim danima na fakultetu, o docentima, kolegama. Nije se čudio što nisam ostao na imanju. “Ti ne gledaš životinje onako kako ih gleda tvoj brat”, rekao je.

“Nego kako?”

Nije mi mogao objasniti. “Ti si drukčiji. Drukčije gledaš. On je zacijelo sasvim drukčije gledao tu curu.”

“Ja je uopće nisam gledao.”

“Eto.”

Na neki mi je način pomogao da nešto prokuburim, kod kuće sam bio u stanju gledati Henka ravno u oči i više-manje ignorirati Riet. Sve će biti u redu, još sam ga dugo čuo kako govori. I nakon što se odselio.

Posljednji sam put došao u nadničarovu kuću sredinom rujna. U dnevnoj sobi stajale su kartonske kutije, ormar za knjige bio je već napola ispražnjen, sag je smotan ležao iza kauča, utikač radioaparata više nije bio u utičnici.

“Sutra odlazim”, rekao je. “Reci to svom ocu.”

“Kamo ideš?” zapitao sam.

“Natrag u Friziju.”

“Ti si iz Frizije?”

“Histo dat noait heard dan?” zapitao je.

“Molim?”

“Zar to nikad nisi čuo.”

Ne, to nikad nisam čuo.

“Dodi mi u posjet.”

“Hoću.”

Posljednji mi je put položio svoju veliku ruku na šiju. “Hoćeš li se snaći?”

“Sigurno”, rekao sam.

“Lijepo.”

Ništa nije bilo u redu. Nikad ga više nisam vidio. Ujesen sam još nekoliko puta otišao u praznu nadničarovu kuću. Ovdje sam nekoć bio netko. Još je dugo mirisalo na smotane cigarete. Sedam mjeseci poslije Henk je bio mrtav i nekoliko dana nakon toga sjedio sam s glavom pod kravama.

Nikad se više nisam izvukao odatle.

Već nekoliko dana vrijeme je mirno. Prognoza vremena u novinama i prognostičarka na televiziji – koja tvrdoglavo govori “on” kad je riječ o anticikloni ili cikloni – obećale su nam sunce, ali dobili smo maglu. Hladnu maglu. Prije nekoliko dana ipak je zasjalo sunce, ali još je uvijek hladno. Veljača i mraz. U kanalima leži sloj leda, ali ne trebam ići na Veliko jezero, preko dana temperatura nije ispod nule. Adin muž razvozi gnojovku, i nije jedini. Ada je objesila rublje na uže za vješanje. Vrijeme je idealno i za jedno i za drugo, ali to se ipak tuče, gnoj i oprano rublje.

Volim sunce u veljači. Prošle godine u ovo vrijeme Teun je rekao: “I mrtvo drvo je lijepo.” Ne znam kako je došao na to, a osim toga stabla i grmovi bez lišća nisu mrtvi, ali bio je u pravu. Kose su zrake sunca na golim granama lijepe, kose su zrake sunca na sivim leđima ovaca lijepe. Siva se vrana živahnije nego obično ogledava oko sebe na svojoj grani jasena, i prolazi više biciklista nego prije nekoliko dana. Sunce djeluje na Henka na drugi način. On leži u krevetu.

Jutros sam ga probudio kucanjem na vrata.

“Odlazi”, poviknuo je.

“Pola šest je.”

“Pa što?”

“Vrijeme za ustajanje.”

“Ustani sam.”

“Već sam ustao.”

“Ha-ha-ha.”

Otvorio sam vrata, lijevom rukom potražio prekidač i upalio svjetlo. Poplunom se pokrio preko glave. Navlaka popluna s afričkim životinjama u pranju je, sad spava pod tamnoplavim slovima i brojkama. Henk nema budilice. “Što je?” pitam ga.

“Ništa.”

“Zašto onda ne ustaješ iz kreveta?”

“Ne da mi se.”

“Odmakni taj poplun.”

“Zašto?”

“Da te mogu pogledati.”

“Zašto?”

“Zato.”

“Ponašaš se kao dijete.”

“A ti?”

Poplun se pomakao nadolje. Crvena kosa malo je narasla, morao bi je ponovno ošišati. Njegove me sive oči pospano promatraju. Na podu pokraj kreveta nalazio se walkman među njegovom odjećom. U pepeljari na noćnom ormariću ležalo je nekoliko opušaka. Teunov poster ležao je – smotan – pred podnom letvicom.

“Možeš li se maknuti s vrata?” zapitao je.

“Zašto?”

“Pogled na tebe je gadan, pomalo me plaši.”

Ušao sam u novu sobicu i sjeo na stolac. Henk se malo pomaknuo prema gore, tako da su mu ramena dodirivala zid. Nagibni prozor bio je otvoren, bilo je hladno. Čak i na slabom svjetlu žarulje od dvadeset pet vata vidio sam kako mu se dlake na nadlakticama miču. “Što se događa, Henk?”

“Ništa, pa već sam ti rekao.”

“Zašto ne ustaješ iz kreveta?”

“Bojim se.”

“Čega?”

“Ne znam.”

“Ne razumijem.”

“Ni ja.”

I nadalje te nagle promjene iz dječaka u muškarca. Katkad imam osjećaj da ga moram uzeti za ruku, katkad me daleko nadvisuje. Nepredvidiv je. Uzeo je svoju kutiju cigareta s noćnog ormarića i zapalio jednu. Dim je otpuhnuo prema otvorenom prozoru.

“Bilo bi mi draže kad to ne bi činio”, rekao sam.

“Vjerujem ti”, rekao je. A potom, sasvim drugim tonom: “Noću čujem zvukove.”

“Kakve zvukove?”

“Životinje. Nadam se.”

“Pa to nije razlog za strah?”

“Kratki visoki tonovi, poput laveža.”

“To su liske.”

“Ne sviđa mi se. A tvoj otac kašlje.”

“Zar je sve to stvarno tako strašno?”

“Žao mi ga je”, rekao je tiho.

“Sjedni kojiput uz njega.”

Ponovno me pogledao kao da sam od njega zahtijevao da opere mrtvaca. “Liske”, rekao je tad, “jesu li to one crne beštije sa smiješno velikim stopalima?”

“Da.”

Ugasio je cigaretu, do mene je dopro odvratan smrad tinjajućeg filtra. Spustio se i ponovno navukao poplun preko glave. “Hoćeš li ugasiti svjetlo kad iziđeš?” zapitao je.

Otac me pozvao dok sam prolazio pokraj njegove sobe. Otvorio sam vrata, ali nisam ušao, niti sam upalio svjetlo.

“Puši li onaj Henk u novoj sobici?”

“Da.”

“Moraš mu to zabraniti.”

“Već jesam, ali ne sluša.”

“Moram na WC.”

“Malo kasnije.”

Jutros sam sve učinio sâm, a to nije bilo malo, tek oko devet ponovno sam ušao u kuću. Junice su bile nemirne, već su se navikle na Henka, ja sve činim na drugi način. Ako za koji dan bude toplije preko dana, pustit ću magarce van.

Mladi vozač cisterne za mlijeko promatrao je sisne čaše kad sam ušao u prostoriju za mužnju. Dok sam išao do njega, kroz glavu mi je prošlo nekoliko imena koja počinju sa G, i njegovo se zadržalo. Otkad je Henk ovdje, htio sam ga predstaviti Galtju. Ne znam zašto, jednostavno sam ih htio vidjeti zajedno, i stajati u sredini.

“Kako uspijevaš tu stvar tako dobro očistiti?” kaže.

“Dobrim ispiranjem vrućom vodom”, kažem ja.

“Nađena je zamjena za Arieja.”

“Opet ćeš dobiti kolegu.”

“Da i ne.”

“Da i ne?”

“On će voziti ovdje, ja idem u drugo područje.”

“Dakle više nećeš dolaziti ovamo?”

“Neću.”

Njegov vječni smiješak pretvara se u iskrivljenu grimasu.

“Kamo?”

“O, u blizinu Bovenkarspela. Tamo stanujem.”

“Onda sve najbolje.” Pružam mu ruku, koju on, malo začuđen, stiska. Okrećem se i odlazim u spremište. “Doviđenja, Galtjo”, govorim prije nego što uđem.

“Eh, da”, kaže on.

Zatvaram vrata i hodam poprijeko prema vratima štale. Pokraj vrata nalazi se jedan od dva prekidača. Gasim svjetlo i stajem pred unutrašnji prozor, dva metra od zida. Mladi vozač cisterne za mlijeko zuri u vrata, potom trese glavom i gleda u spremnik mlijeka. Nešto poslije odvrće crijevo i namotava ga na kolut. Skida poklopac spremnika s kuke i oprezno ga spušta. Ispunjava obrazac, još se jednom ogleda po prostoriji za mužnju i otvara vrata vozačeve kabine. Gipko kao uvijek uskače u nju. Mliječna cisterna nestaje i jasno svjetlo ulazi u prostoriju za mužnju. Spremnik blista.

Povezanost, kako da ne.

Ulazim, uspinjem se stubama i nosim oca dolje. Posjedam ga na WC.

“Au”, čujem kako tiho govori.

“Što je?” pitam kroz zatvorena vrata WC-a.

“Boli.”

“Dobro obriši”, kažem.

“Boli”, ponavlja on.

Otvaram vrata WC-a. Sjedi na zahodu kao polumrtva ptičica s komadom toaletnog papira u nesigurnoj ruci. Gleda me velikim bespomoćnim očima. “Ostani sjediti”, kažem. Odlazim u kuhinju i uzimam rukavicu za pranje iz ormara za rublje. Odvrćem slavinu za toplu vodu i namačem rukavicu. Vraćam se u WC. “Moraš se malo nagnuti naprijed”, kažem. On to čini. Opresno mu toplom rukavicom nekoliko puta prelazim po stražnjici. “Podigni hlače”, kažem dok ga podižem držeći ga ispod pazuhâ. On se pokorava. Nosim ga gore. Iz nove sobice dopire čudan zvuk, prodoran, ritmičan. Stavljam oca u krevet i pokrivam ga. Potom odlazim u novu sobicu. Otvaram vrata i u dva koraka stojim pred Henkovim krevetom. Trgam mu slušalice walkmana s glave. “A sad, kvragu, izlazi iz krpa!” vičem.

“Ne”, kaže Henk.

Povlačim poplun s njega i za jednu ga ruku izvlačim iz kreveta. Nema vremena da se dočeka na noge, pa se kotrlja po podu.

“Ustani!” vičem.

“Polako”, kaže on.

“Ustani!”

Staje na noge.

“Obuci se.” Stopalom mu dobacujem hlače. Hlače padaju na njegove bosc noge. Gleda dolje. Želim ga udariti, udariti i šutnuti. Njegovo polugolo tijelo ovdje u maloj sobi previše je za mene. Umjesto toga krećem prema posteru, koji se nedužno oslanja na podnu letvicu. Saginjem se i počinjem ga kidati. Henk me gleda oblačeći hlače. Potom navlači majicu preko glave.

“To će se svidjeti Teunu”, govori glupavo.

“Čarape”, kažem.

Sjeda na krevet i navlači čarape.

Grabim ga za ruku, podižem i guram prema vratima. “Na posao”, govorim. Ali što bi trebao raditi? razmišljam.

Mirno izlazi na hodnik, potom trči prema vratima očeve sobe, otvara ih i nestaje unutra. Jedna žila u mojoj šiji toliko lupa da moram staviti ruku na nju. Na trenutak ostajem stajati gdje jesam, potom se okrećem i ponovno ulazim u novu sobicu. Uzimam walkman s poda i stavljam ga na noćni ormarić. Poplun leži na podu iza kreveta, pola lica pjevačice čije sam ime zaboravio leži mi pred nogama. Nožnim palcem nekoliko puta dižem i spuštam debeli papir. Uzimam poplun, uredno ga stavljam na krevet pa liježem na tamnoplava slova i brojke. Sklapam oči.

Sigurno je prošlo već nekoliko sati. Gladan sam. Nisam spavao, ni razmišljao, ili jedva. Ležim na krevetu koji nije moj i pred sobom vidim svoj veliki krevet. Prije sam odlazio u krevet da bih spavao i ustajao da bih otišao musti. Primijetio sam da moj krevet sve više postaje mjesto gdje nalazim mir. Ne san, nego mir. Katkad činim sve što mogu da ne usnem. Zato što se preko dana previše toga događa. Krevet je postao sigurno mjesto, kao što je očeva spavaća soba donedavno bila sigurno mjesto, ili staja puna krava zimi. Prije nego što legnem u krevet, promatram zemljovid Danske i navodim imena određenog broja gradova ili sela. Više nisam najviše zainteresiran za Jutland, više se ne pitam gdje se nastanio Jarno Koper. Sve češće popodne malo prilegnem.

“Helmere?”

Otvaram oči. Henk stoji na vratima.

“Što hoćeš?”

“Stari gospodin Van Wonderen... tvoj otac kaže da moraš otići musti.”

“Zašto?”

Okreće se. Čujem ga kako pita oca zašto. Vraća se.

“Zato što je već pet sati.”

“Reci mu neka ide sam.”

On se već hoće okrenuti, ali predomislio se. “To ne ide”, govori.

“Zašto ne?”

“Ne može hodati.”

“Ah, ne?”

“Ne.” Vidim da se ne usuđuje ući. To je njegova soba, ovdje se nalaze njegove stvari, vidim ga kako gleda kutiju cigareta. Sigurno već dva sata nije pušio.

“Možda bih onda trebao polako ustati”, kažem.

“Smijem li...”

“Da, pa ovo je tvoja soba?”

“Ti ležiš na mom krevetu.”

“To je točno.”

Ulazi, uzima cigarete s noćnog ormarića, vadi jednu i pali je. Uspravljam se i spuštam noge s kreveta.

“Hoćeš li se pobrinuti za mladu stoku?”

“Naravno.”

“I hoćeš li mi sutra pomoći s novom ogradom oko magarećeg pašnjaka?”

“Svakako.”

“Dobro. Jesi li cijelo vrijeme sjedio kod oca?”

“Da. Ali on često tone u san.”

“Vrlo je star.”

“Da, prilično. Isuse.” Gasi cigaretu u pepeljari.

“Dođi”, kažem.

Izlazeći u hodnik, još se jednom osvrće, kao da želi provjeriti da se u njegovoj spavaćoj sobi ništa nije promijenilo. Vidim to jer sam se i sâm osvrnuo, da bih bio siguran da ide za mnom.

“He, he”, dopire iz očeve spavaće sobe.

“Brini se za svoje stvari”, kažem i zatvaram vrata.

“To jesu moje stvari”, još dovikuje.

“Koliko ti je ustvari godina?” pita me Henk na stubama.

“Pedeset pet.”

“Stvarno? Kosa ti je još potpuno crna.”

U spremištu obojica navlačimo džempere i radne kombinezone. Henk stavlja kutiju cigareta u džep na prsima i prelazi rukom po kosi. Idemo raditi, seljak i njegov nadničar.

“Henk?”

Henk se osvrće i ispušta iz ruku betonski stup koji je povlačio. Sunce mu obasjava šiju, nekoliko je stupnjeva toplije nego jučer. Teun i Ronald stoje jedan pokraj drugoga na stazi kao dva klasična brata: veliki i mali; stariji ozbiljno gleda, mlađi ne može drukčije nego vedro; ista kosa, isti nosovi. Još samo nedostaje da se drže za ruke. Teun je prestar za to, kod RONALDA bih to još mogao zamisliti. Isto bi tako mogli biti i siročad.

“Da?” kaže Henk.

“Jesi li već objesio poster?”

Henk me gleda. Stavljam glavu malja među svoja stopala. Henk odmahuje glavom.

“Zar ti se ne sviđa?”

“Jako mi se sviđa”, govori Henk potišteno.

“Poster je zabunom poderan”, kažem.

Teun se okreće prema meni. “Poderan?” kaže.

“Da.”

“Zabunom?”

“Da.”

“Kako je to moguće?”

“Jesi li to ti učinio, Henk?” pita Ronald vedro.

“Ne”, kažem. “Ja sam to učinio.”

“Ali...”

“Jesi li htio da ti ga vratim?” pita Henk.

“Da. Posudio sam ti ga, zar to moja majka nije rekla?”

“Ne”, kažem, “to nije rekla.”

“Zar ga ne možeš zalijepiti?” Ronald pita Henka. “Selotejpom?”

“Ne, potpuno je poderan.”

Teun gleda Henka, pa mene, pa opet ispočetka.

“Hoćeš li da ti kupim novi?” pita Henk.

“Ne”, kaže Teun. “Pusti.” Kraj njegove desne noge na rubu ceste stoji osamljeni žuti šafran. On ga ne vidi, pa ga gazi dok se okreće.

“Dođi, RONALDE”, kaže.

“Hoću...” počinje Ronald.

“Dođi”, kaže Teun. “Idemo kući.” Uzima Ronalda za ruku i odvlači ga od nas. Malo dalje pušta bratovu ruku. Ronald se još jednom osvrće, nešto manje vedro nego obično.

“Sad bih ja malo udarao”, kaže Henk. Uspio je izvući stup iz zemlje i novi stup stoji labavo u staroj rupi. Dodajem mu malj, čučim i čvrsto držim stup po sredini. Kad je Henk zamahnuo maljem, okrenuo sam glavu. Tako snažno udara gornji dio stupa da ga prije drugog udarca više ne moram držati. Njegov se stari radni kombinezon poderao ispod pazuha, a da on to nije primijetio. “Prokletstvo”, kaže zamahujući treći put.

Od trideset betonskih stupova u ogradi duž staze osam je trebalo zamijeniti. Jutros smo zamijenili pet, sad radimo na tri posljednja. Počeli smo na strani dvorišta i napredujemo prema sjeveroistoku, prema ostacima nadničarove kuće. Kad budemo gotovi sa svim stupovima, po cijeloj će duljini doći nova, zelena plastificirana žičana mreža s prečkom na vrhu.

“Nisam imao pojma”, kaže.

“Moja krivnja”, kažem ja.

“Krivnja, krivnja.” Počinje svom snagom povlačiti novi stup.

“Ovako je u redu”, kažem. “Još jedan.”

Krećemo k posljednjem stupu koji treba zamijeniti.

“Što je to?” pita Henk. Pokazuje na polovicu zida i obrastao vrt.

“To je bila nadničarova kuća.”

“Otpuhalo ju je?”

“Izgorjela je.”

Henk vadi kutiju cigareta iz džepa i pali cigaretu. Potom prolazi mimo posljednjeg stupa i izlazi na stazu. Malo poslije stoji u vrtu nadničarove kuće. “Je li ovdje stanovao nadničar?” dovikuje. Povlači granu gole magnolije.

Kimam.

Iz vrta izlazi na betonski pod nadničarove kuće. “Mala”, dovikuje.

Kimam.

Ogledava se, kreće prema polovici bočnog zida koja još stoji i pokušava ga srušiti nogom. To je bočni zid na kojem su se nekoć nalazile drvene stubbe za gornji kat. Henku je otprilike onoliko godina koliko onomad meni. “Samo nadničar ili cijela obitelj?” pita.

Odmahujem glavom.

“Što?” dovikuje.

“Samo nadničar.”

Gasi cigaretu na zidu i iz zaleta preskače uski jarak koji odvaja mali teren od magarećeg pašnjaka. Kreće prema zadnjem stupu i drma ga. “Zapnemo još malo i gotovi smo”, kaže.

Vidim kako mu podrhtavaju mišići na šiji.

Malo prije nego što počnem s mužnjom, odlazim na nasip. Vidim ga kako se približava očevim starim biciklom. Na volanu visi plastična vrećica iz samoposluge Albert Heijn. Bio je kod frizera i otišao u kupnju, zato je sve tako dugo trajalo. Silazi s bicikla. “Jelo”, kaže i pokazuje na plastičnu vrećicu. Podižem ruku, ali on odmiče glavu kao da osjeća – prije mene – da je moja ruka na putu prema njegovoj kratko podšišanoj kosi.

“Zašto ti je kosa tako kratka?” pitam.

“Bez veze”, kaže. “Superpraktično.”

Vidim starog frizera ovdje u selu (već više od dvadeset godina mrtvog) kako opuštenim ručnim zglobovom otresa češalj o svoj bijeli ogrtač da bi ga oslobodio dlačica, i u frizerskom ogledalu vidim ford kako sporo prolazi mimo grmova iz kojih izbijaju pupovi u vrtu kuće prekoputa frizerskog salona. Stari ford s perajama na kraju prtljažnika, iste boje kao stari trajekti, svijetlozelene. Osjećam peckavi miris brezova losiona za kosu i vidim Henkovo lice iskrivljeno u grimasu.

Kupio je mljeveno meso u samoposluzi, svijetlo mljeveno meso. Prije nego što počne kuhati, vodim ga do zamrzivača u spremištu. “Otvori”, govorim.

Podiže poklopac. “Isuse”, kaže. “Je li sve to meso?”

“Polu krave”, kažem. “Spakirano u vrećice.” Izvlačim jednu zamrznutu vrećicu tvrdu kao kamen, s crvenom vrpcom za zatvaranje. “Crveno znači mljeveno meso. Plavo znači biftek, zeleno je rostbif.”

“Gdje je druga polovica krave?”

“Mesar ju je prodao.”

Zatvara poklopac. “Cijeli svoj život jeo sam slaninu”, kaže.

Henk kuha nešto s rajčicama, paprikom, crvenim lukom, češnjakom i travama. Nakon dvadeset minuta je gotovo. Otvaram prvu bocu južnoafričkog vina vadičepom, koji sam dugo morao tražiti.

“Daj mi da pomirišem”, kaže Henk kad je čep izletio iz grlića boce. Stavljam mu bocu pod nos.

“Ne, čep.”

Držim mu čep pod nosom.

“Dobro”, kaže, kao da se razumije u to.

Postavljam stol i nalijevam dvije čaše do vrha. Već sam primijetio da su dani sve duži, ali prvi put vidim da još nije pao mrak kad večera dođe na stol. Zastor pred bočnim prozorom još ne mogu navući.

“Ti odnesi tanjur ocu”, kažem.

“Zašto bih to trebao učiniti?”

“Ne znam kako će reagirati na ovo.”

“Pa valjda je već kojiput jeo papriku?”

“Nikad.”

Njegovo mi jelo prija. I vino mi prija. Nakon što sam ponovno napunio tanjur, Henk nam je još jednom natočio vino u čaše.

“Kad bi ta kuća još bila čitava”, kaže nakon nekog vremena pokazujući palcem preko ramena, “bih li trebao stanovati u njoj?”

“Ne, naravno, ne bi.”

“Što je u tome tako naravno? Pa ja sam nadničar?”

“Više ne živimo u šezdesetim godinama prošlog stoljeća.”

“Možda bi mi se to ipak sviđalo.”

“Stanovati sam?”

“Da. U maloj preglednoj kući.”

“Zar se ovdje ne osjećaš ugodno?”

Ne odgovara, nego uzdiše i struže žlicom po dnu svog tanjura. Onda po treći put puni tanjur.

Pijan sam od vina i mislim na pivo. Pivo direktno iz boce, posjednut u naslonjač u kući koja postoji samo u mojoj glavi. Džez. Na neki je način džez samotna glazba, prije svega kad tiho svira na radiju koji stoji negdje u nekom kutu.

Zašto sam pustio stvari da samo tako teku. Mogao sam ocu reći ne, radi sam, ili prodaj imanje.

Djed Van Wonderen stanovao je u Edamu, nadživio je baku Van Wonderen za šest godina. Posjećivao sam ga jednom tjedno, po pola sata. Stanovao je u stanu u kompleksu umirovljeničkih stanova s pogledom na jezerce s vodoskokom u sredini. Bez obzira na to

gdje se sunce nalazilo, uvijek je izgledalo da obasjava malu sobu. Djed bi mi nalio šalicu kave, a ja ne bih znao o čemu da govorim. Bio sam sretan kad bi pola sata prošlo. U autu na putu kući uvijek sam mislio: bilo bi bolje da uopće ne dolazim, tada ne bi ništa drugo poznavao. Zbog tih pola sata sa mnom bio je mnogo osamljeniji nego bez toga. Ako ne poznaješ ništa drugo, ne znaš što ti nedostaje. Kao sad, kad znam da će Henk otići. Naravno, otići će, zašto bi ostao? Ovdje nema što tražiti.

“Još vina?”

Rukom pokrивam čašu.

“Izlaziš li katkad?”

“Izlazim li?”

“Da, izlaziš li? U birc ili... Moj otac je kartao, jedanput tjedno.”

“Ne”, kažem.

“Ja bih kojiput izišao.”

“Onda moraš u Monnickendam, u subotu navečer.”

“Je li to nešto?”

“Nekoć je bilo.”

“Izgleda mi dosadno, takvo selo.”

“Mogao bi, naravno, otići u Amsterdam.”

“Pa baš...”

Ustajem i pospremam stol. Henk nestaje u dnevnoj sobi i pali televizor.

Nakon što sam oprao posuđe, sjedam za pisaći stol. Počinjem s administracijom, ali još sam uvijek omamljen, oči mi svaki čas odlutaju od papira preda mnom. Nakon nekog vremena televizor se gasi. Henk ulazi u hodnik, pa u spremište, a malo poslije čujem kako u kupaonici teče voda. Pokušavam se usredotočiti na posao koji leži preda mnom, ali ustvari čekam dok ga ne čujem kako se uspinje stubama.

Ne uspinje se stubama, nego ulazi u kuhinju, s ručnikom omotan oko struka. Lijevom rukom hvata se za vrata. “Drago mi je što mi je otac mrtav”, kaže.

“Što?”

“Mrtav. Majka me nije ni pitala želim li nastaviti raditi sa svinjama, jednostavno je sve prodala.”

“Jesi li htio preuzeti imanje?”

“Ne! Grozno. Ovako je baš bilo odlično.”

“Ali vrijeđa te što te nije pitala.”

“Ne baš. Možda su joj moje sestre rekle da proda. Ne znam. Držale su me izvan svega.”

“Dakle drago ti je.”

“Svakako.” Baš ne izgleda kao da mu je drago.

“Kakav je čovjek bio tvoj otac?”

Neko vrijeme razmišlja, zatim sliježe jednim ramenom. “Ustvari je bio vrlo drag. Volio sam svog oca.” Još uvijek čvrsto drži vrata i sve vrijeme gleda stol, na kojem stoji samo još ne sasvim prazna boca vina. Sad gleda mene. “Laku noć”, kaže.

Kad sam čuo kako se zatvaraju vrata nove sobice, ustao sam i natočio još pola čaše vina. Vidim sebe u bočnom prozoru kako stojim i podižem čašu, u svoje ili Adino zdravlje, ne znam. Odjednom mi pada na um da otac još nije jeo. Odmah me obuzima antipatija prema tom frajeru u prozoru koji je tako pretjerano podigao čašu. Koji se toliko pravi važan, a nije. Šuljam se stubama i vrlo oprezno otvaram vrata očeve spavaće sobe. On hrče, tiho i spokojno. Mirno. Puštam ga da spava, već je kasno. Vraćam se u kuhinju i navlačim zastore bočnog prozora. Baš kad sam htio sjesti za pisaći stol, Henk odjednom ponovno stoji na vratima. Više ne s ručnikom oko struka, nego u plavim gaćicama i žutoj majici.

“Tvoj otac još nije jeo”, šapće.

“Znam”, kažem. “Spava.”

“Ali...”

“Već će preživjeti.”

Kima i nestaje.

Električni sat zuji, slavina kapa. U kući je tiho. Šutke gutam i zatvaram pisaći stol.

“Ballerup”, kažem malo poslije. “Stenløse, Taastrup, Frederikssund, Holbæk.” Prstom prelazim preko gornjeg ruba okvira i otpuhujem oblačice prašine s vrška prsta. Prvi put vidim da bi Jutland mogao biti div koji se sprema proždrijeti Funen, Sjælland i sve manje otoke. Okrećem se, svlačim i uvlačim u krevet. Moje tijelo polako počinje zagrijavati poplun. Gore nešto škripi, izvana ne dopire nikakav zvuk.

Odmotavamo plastificiranu žičanu mrežu u obratnom smjeru, od ostataka nadničarove kuće prema dvorištu, od stupa do stupa. Opet je nekoliko stupnjeva toplije nego jučer, i sad kad obraćam pozornost na to vidim više šafrana duž puta. Cvijet koji je Teun zgazio bio je manje osamljen nego što sam mislio. Stalno promatram nebo, očekujem da ću vidjeti barske ptice i muljače, iako dobro znam da još nije ni ožujak. Betonski su stupovi napravljeni za daske koje treba pričvrstiti maticama. Privezujemo željeznu žicu za svornjake na stupovima i žičanoj mreži. Čini mi se da se Henku sviđa taj posao. Odmotava, zviždi, privezuje željeznu žicu i s vremena na vrijeme popuši cigaretu. Kažiprstom uperenim u bicikliste govori "Heej." Uspuše se kad biciklisti ne odzdrave. Katkad pušeći bulji u tornjeve i nejasne obrise Amsterdama. Kao da je ovdje rođen. U cijelom Waterlandu osjeća se zapah gnoja.

"Imaš li kojiput i neki drugi sir?" pita me popodne.

"Ne", kažem.

"Zašto ne?"

"Ovo je edamer direktno iz mljekare."

"Pa što?"

"Isporučuju mi ga, jeftino."

"Nema baš neki okus."

"Onda sam kupi neki drugi sir."

Odlaze strugalo za sir. "Nemam novca."

Ustajem i krećem k pisaćem stolu. Novčanik leži u jednoj od malih četvrtastih ladica. Otvaram ga i izvlačim dvije novčanice od po sto eura. "Izvoli", kažem.

Ništa ne govoreći, uzima novac, savija novčanice napola i stavlja ih u stražnji džep. Uzima strugalo za sir i dalje tanko reže sir.

Kamiončić trgovca stokom polagano vozi mimo prozora.

"Netko će nas posjetiti", kažem.

"Netko će tebe posjetiti", kaže Henk. "Ne mene."

Trgovac stokom jedanput je zakucao na okvir vrata, i već stoji na vratima. "Dobar tek", kaže.

Sad kad ga pozorno gledam, ovaj put djelomično Henkovim očima, iako on sjedi leđima okrenut vratima, primjećujem koliko je star.

Brada mu je sijeda, takve se brade viđaju na vrlo starim, strogim fotografijama. Duboke brazde na njegovu čelu imaju tamne rubove. Kao i obično, potplatom jedne noge trlja rist druge. Gleda Henkova leđa.

“Ovo je Henk”, kažem.

“Je li ti to nećak?” pita on.

“Moj nećak? Ne, Henk ovdje radi.”

“O.”

Henk se ponaša kao da nikog nema u kuhinji. Nije se okrenuo, nego je jednostavno nastavio jesti. Malo sam ukosio svoj stolac.

“Sjedni”, kažem i pokazujem na stolac prekoputa.

“Da-a”, kaže trgovac stokom sporo i neočekivano. Skida kapu i sjeda. Krajičkom oka promatra Henka.

“Nemam ništa za tebe.”

“Nisam zato došao.”

Budući da ništa više ne govori, pitam ga hoće li kavu.

“Da, rado bih popio kavu.”

Ustajem i uzimam veliku šalicu iz kuhinjskog ormarića.

“Dakle radiš ovdje”, trgovac stokom kaže Henku.

“Da.”

“Jesi li iz Brabanta?”

“Da.”

Ada? Ili on iz jednog *da* može zaključiti odakle je netko? Stavljam njegovu šalicu kave na stol.

Ogledava se po kuhinji kao da je prvi put ovdje.

“Kako je stari Van Wonderen?”

“Dobro”, kažem. Tanjur s napola pojedenom kriškom kruha guram od sebe. “Samo što više ne zna tko mu glavu nosi.”

“Šteta”, kaže trgovac stokom. “Mnogo sam trgovao s njim.”

“Da.”

Električni sat zuji, Henk se vrpolti na svom stolcu.

“Došao sam reći da prestajem.”

“Stvarno?”

“Znaš li ti uopće koliko mi je godina?”

“Malo preko šezdeset?”

“Šezdeset osam.”

“Onda je stvarno vrijeme da prestaneš.”

“Žena mi je rekla: ako sad konačno ne prestaneš, ostavit ću te.”

“Hm.”

“Ona želi putovati.”

“Zar nemate kćer na Novom Zelandu?”

“Da. Žena je već kupila avionske karte.”

“Fino.”

Pije kavu. “Letenje”, kaže potom. “Možeš li mene zamisliti u zrakoplovu?”

“Zašto ne?”

Govori otegnuto, pri čemu me jedva gleda. Obuzima me želja da pogledam pod stol jer mislim da mu noge sad sasvim spokojno i ravno leže na podu. Već je potpuno drukčiji, više nije trgovac stokom, i sad može govoriti bez ustručavanja.

Henk ustaje. “Idem van”, govori. “Doviđenja, gospodine.”

“Doviđenja, mladiću”, kaže trgovac stokom. Nakon što je Henk nestao, otvoreno me gleda. “To je dakle tvoj novi nadničar.”

“Da”, kažem.

“Snažan mladić.”

“Da.”

Čujem kako se zatvaraju vrata prostorije za mužnju.

Trgovac stokom konačno odvraća pogled, gleda kroz bočni prozor. “Upravo sam bio kod susjeda.”

“Posjećuješ li sve?”

“Da. Za to ću sigurno trebati tjedan dana.” Stavlja šalicu na stol. “Idem.”

“Dobro”, kažem.

“Još ćemo se kojiput vidjeti”, kaže u spremištu.

“Ugodan boravak na Novom Zelandu.”

“Tamo je sad ljeto”, kaže on. Obuva klompe. “Pozdravi oca.”

“Hoću”, kažem.

Otvora vrata štale i kreće prema stražnjem izlazu.

Čekam neko vrijeme, a onda kroz prostoriju za mužnju izlazim van. Kad je kamiončić prošao mimo mene, podigao sam ruku na pozdrav. Henk sjedi na ogradi magarećeg pašnjaka nasuprot prostoriji za mužnju. Vidim ga tek nakon što je kamiončić prošao. Iznad glave mu lebdi veliki oblak dima. Podiže ruku prema meni. Kazališna predstava bez riječi za tri muškarca: jedan odlazi ne osvrćući se,

drugi zuri za njim, treći gleda drugoga, a drugi vidi trećega tek nakon što je prvi nestao.

U kuhinji je toplo. Sunce obasjava stol. Prelijeće par pataka. Mažem dvije kriške kruha, stavljam sir na njih i uspinjem se stubama. Otac se nije probudio kad sam ušao u njegovu sobu. Oprezno stavljam tanjur na noćni ormarić i sjedam na stolac pokraj prozora.

“Imaš pozdrave od trgovca stokom”, kažem tiho, ali bez zlobe. “Ide na Novi Zeland, sa ženom, idu svojoj kćeri.” Siva vrana na jasenu moj je jedini gledatelj. “Ne podnosim te jer si mi upropastio život. Ne zovem liječnika jer smatram da je krajnje vrijeme da mi prestaneš upropaštavati život, i Adi govorim da si senilan jer to donekle olakšava stvari. Kad si senilan, ništa više ne igra nikakvu ulogu. Što ja kažem, što ti kažeš. A ti ni približno ne znaš koliko mi je Henk značio. Henk je bio moj brat blizanac. Znaš li što to znači imati brata blizanca? Znaš li? Što ti uopće znaš? U svim tim mjesecima nakon što si otpustio Jaapa nisi nijednom bio kod njega jer si odbijao smatrati ga sebi ravnim. Ja sam ga smatrao sebi ravnim. Kvragu, poljubio me u usta. Jesi li me ti ikad poljubio? Jesi li mi ikad rekao nešto lijepo? Znaš li što hoću? Ne, ne znaš, jer ni ja sam ne znam. Trgovac stokom se dakle više nikad neće vratiti, zato te daje pozdraviti, ni vozači cisterne za mlijeko više se neće vratiti, jedan je mrtav, to si već saznao, onaj mrzovoljni, ali možda si zaboravio jer si senilan, a onaj drugi, mladić koji se uvijek smješka, vozit će negdje drugdje. I to je tvoja krivnja. Ne to što on odlazi, nego to što si doveo do toga da odlazi od mene. Da nisam bio ovdje, ne bih ga upoznao. Uostalom, mislim da ni Adu ovdje nećemo često viđati, ona radije iz daljine gleda unutra, a Ronald je jedini iz susjedstva koji još dolazi ovamo, S Teunom smo se posvadili jer...”

“Helmere!” zove Henk odozdo sa stubišta.

Otac se budi.

Ustajem. “Hrana ti je kraj kreveta”, kažem.

“Jesam li spavao?” pita otac.

“Idemo li natrag na posao?” dovikuje Henk.

“Dolazim!” vičem. “Da”, kažem ocu.

“Uopće nisam primijetio. Vrlo sam umoran.” Sjeda uspravno i gleda tanjur. “Sir”, kaže. “Slasno.”

Ustvari je Henk ipak neka vrsta nećaka, razmišljam zatvarajući vrata stubišta za sobom i gledajući ga kako stoji. Upravo navlači radni kombinezon, koji steže u preponama, s prekratkim rukavima i poderotinom ispod pazuha. Nekakav polunećak, nazovinećak, priženjeni nećak.

“Sasvim sigurno neću hodati za magarcima. To radi sam.”

“Onda stani tamo na dvorište.”

“Ne želim imati nikakvog posla s tim beštijama.”

“Ako staneš tamo, izvan ograde, otići će ravno na ograđeni pašnjak.”

“A ako ne stanem tamo?”

“Henk, ništa ti neće učiniti. To su moji magarci.”

“Što time hoćeš reći?”

“To nije onaj patuljasti magarac tvog oca.”

“Molim?”

“Onaj koji te šutnuo.”

“Otkud to znaš?”

“Od tvoje majke.”

“Prokletstvo.”

“Zašto sad psuješ?”

“Što ti je još ispričala osim toga?”

“Ništa. Slušaj, što su manji, to su podliji. I šetlandski poniji su pokvareni, ritaju se i grizu. Ovo su pravi magarci, ništa ti neće. Teun i Ronald...”

“Što ti je još ispričala osim toga? Zašto sam stvarno ovdje?”

“Otkud znam?”

“Samo tako?”

“Molim?”

“Jesam li samo tako ovdje?”

“Ne...”

“Zašto!”

“Zato što kod kuće nisi znao što bi počeo sa sobom.”

“Kod kuće? Gdje kod kuće?”

“Pa u Brabantu.”

“Nek sve ide k vragu.”

“Što ti je? Nemoj toliko psovati.”

“Kakva je to bljezgarija! Da ne znam što bih počeo sa sobom?”

“Da, što bi počeo sa sobom.”

“Koliko još moram ostati ovdje?”

“Moraš, moraš. Ništa ne moraš.”

“Dakle, ako hoću, mogu otići?”

“Naravno.”

Ožujak je i sunce je nestalo. Stojimo pred štalom za magarce, kišica sipi. Ograda je oko magarećeg pašnjaka gotova.

“Svađate li se?” Ronald odjednom stoji kraj nas. Kao vjerni psić.

“Ne, ne svađamo se”, kažem.

“Razilazimo se u mišljenju”, kaže Henk.

“Što to znači?”

“Da Helmer govori nešto s čim se ne slažem.”

“A Henk nešto s čim se ja ne slažem.”

“A tako”, kaže Ronald. “Idu li magarci na pašnjak?”

“Da.”

“Fino. Mogu li pomoći?”

“Sigurno. Gdje je Teun?”

“Kod kuće.”

“Nije mu se dalo doći?”

“Ne.” Gleda prvo Henka, zatim mene, i odlučuje nam se povjeriti.
“On smatra da ste bezveznjaci.”

“Stani tamo na dvorište.” Rukom pokazujem prema nasipu.

Ronald smjesta trči – veselo, uvijek veselo – i zaustavlja se u visini vrata prostorije za mužnju. Pruža ruku u zrak da bi pokazao kako stoji na svojoj poziciji.

“Dakle ako hoću otići, mogu?” pita Henk.

“Ja te ne zadržavam.”

Prolazi kroz sjenik i malo poslije izlazi s očevim biciklom. U velikom zavoju vozi prema nasipu. Ronald ga zaprepašteno gleda.
“Odlaziš?” čujem kako pita Henka. Polako hodam prema kući.

Možda Henk nešto kaže. Ne čujem ga jer siva vrana zakriješti. Pojavljuje se iza kuće i leti prema Henkovoј glavi. Divlje lupeta krilima da bi se održala u zraku i kandžama se opire o Henkovu glavu, a bicikl i Henk na njemu ruše se na zemlju. Još jedan trenutak nastavlja lebdjeti u zraku, gotovo kao divovski kliktar koji je kloparajući krilima uvrebao miša, a onda uzlijeće i nestaje između stabala duž magarećeg pašnjaka u smjeru Markena.

“Henk je pao”, kaže Ronald.

“Henk je pao”, rekao je Ronald. Ja bih to nazvao “oborila ga je ptica”. Kad sam stigao do njega, pokušavao je ustati. Nije odmaknuo dalje od oslanjanja o koljena i ruke, dok mu je krv tekla niz čelo. Rekao sam mu neka ostane sjediti. Ronald je podigao bicikl, ali kako je to bio očev stari bicikl, težak, solidan bicikl, upravljač mu je skliznuo iz ruku. Sjedalo je pogodilo Henka u leđa.

“Ostavi to, Ronalde”, rekao sam.

“Što se dogodilo?” zapitao je Henk.

“Idem po pribor za prvu pomoć.”

Kad sam izišao kroz vrata prostorije za mužnju, Ronald je stajao pokraj Henka i podbočivši se gledao oko sebe. “Ništa nije rekao”, rekao mi je. “Ali nije ni zaplakao.”

Kleknuo sam pa čistom kuhinjskom krpom, koju sam prethodno smočio, brisao krv s Henkove glave.

Ronald je gledao preko mog ramena. “Kakva porezotina!” poviknuo je, i tad se više nisam pitao mogu li sam pružiti pomoć. Odlučio sam preskočiti kućnog liječnika i odmah otići u bolnicu u Purmerendu. U odjelu za hitnu pomoć sjedio je priličan broj ljudi, ali Henk je prvi došao na red, vjerujem zbog kuhinjske krpe natopljene krvlju koju je pritiskao o glavu. Najveća rana – ona koju je zadao kljun – očišćena je i sašivena. Ogrebotine – otisci kandža sive vrane – samo su očišćene. Je li vaš sin proteklih godina dobio injekciju protiv tetanusa, pitao je liječnik hitne pomoći. Zapitao sam Henka, i budući da nije znao je li cijepljen, sad je dobio injekciju. Liječnik je bio sretan što Henk ima tako kratku kosu. Stavio je debeli zavoj od gaze na sašivenu ranu i navukao mu neku vrstu elastične kape za kupanje sa sitnim oćicama preko glave. Tako nešto još nikad nije doživio, čak nije ni znao da postoje sive vrane. Vrlo originalan način, rekao je Henku uz smiješak, na koji je došao do porezotine na koži glave. Henk se tome nije mogao smijati.

U autu, na putu kući, Henk je šutke sjedio pokraj mene s odsutnim izrazom očiju. “Vaš sin”, rekao sam. On to nije smatrao smiješnim i duboko je uzdahnuo. Kosa mu je potpuno nestala u čudnoj kapi od zavoja, i da nije bilo te kape, i da on nije tako duboko uzdahnuo, bio bih je dodirnuo. Kad sam zaokrenuo na dvorištu i pokušao zaobići

očev bicikl, vidio sam ga naslonjena na zid kuće. Ronald je ipak htio učiniti nešto korisno prije nego što je otišao kući. Na hodniku sam objema rukama uhvatio Henka za laktove i okrenuo ga licem prema ogledalu. Izmaknuo je vlastitim očima u ogledalu i na trenutak je izgledalo kao da će pljunuti na svoj odraz.

Sad već pola sata sjedi na kauču u dnevnoj sobi. Ništa ne govori, televizor nije uključen. S vremena na vrijeme desnom rukom trlja lijevu nadlakticu. Ne želi kavu, ne želi jesti. Siva se vrana još nije vratila na svoje stalno mjesto na jasenu.

Ja, naravno, ne trebam nikoga da bih odveo magarce na pašnjak. Otvaram ogradu, idem prema štali, tamo otvaram vrata ograde i polako se vraćam na magareći pašnjak. Oni me slijede, ritaju se i njaču, ali me ne pretječu. Tik prije otvorenih vrata ograde uklanjam im se s puta. Tek tada prolaze mimo mene i počinju kasati u krug. Nakon što su se malo smirili, njuškaju novu ogradu. Zatvaram vrata ograde, pričvršćujem konopac i hodam duž žičane mreže prema stazi. Sunovrati oko debala drvoreda samo što nisu iznikli. Zaokrećem iza ugla i slijedim novu ogradu sve do ostatka nadničarove kuće. Posljednjih nekoliko desetaka metara magarci s druge strane ograde hodaju paralelno sa mnom. Sjaje se od kišice i bradama se češu o nove daske. Zadovoljni su.

Zalijećem se i preskačem jarak. Državno šumarstvo želi izgraditi centar za posjetitelje na mjestu gdje je nekoć stajala nadničarova kuća. Doći će dan kad u Waterlandu više neće biti seljaka. Ili će biti još jedan jedini seljak koji će čuvati škotska gorštačka goveda ili goveda Galloway, kositi travu, skupljati prazne limenke osvježavajućih pića, podrezivati trsku i organizirati razgledavanja iz planiranog centra za posjetitelje u uredno obojenim teretnim čamcima. Sva naša zemlja već pripada Državnom šumarstvu, ja je unajmljujem. U proljeće na duže vrijeme zaustavljam Bosmanovu vjetrenjaču, tako da voda preplavljuje komad moje zemlje. Za vivke, muljače i crvenonoge prutke. Za to dobivam novčanu potporu od pokrajine. To razdoblje svake godine povezujem s uvođenjem ovaca u štalu. Sve je to u redu, ali još se opirem prodaji toga komada zemlje. Dva puta godišnje dolazi pismo od Državnog šumarstva, na koje otac želi reagirati, ali ja ne. Posljednje mu pismo nisam ni pokazao. Leži u jednom pretinacu pisaćeg stola.

Na temeljima se još vidi tlocrt kuće. Nogama guram zemlju, mrtve grane i lišće ustranu. Ovdje je bila dnevna soba, ovdje kuhinja, WC, hodnik. Podrum više ne postoji, pretvorio se u rupu napunjenu kamenjem i zemljom. Iz širokih procjepa u betonu sad već raste korov. Metar nad mojom glavom nalazio se veliki tavan s dva uspravna krovna prozora. Ne želim da ovdje jure i vrište djeca ili da se neki prirodozaštitnički seljak razmeće šupljim frazama. Želim s vremena na vrijeme stajati tu i u duhu ponovno podizati zidove, vidjeti kako se strop nečujno zatvara, kako crveni crepovi pokrivaju krovne konstrukcije, želim si predočiti dnevnu sobu s otvorenim prozorima, bocama piva i mirisom duhana halfzware shag.

Rukom prelazim po mokroj kosi pa vlažnom rukom trljam lice. Voda je dobra, ispire sve (prljavštinu, staru kožu, godine), u vodi nemaš težine, voda te čini neustrašivim i bez dobi. Henku će zauvijek biti devetnaest godina. Tu pred sobom vidim ga kako sjedi na kauču s bocom mlakog piva u ruci, gornji su mu gumbi košulje otkopčani, druga mu je ruka na naslonu. Henk, od kojeg dobivam poljubac, baš kao da je netko upravo umro. Samotna glazba, tiha. Odmahujem glavom i vrhom čizme gazim busen korova. Jaap. To je bio Jaap. Je li on bio zamjenik? Henkov zamjenik, koji je rekao da će sve biti u redu?

Kamo je nestao Henk?

Kamo je nestao Jaap?

Stazom se vraćam na imanje, k Henku s njegovom ozlijeđenom glavom, k svom istrošenom ocu, koji želi doživjeti još jedno proljeće. Magarci su me ostavili samog, zaustavili su se u kutu kraj nadničarove kuće. Podižem očev bicikl, prebacujem nogu preko šipke i vozim istim putem kojim je prije vozio Henk, samo u obratnom smjeru. Još me bole mišići od rada na ogradi. U sjeniku vlada mrak. Prije ulaska u prostoriju za mužnju palim neonsko svjetlo iznad radnog stola. Vješam kliješta na drvenu ploču s čavlicima i obrisima nacrtanim olovkom. Kamo sam ja sâm nestao, pitam se vješajući čekić na olovkom označeno mjesto.

“Kamo si htio otići?”

“Jednostavno otići.”

“Nisi imao ništa kod sebe.”

“Pa što?”

“Nisi čak ni svukao radni kombinezon.”

“Pa što?”

“Kako ti je glava?”

“Svrbi.”

“To je dobro. Svrab je dobar.”

Nalijeva si drugu čašu vina. Ja stavljam dlan na svoju čašu. Jedemo biftek s krumpirom i mahunama iz dubokog zamrzavanja. Vani još uvijek nije sasvim mračno, ali ipak sam navukao zavjese pred bočnim prozorom.

“Zašto ta beštija čini tako nešto?”

“Tja.”

“Zašto mene?”

“Tja.”

“Imam osjećaj da mi je ruka ukočena.”

“Zamisli da je napala RONALDA, njegova je glava još tako ranjiva.”

“Dakle dobro je što je poletjela na mene?”

“Na neki način da.”

“Hvala.”

Na čistom tanjuru režem treći biftek na male komade.

“Kako su ti samo ruke velike”, kaže Henk.

Stavljam nekoliko krumpira i mahuna na tanjur i guram ga prema njemu. “Hoćeš li ga odnijeti gore?”

“Dobro.”

Dugo ga nema. Perem posuđe i kad sam gotov, uzimam četkicu za nokte iz ormarića pod sudoperom. Negdje bi trebala biti limenka sa sapunom za mehaničare koji je majka nekoć kupila jer je smatrala da se otac i ja moramo bolje brinuti za svoje ruke. Nakon njezine smrti limenka se gubila sve dublje u ormariću. Nalazim je u nekom vlažnom kutu pod pohabanom krpom. Ribao sam ruke pjeskovitim sapunom sve dok mi kožica oko nokata nije gotovo prokrvarila.

U spremištu se skidam i bacam odjeću u košaru za prljavo rublje. Ulazim u kupaonicu, odvrćem slavine i stajem pod vodu. Tek kad je voda postala mlaka, što znači da je bojler gotovo prazan, smežuranim prstima zavrćem slavine. Brišem se, vezujem ručnik oko struka i krećem u svoju spavaću sobu. Na putu se gledam u ogledalu iznad atule kamina, i gledam majku, koja mi budno uzvraća

pogled. Namjeravao sam obući čistu odjeću, ali gledajući svoj krevet odustajem od tog plana.

Bacam ručnik u jedan kut i stajem pred zemljovid Danske. "Værløse", kažem tiho. "Farum, Holte, Birkerød, Frederiksværk." Spolovilo mi počinje bubriti i uvlačim se u krevet. Čujem Henka kako silazi stubama. Hoda kroz kuću, izgleda kao da se načas zaustavlja pred vratima moje spavaće sobe. Potom gasi svjetiljke, čujem to po njegovu putu kroz kuću. Kuća miruje.

Otišao sam na pašnjak brojiti ovce. Kad ugledam ovcu, uvijek sam pomalo potišten. To su tako žalobne životinje. Često mislim na tri ovce koje sam prodao da bih kupio zemljovid Danske, prije svega zato što čak nisam ni pogledao koje tri ovce prodajem. To su isto tako mogle biti druge tri ovce. Dvadeset ovaca na kiši nisu lijep prizor, neošišane ovce za vrijeme vala vrućine teško je gledati, prizor ovce koja šepa gotovo je nesnosan. Najgore od svega jest ovca koja leži na leđima. Nije u stanju vlastitim snagama stati na noge, crijeva puna zraka pritišću joj trbušnu stijenk, hropće i krklja, a ako puše vjetar, grčevito uzdignute glave, što je više moguće, polako se nadima. Pokušavam se prisjetiti kad sam ovna odveo s pašnjaka. Gotovo je već vrijeme da ih se uvede unutra. Brojim devetnaest ovaca.

Ne hodam samo tako po pašnjaku, brojim ovce da ne bih bio u kući. Riet je nazvala. Zapitala je bi li mogla doći, samo da vidi kako smo i da možda preuzme nešto "ženskog" posla. Otac je kašljao, gore. Pozvao sam Henka, dao mu slušalicu i otišao na pašnjak.

Uzdišem i ponovno počinjem brojiti. Devetnaest. Hodam do najbližeg jarka. Sunce se sjaji na potpuno glatkoj vodi. Glatka voda ne znači mnogo, ovca koja je dospjela u vodu brzo odustaje, počinje piti i mirno čeka što će se dogoditi. Texelske ovce znaju se utopiti. Još jedna stavka njima na štetu. Hodam duž jarka do poprečnog jarka. Devetnaest ovaca drži se na udaljenosti, ali slijede me. Ovca stoji u trećem jarku. Voda gotovo svuda doseže razinu trave, kod ovog jarka obala se ne nalazi više od trideset centimetara iznad razine vode. Zavlačim ruke duboko u vunu i počinjem izvlačiti ovcu. One imaju tanke krhke noge, ali ako te noge zaglave u mulju, izgledaju kao kuke s jezičcem od olova. Ovca se pomalo njiše tamo-amo, na trenutak okreće glavu prema meni, voda zapljuskuje obalu visine ravnala. S malo raskrečenijim nogama pokušavam još jednom. Trenutak poslije sjedim na travi s pramenom vune u ruci. Ovca više ne čeka mirno što će se dogoditi. Protivno svojoj prirodi pokušava se osloboditi, bleji i u panici izvrće oči. Ne razmišljam, nego ulazim u jarak ne izuvši čizme. Jarak nije dubok, ali dok se sagibam da rukama obuhvatim ovcu ispod trbuha, blatnjava voda

seže mi do usana. Pokušavam podignuti ovcu, čizme mi sve dublje propadaju u mulj, koji ih usisava. Polako ali sigurno životinja se podiže, već ju jednim bokom naslanjam na obalu. Baš kad mislim da će stvar uspjeti, ovca, koja osjeća čvrsto tlo pod nogama, počinje se divlje koprcati. Gubim ravnotežu i padam unatrag, a ovca se kotrlja na mene.

Čizme mi, kao lijevane u betonu, stoje u mulju, ležim na leđima sa savijenim koljenima. Ne mogu si pomoći snagom. Jedan jedini put uspijevam podići glavu iznad vode, mimo mokre, olovno teške vune, i punim plućima udahnuti zrak. Potom me tijelo ovce ponovno pritišće dolje. Čini mi se da osjećam udaranje ovčjeg srca, bjesomučno udaranje, to bi isto tako moglo biti udaranje mog vlastitog srca. Pokušavam izvući noge iz čizama. Nema ni traga neustrašivosti kad mi ponestane zraka. Sa strane, moram se sa strane pokušati izvući ispod životinje. Nema više bezvremenosti, sad kad ležim kao napola utopljena životinja pod drugom napola utopljenom životinjom. Na drugu stranu, lijevu, lijevo rame gore, u nadi da će ovca spuznuti s mene. Čudno, odjednom vidim Jaapa kako se plivajući snažnim zamasima udaljava od mene, i sebe kako se nespretno koprcam rukama i nogama, širom otvorenih usta u kojima nestaju bujice vode Ijselmeera. Isprati? Tu prljavu smrdljivu vodu? Što se tu ima isprati? Kosa mu se lelujala kao morska trska tamo-amoo. Moram otvoriti usta, ne mogu drukčije. Vidim ne Henka, nego sebe, kako sjedim u simci, i moja se kosa kao morska trska njiše tamo-amoo dok me Riet gleda s druge strane automobilskog prozora. Ne šokirano, ne uplašeno, ne uspaničeno. Sa smiješkom. Čak se i ne trudi otvoriti vrata svom snagom. Moram otvoriti usta. Ne uspijevam gurnuti ruke između svog trbuha i ovce, čak kad bih i pokušao otkotrljati životinju preko svoje glave, ne bih uspio.

III

Helmeere,

lagao si mi. Henk mi je ispričao o tvom ocu. Mislila sam da je sišao s uma. Pa on je mrtav i pepeo mu je razasut? zapitala sam. Ne, nije, rekao je Henk, leži gore u krevetu, čujem ga kako kašlje. Često mu odnesem nešto za jelo, rekao je osim toga. Zašto si mi lagao? Tako nešto od tebe nisam očekivala. Henk (tvoj brat, onaj koji je trebao postati moj muž) nikad mi ne bi lagao. Uvijek sam te smatrala pristojnim, iskrenim, nježnim mladićem, ali to, izgleda, nije tako. Sjedila sam u tvojoj kući, hodala po njoj, dok je i tvoj otac bio u njoj, iza zatvorenih vrata! Sad vidim svoj posjet u sasvim drugom svjetlu. Mrzim tvog oca, on me potjerao, on me uništio (Ili možda misliš da sam provela desetljeća s Wienom sretna i zadovoljna? Da mi se sviđa živjeti u Brabantu?).

Zašto si to učinio? Jer inače ne bih došla? Misliš samo na sebe. Ne prođe ni dan, a da ne mislim na Henka. Henk je bio mladić, ali ujedno i pravi muškarac koji mi je davao što sam htjela. Wien je bio sasvim drukčiji, na neki se način više zanimao za svoje svinje nego za mene. Ja sam bila drugi izbor. Kad bi ti samo znao što svake noći vidim pred sobom. Uvijek iznova taj auto u Ijselmeeru. Više sličiš Wienu nego Henku. I kad samo pomislim da sam nekoliko dana nakon Henkove smrti na određeni način našla mir na imanju. Tvoja me majka podržavala i mislila sam da smo i mi (ti i ja) na neki način povezani. Bilo je to nešto odakle smo mogli nastaviti, mislila sam.

A onda još nešto: želim Henka natrag (ne tvog brata, nego svog sina). On je ovdje u kući širio nemir, ali sad primjećujem da je mir još gori. Želim naučiti razgovarati s njim, želim ga razumjeti. On je moj sin. Osim toga više ne smatram da je kod tebe na pravome mjestu, jer lažeš i varaš, dakle nisi mu dobar uzor. A što je to s tom vranom? Kakva je to opasna životinja? Zašto izlažeš mog sina takvoj opasnosti? Jesu li ga dobro liječili u bolnici? Ti si neodgovoran čovjek.

I Henku ću pisati da se vrati svojoj majci koja ga treba.

To tako više ne može.

Pozdrav

Riet

Magla. Jedino što vidim gole su grane jasena. Prazne grane. Dalje od toga nema ničega. Uvijek je pomalo vlažno u očevoj spavaćoj sobi. Ne sjećam se da je bilo vlažno dok sam spavao u njoj. Još je uvijek ožujak, po mom osjećaju morao bi već biti svibanj ili čak lipanj. Otac ima isti osjećaj.

“Dosta mi je.”

“To si već rekao.”

“Sve to mi predugo traje.”

“Još nije proljeće.”

“Znam. Baš zato.”

Promatram pune zidove, fotografije, vez i akvarele gljiva. Snimaju li ljudi fotografije za poslije, kad njih samih više ne bude? “A sad?” pitam. “Kako to sebi zamišljaš?”

“Prestat ću jesti.”

“Što?”

“Neću više jesti. Samo piti.”

“Ali...”

“Je li to tako loše?”

“Ako ti više ne budem donosio jelo...”

“Bit ćeš kriv za moju smrt? Ah. Ako to ne želiš, onda mi donosi jelo. Jednostavno ga neću pojesti.” Djeluje prilično živahno, kao da se šali. Tko zna, možda misli: ako se moj sin može šaliti, mogu i ja.

Proteklih dana uvijek sam iznova promatrao Henkove ručne zglobove. Ima snažne, široke zglobove. Prekrivene crvenkastim dlačicama. Nakon što je završio telefonski razgovor s majkom, došao je za mnom. Neko je vrijeme ostao kraj ograde, nije me vidio, ali vidio je ovce, koje su, stisnute jedna uz drugu, sve gledale u jednom smjeru. To mu se učinilo čudnim, rekao je poslije. Kad sad mislim o tome čini mi se da sam u tom trenutku posljednji put uspio podignuti glavu iz vode. Henk se u pravom trenutku popeo preko ograde i dotrčao toliko brzo da stigne do mene prije nego što se utopim. Vidio je ovcu kako leži u jarku, a na jednom njezinu boku mlitavu ruku. Zakoračio je u jarak, bez napora gurnuo ovcu s mene i zahvaljujući svojim snažnim ručnim zglobovima podigao me iz vode. Čizme su mi ostale u mulju, još su uvijek tamo. Dovukao me na

obalu. Otvorivši oči, ugledao sam uho, ruku i ožiljak. Poljubio me u usta, pomislio sam, i nedugo potom osjetio sam kako mi je snažna struja zraka doprla u pluća, bio je to osjećaj kao da se gušim. Zrak nije imao kamo, on mi je začepio nos. Uspio sam ispustiti nekakav glas, i Henkova se glava odmakla. Dijafragma mi se stegnula i, prije nego što sam se snašao, ležao sam na boku – zahvaljujući njegovim snažnim ručnim zglobovima – i povraćao bujicu blatnjave vode koja je imala temperaturu tijela. “Ostani još neko vrijeme tako ležati”, rekao je Henk. Pokorio sam se. Osjećao sam tjeskobu i bio sam sav sretan što umjesto vode udišem zrak. Malo poslije kapljice vode iz vunene lopte koja je proteturala mimo mene poprskale su mi lice. Čak je i ovcu uspio izvući iz jarka.

Sad leži u krevetu. Razbolio se, kaže. Vidim mu ručne zglobove na pozadini afričkih životinja. Tijekom dana još sam triput povratio, to je bilo sve.

“Kako je Henk?” pita otac.

“Dobro”, kažem. “Bolje.” Kao da još uvijek osjećam okus mulja u ustima. Ili kao da mi zemlja škripi među zubima. Mogu zamisliti da smrt ima okus mulja. Zurim u jasen.

“Još si mi trebao ispričati zašto me ne podnosiš, što sam ti učinio.”

“Da”, kažem.

“Zašto si Adi rekao da sam senilan i zašto ne zoveš liječnika.”

“Da”, kažem.

“To dobro razumijem.”

“Što time hoćeš reći?”

“Kao prvo, smjestio si me gore. Držiš ljude daleko od mene.”

Ništa više ne govorim te i dalje zurim van.

“Na početku si mi jedva donosio išta za jelo. A sad, kad kažem da mi je dosta, opireš se. Pusti me da odem.”

Polako okrećem glavu prema njemu. Više nije živahan. Sad će mi reći stvari koje mi nikad nije rekao.

“Kažeš da sam senilan, tako da sve ono što govorim, bez obzira kome, nije istina.”

Šutim.

“Onaj put kad si mi donio kruh sa sirom, kad je sunce onako lijepo sjalo.”

“Da?”

“I kad si mislio da spavam.”

Još jednom ne kažem da. On kaže “mislio”, i to je dovoljno.

“Znam, mladiću, znam.” Rukom gladi pokrivač pokraj svojih nogu. To je čudna, ženstvena gesta. “Ne”, kaže tad, “pretpostavlja sam. I nikad više ne želim ništa čuti o tome. Nikad.”

Magla se polako rasplinjava, postaje rjeđa i lakša. Staza se srebrnkasto svjetluca, voda u kanalu jedva se primjetno mreška. Ustajem i krećem prema vratima. Što on točno zna ili pretpostavlja? Nikad više ne želi čuti o tome, ali to je manje jednostavno ostvariti nego nikad više ne jesti.

Vidim sebe kako klečim pokraj kreveta i polažem čelo na pokrivač, i vidim kako očeva stara ruka prestaje gladiti pokrivač. Podiže ruku, pruža je preko svojih nogu i stavlja mi je na glavu. Ruka je suha i koža je kao brusni papir na mojoj kosi, osjećam njenu toplinu. Otvaram vrata i gledam tanjur na njegovu noćnom ormariću. Dvije kriške kruha sa sirom, jabuka i nožić. Ostavljam tanjur i izlazim u hodnik.

Svi leže u krevetu, i ja dakle mogu leći. Malo je iza ponoći. Jače nego inače osjećam da ne pripadam ovamo. Henk je trebao ovdje stanovati. S Riet i djecom. Riet bi, unatoč velikoj razlici u godinama, postala velika prijateljica s Adom, a njezina bi djeca išla u školu s Teunom i Ronaldom. Ili ne, njezini unuci. Ja bih trebao biti stric. Henk bi mladom vozaču cisterne za mlijeko srdačnim tonom rekao da mu je žao što odlazi, i zaželio bi mu sreću, možda bi ga čak potapšao po ramenu. Kad gledam u ogledalo, vidim sebe. Katkad gledam kroz sebe i vidim Henka, koji me uglavnom malo čudno gleda. Kako bi bilo da kraj oca sada stojimo zajedno, kao dvojac? Bi li on još uvijek mislio da smo se urotili protiv njega? Bismo li ga – želeći ga izazvati – mogli još nedužno gledati? Bi li se Henk zauzeo za mene ili bi, tiho ali jasno, rekao da sam glupan?

Već tako dugo sve činim s pola snage. Već tako dugo imam samo pola tijela. Nikad više rame uz rame, nikad više prsa o prsa, nikad više samo po sebi razumljivo zajedno. Uskoro idem musti. Sutra ujutro opet ću musti. I do kraja tjedna, naravno, i sljedeći tjedan. Ali to više nije dovoljno, mislim da više ne mogu staviti glavu pod krave i pustiti da stvari idu svojim tijekom. Kao glupan.

Ruke mu leže uz tijelo, ne vidim mu ručne zglobove. Magla se prorijedila, pa sam odškrinuo nagibni prozor. U novoj se sobici osjeća miris bolesti, ali on već dan ili dva više nije bolestan. Osim toga se osjeća miris cigaretnog dima. Odbija ustati iz kreveta. Pismo koje je dobio od majke leži pokraj kreveta. Pismo koje sam ja dobio od njegove majke leži dolje, na kuhinjskom stolu.

Jedan put obnovio sam mu zavoj na glavi i ponovno mu natukao mrežastu kapu. Kad sam to učinio drugi put (već je ležao u krevetu), vidio sam da je rana suha, pa sam je ostavio bez zavoja. Krajevi plavoga konca dulji su od njegove kose. "Okomile su se na moju glavu", rekao je turobno. "Životinje."

Sad se pitam kad treba izvaditi šavove. Mogu li to učiniti sam? Htio bih to učiniti sam. Jednom ću mu rukom pritisnuti lubanju na svoja prsa i snažnim ću mu pokretom izvaditi pincetom konce iz glave.

Čujem kako cisterna za mlijeko zaokreće na dvorištu. Novi vozač cisterne za mlijeko odlučna je vozačica od otprilike četrdeset pet godina. Razmijenio sam s njom tek nekoliko riječi, suzdržana je i, baš kao i stari vozač, pomalo osorna.

"Nedostaje li ti brat?" pita Henk.

"Molim?"

"Pitam nedostaje li ti brat. Henk."

Šutim.

"Meni moje sestre uopće ne nedostaju."

"One su još žive."

"Da, tako je. Jesu li se stvarno namjeravali vjenčati?"

"Da."

"I vi ste sličili jedan drugom?"

"Pa vidio si fotografije u očevoj spavaćoj sobi."

"Jesam, ali..."

"Bili smo blizanci."

"Zašto se zaljubila u tvog brata, a ne u tebe?"

"Otkud znam."

"Ili vas nije istovremeno vidjela?"

"Jest. Bili smo zajedno u bircu."

"Zašto?"

“Ne znam, Henk. Tako stoje stvari.”

“Isto tako je moglo biti sasvim drukčije.”

“Pa...”

“Zamisli sad da je ona...”

“Prestani.”

“Mislim da se ona želi udati za tebe.”

“To sam i sâm mislio.”

“A sad više ne?”

“Ne.”

“Čak mislim da mene iskorištava u tu svrhu.”

“Kako?”

“Tako što me poslala ovamo.”

“Previše gledaš televiziju.”

“Tja, u svakom slučaju, prešla se.” Ceri se.

Gledam ga. “Vrijeme je da ustaneš iz kreveta.”

“Ne. Ostat ću ležati.”

“Što piše?”

“Da me treba i da si lažljivac i da se moram vratiti kući.”

Cisterna za mlijeko napušta dvorište. Vani postaje tiho. Na leđima osjećam da još uvijek stojim kraj nagibnog prozora, ispod zidne kosine. Guram njegovu odjeću sa stolca i sjedam.

“Ljuta je. Na mog oca, na moje sestre, na mene. Drukčiju je i ne poznajem. Ljuta je na sve i svakog, bila je ljuta čak i na svinje. Sigurno je ljuta i na tebe.”

“Jest.”

“Zašto si joj ustvari rekao da ti je otac mrtav?”

“To je duga priča.”

“Imam vremena.”

“Ne, nemaš. Moramo uvesti ovce unutra.”

“Zašto?”

“Počet će kotiti.”

“Hoćeš reći janjiti se.”

“Da.”

“Zar to ne možeš sam?”

“Ne. Trebam tebe.”

“Moram li onda trčati?”

“Možda moraš.”

“Bolestan sam.”

“Bio si.”

“Bojim se.”

“Mlad si, nemoj zanovijetati.”

“Želim zauvijek ostati ovdje. Ne želim se vratiti svojoj ljutoj majci u Brabant. Mrzim Brabant, nemam tamo što tražiti. Kakvu korist čovjek ima od sestara?”

“Imaš li ovdje što tražiti?”

“Da.” Pokazuju se dva ručna zgloba. Dohvaća kutiju cigareta s noćnog ormarića. “Čini mi se čudnim”, kaže. “Brat blizanac. Netko tko je isti kao ti.” Pali cigaretu.

Ustajem sa stolca i malo više otvaram nagibni prozor.

“Potpuno isto tijelo.”

“Čega se ustvari bojiš?”

“Ljeta.”

“Molim?”

“Ljeto je samotno, i dugo, i svijetlo.” Pokrivač se malo pomakao prema dolje, prsa su mu nepokrivena. Bijela mlada prsa, sa srcem koje bojažljivo kuca. Ispuhuje dim cigarete. Ne prema prozoru, nego ravno meni u lice. “S bratom blizancem nemaš takve probleme. Tad ste uvijek zajedno.”

On, naravno, trči dvaput brže od mene. Čak prebrzo trči, bježe na sve strane. Govorim mu da treba biti oprezan, da ima posla s bremenitim životinjama. Kad sam nakon mušnje otišao vidjeti štalu ovaca, tamo su već bila dva janjca. Štala je ogradom podijeljena na dva dijela, na jednoj je strani dio za janjenje, na drugoj za babinje. Podižem oba janjca, i jedna ovca počinje nabijati nogama. To je majka. Stavljam ovcu i janjce u dio za babinje. Henk stoji u otvoru vrata i promatra. Lice mu je ugrijano. Lagana para uzdiže mu se iz ramenâ.

“Dođi”, kažem.

Hodamo po pašnjaku, koji je bez ovaca, ali nije prazan, prema Bosmanovoj vjetrenjači. Na rubu jarka stoje dvije divlje guske. Vidim i dva vivka, grupu golubova grivnjaša, par bijelih pastirica i jednu osamljenu muljaču. Kad sam već gotovo siguran da još nema crvenonogih prutki, dvije prolijeću. Sunce samo što nije zašlo. Krila vjetrenjače vrlo se sporo okreću. Sklapam konstrukciju, čime

stavljam vjetrenjaču izvan pogona. Brišem ruke o nogavice kombinezona. Voda može doći.

“Često smo dolazili ovamo”, kažem. “Ljeti.”

“Ti i Henk.”

“Da.”

“I sad opet”, kaže on. “Samo što još nije ljeto.”

“Ne”, kažem. “Još nije ljeto.” Guske uzlijeću, jedna malo iznad druge, kao što to guske uvijek čine. “I tvoja je majka bila ovdje, nedugo nakon Henkove smrti. S mojom majkom.”

To ga nije zanimalo. “Što ste ovdje radili?”

“Besposličili.”

Besposličili. Stajali, hodali, sjedili. Promatrali žute lokvanje u kanalu, ili oblake koji su sporo – uvijek tako sporo – prolazili nebom. Promatrali kako se voda nadima u jarku. Kad bismo sklopili oči i osluškivali dobro podmazano cviljenje mlinske osovine, vjetar kroz motkoblje, pjev ševa, vrijeme se zaustavljalo. Sve moguće proljetalo je tamo-amo iza naših kapaka, i nikad nije bilo tamno. Bilo je narančasto. Kad bi bilo ljeto i kad bismo bili ovdje, u nekoj drugoj zemlji – gotovo kao u Americi – ništa drugo nije postojalo. Mi smo postojali, i jači od mirisa suhих kanadskih čičaka, ovčjeg izmeta i tople vode bio je naš vlastiti miris. Sladak, katkad vapnenast miris golih koljena, golih trbuha. Trava nam je škakljala stražnjice. Kad bismo jedan drugog dodirnuli, dodirnuli bismo sebe same. Ako osjećaš otkucaj srca nekog drugog i vjeruješ da je to tvoje vlastito srce, ne možeš biti bliži tome drugome. Gotovo onako kao što smo se ovca i ja stopili prije nego što sam se utopio.

“Helmere?”

“Da?”

“Kako je to, imati brata blizanca?”

“To je najljepše što postoji, Henk.”

“Osjećaš li se sada kao polovica?”

Želim nešto reći, ali ne mogu. Moram se čak pridržati jedne motke da ne padnem. Mene se uvijek zaboravljalo, bio sam brat, otac i majka bili su važniji. Riet je – pa makar i nakratko – zahtijevala za sebe prava udovice, i sada njezin sin stoji sučelice meni i pita me

osjećam li se kao polovica. Henk me grabi za ramena, otresam mu ruke sa sebe.

“Za čim plačeš?” pita on.

“Za svime”, kažem.

Gleda me.

Puštam ga da gleda.

Ne večeramo kako treba. Henk je otvorio bocu vina, na stolu stoje kruh i sir, maslac i jogurt, tamo je i otvorena vrećica čipsa. “Ona se ponaša kao da si ti nahuškao vranu na mene”, kaže Henk. Pismo koje mi je njegova majka napisala leži pred njim. “A ovdje, na ‘neki način povezani’ i ‘nešto odakle smo mogli nastaviti’. Vidiš i sam da se htjela udati za tebe. Onda bi ti bio moj otac.”

“Naravno da ne bih”, kažem. “Kad bih ja bio tvoj otac, ti ne bi bio onaj koji sad jesi.”

“Molim?”

“Dobro znaš što hoću reći.”

“Ja ništa ne znam. Da ispečem nekoliko jaja?”

“Ne, hvala. Zašto čitaš to pismo? Nije u redu čitati tuđu poštu.” Malo sam pripit i svako malo gledam kroz bočni prozor. Nadam se da Ada svojim dalekozorom točno vidi što se ovdje događa. Piće, slabo jelo, potpuna zbrka.

“Mogao sam ti biti stric”, kažem. “Ali s druge strane ne, jer da je Henk bio tvoj otac, isto tako ne bi bio onaj koji sad jesi.”

Mutno me gleda. “Stric”, kaže sporo.

Pitam se gdje se nalazi pinceta. U kutiji s priborom za prvu pomoć, u ormaru za rublje, negdje ispod snopa čistih ručnika. “Henk”, kažem. “Uzmi kutiju s priborom za prvu pomoć iz ormara. I upali svjetlo.” Ustaje i čini što sam ga zamolio. Samo gledaj, Ado, mislim vadeći pincetu iz kutije s priborom za prvu pomoć. Guram svoj stolac od stola i dajem znak Henku da sjedne kraj mene.

“Što sad namjeravaš?” pita on.

“Izvadit ću ti šavove.”

“Stvarno? Zar se to ne mora učiniti u bolnici?”

“Nije potrebno. Klekni.”

On kleči preda mnom, a ja mu rukom pritišćem lubanju o svoja prsa.

“Budi oprezan”, kaže on.

“Naravno”, govorim. Četiri su šava. Dva mogu izvući bez spomena vrijedna napora. Treći ide malo teže.

“Au”, kaže Henk.

“Već je gotovo.” Četvrti šav opet se lako izvlači.

Prije nego što ustane, prstom opipava ranu, koja je gotovo već ožiljak.

U glavi mi brunda dok stojim u štali za ovce. Ne događa se mnogo. Dva su janjca kod svoje majke i sišu, ostatak ovaca mirno leži i preživa. Ovdje dalje nemam što tražiti, i što god bi se trebalo dogoditi, na neko vrijeme odgađam sjedeći u dijelu za babinje leđima oslonjen o ogradu. Lakše je sjediti nego stajati. Štala puna ovaca u proljeće isto je što i staja puna krava zimi. Tako više ne smijem misliti, prigovaram sam sebi. Tako više ne želim misliti. Henk me izvukao iz jarka, nešto se promijenilo. Od-no-si, mislim svojom pijanom glavom. Pitam se mora li postojati neka vrsta naknade ako ti je netko spasio život. Jedan janjac dolazi prema meni, ovca udara prednjom nogom. U štali su ovce manje kukavne nego na paši. Izlazeći iz štale, ostavljam svjetlo upaljeno.

U spremištu se skidam i bacam odjeću u košaru za prljavo rublje. Iz dnevne sobe dopiru zvukovi televizije. Ulazim u kupaonicu i odvrćem slavine. Prvo perem kosu, Henkovim šamponom. Dok vraćam bocu na policu ispod ogledala, otvaraju se vrata. On ulazi u kupaonicu i zatvara vrata za sobom.

“Što radiš?” pitam ga brišući pjenu iz očiju.

“Želim se tuširati”, kaže on.

“Pa vidiš i sam da sam ja pod tušem?”

“Da”, kaže on. Svlači majicu. “Rabiš li moj šampon?”

“Da.”

“Ništa zato.”

“Idi, Henk”, kažem.

“Zašto?”

“Zato što ti to kažem.”

“Ha!” kaže on.

“Tko je ovdje šef?”

Stoji nasuprot meni, ležerno držeći majicu u desnoj ruci. Gleda začuđeno. “Što je sad?”

“Tko je ovdje šef?” ponavljam. Pjena na glavi počinje me svrbjeti, u glavi mi bruji. Pretvorio sam se u svog oca. Ne osjećam se posramljen, nemam nikakav poriv da sakrijem svoju golotinju. Henk me i dalje gleda, vidim ga kako razmišlja, vidim ga kako traži što bi rekao. Ali on nema saveznika, koso iza mene ne stoji nitko.

“Ti si šef”, kaže na koncu. Prije nego što je iščeznuo iz kupaonice, vrlo je mirno ponovno obukao majicu.

Kad sam izašao iz kupaonice, posvuda je gorjelo svjetlo. U kuhinji je iz radioaparata dopirao govor, u dnevnoj je sobi na televiziji tekla nekakva glazbena emisija. Od Henka ni traga ni glasa. Kružim po kući i gasim sve svjetiljke, radio i televizor. Na koncu zavrćem grijanje na najniži stupanj i ulazim u svoju spavaću sobu. Palim svjetlo i stajem pred zemljovid Danske. “Skanderborg”, kažem tiho. Uglavnom slijede još tri ili četiri naziva, ali ovaj put ne. Liježem u veliki krevet i sklapam oči. Nešto poslije čujem po zvuku dinamita da prolazi biciklist. Nakon toga sve postaje veoma tiho.

Budim se jer se netko uvlači u moj krevet. Malo se meškolji i uzdiše. Jastučnica jastuka pokraj mene šušti. Nije upalio svjetlo. Čekam.

“Više ne želim spavati u toj sobici”, kaže on. “Tamo je hladno i neugodno.”

Znam. Tamo je hladno i neugodno. A osim toga prazno.

Vrlo mirno leži, ne čujem mu ni udisaje.

“Tvoj otac nije jeo”, kaže nakon nekog vremena.

Nakašljam se. “Više ne želi jesti.”

“Želi umrijeti?”

“Da.”

“Ja ne”, kaže zadovoljno uzdišući. Potom se okreće na stranu. Premračno je da bi se vidjelo na koju.

Ja sam nešto rekao. Odgovorio sam mu. Sad je prekasno da ga potjeram. Moguće je da je to naknada za spašavanje života.

Sjedim na rubu kreveta i promatram ga. Leži na leđima, na sebi ima istu majicu kao i jučer. Prsa mu se mirno dižu i spuštaju, malo otpuhuje kod izdisaja. Leži u mom krevetu kao da nikad nije ležao nigdje drugdje. To me ljuti. Ustajem i oblačim radne hlače. “Hoćeš li i ti nešto raditi?” pitam glasno. Ne uspijevam prozboriti probudi se, Henk.

Malo je zaječao i s užitkom se okrenuo na trbuh. “Sigurno”, govori u jastuk. “Ali još ne.”

“Pola šest je”, kažem.

Potrajalo je neko vrijeme dok nije opet nešto rekao. “Te životinje.”

“Što je s njima?”

“One koje su se okomile na moju glavu.”

“Da?”

“Tu nešto moram poduzeti.”

“Što hoćeš poduzeti?” Gotovo već stojim u dnevnoj sobi.

“Ne znam što. Nešto.”

“Zaštititi glavu.”

“Nemam pojma.”

“Onaj patuljasti magarac već je odavna mrtav, a siva vrana je odletjela.”

“Da. Ali ipak.”

“Ja idem”, kažem. “Hoćeš li se pobrinuti za mladu stoku?”

“Da”, kaže bezvoljno. “Kasnije.”

Konac je ožujka i sunce je već izašlo kad sam počeo s mužnjom. Nakon što sam pomuzao deset krava, zaputio sam se prema štalskim vratima. Negdje sjedi kos, gnojište isparava, na obrezanim vrbama mogli bi sutra izbiti pupovi. U štali za mladu stoku vlada nemir, ali osim toga tako je tiho da mogu čuti magarce kako kaskaju po svom pašnjaku.

Već dulje od trideset godina nisam pročitao nijednu pjesmu – osim poezije u novinskim osmrtnicama – a sad mislim na jednu pjesmu. U svojih sedam mjeseci u Amsterdamu nisam puno toga naučio, ali ono što, u svakom slučaju, još znam jest da pjesma gotovo uvijek nastaje nakon nečega. Pjesma je (više ne vidim gnojište pred sobom, već energičnog docenta suvremene književnosti, kako je to

samo moguće; njegove razbarušene uvojke, njegove stroge naočale, kao da je i sam pjesnik) “zgusnuta stvarnost”, “događaj reduciran na jezgru”, “sublimacija”. U pjesmi nikad nije riječ o onome o čemu izgleda da je riječ (rekao je energični docent suvremene književnosti oduševljeno). Kad bih barem pušio, sad bih se mogao nasloniti na zid staje i, utonuo u vlastite misli – pušenje je aktivnost tonjenja u vlastite misli, tako to zamišljam – mogao bih buljiti u tihu Bosmanovu vjetrenjaču. Ponovno ulazim u staju, utičem priključak na mljekovodnu i vakuumsku cijev te vješam muzne uređaje na jedanaestu kravu.

Nakon mužnje punim nekoliko vjedara vodom. Praznim ih u bačvu koja se nalazi iza ograde magarećeg pašnjaka i bacam nekoliko mrkvi kraj nje. Magarci do ograde ne dolaze odmah, nego polaganim korakom, jedan uz drugoga, hodaju prema meni. Te su životinje moje, stvarno moje, ja sam ih kupio. Sve drugo ovdje nije stvarno moje, krave, ovce, čak su i lakenvelderske kokoši naslijeđene. Stari Opel Kadett, gnojište, bijele vrbe; ja se njima vozim, bacam na njih svoj gnoj, obrezujem ih, ali ništa nije moje. Zakupnik sam i radim nešto što je trebao raditi netko drugi.

Sunce sja, vjetra gotovo nema. Proljeće. Na polovici bočnog zida bivše nadničarove kuće nešto se svjetluca. To bi mogao biti trag puža. Nije dobro, razmišljam, što želim čitati pjesmu. To je zbog nečeg što je Henk rekao, jučer. Mrkve krckajući nestaju u magarećim gubicama. Češem životinje iza ušiju. Tek kad im dosadi i kad počnu tresti glavama, prestajem s time, gotovo odsutan duhom. Puno prekasno zbrinjavam nakon toga mladu stoku. Henk nije ustao iz kreveta.

Otac sve više sivi. Već tjedan dana ne jede, samo pije vodu i narančin sok, a soka sve manje jer je “tako kiseo”. Tek s vremena na vrijeme u bočici za mokraću nađe se malo tamnožute mokraće. U proteklih sedam dana nisam ga nijedan put odnio dolje. Ali on dobiva ono što je želio: posljednje proljeće. Već nekoliko dana sunčano je i blago, a pupoljci jasena bubre, čime se on pretvara u stablo kostur. Očev glas počinje slabjeti, iako ne znam je li razlog tome to što je prestao jesti. Koliko dugo to može potrajati? Ako je tijelo žilavo, mislim da bez hrane može izdržati nekoliko tjedana. Češće nego inače odlazim ga pogledati, i katkad se prestrašim jer njegov duboki san izgleda kao smrt. Često pita za Henka. Razgovara s njim. Jučer nisam mogao izdržati, pa sam se prišuljao hodnikom za Henkom.

“Kako napreduje umiranje, gospodine Van Wonderen”, zapitao je Henk vedro.

“Vrlo dobro”, odgovorio je otac isto tako vedro, ali tiho.

Potom je Henk, izgleda, uzeo pušku, zato što su sve vrijeme razgovarali kako ona funkcionira. Henk je zapitao oca što je njome ustrijelio. Zečeve i fazane, davno je to bilo. Je li trzaj snažan? Ne baš, trzaj nije tako strašan. Je li puška nabijena? Ne, naravno, nije. Gdje se nalaze meci (“Patrone”, rekao je otac, a potom nešto glasnije: “Patrone!”). U ormaru u hodniku, pokraj WC-a. I kako se puni puška? Treba okrenuti ručku, ona se tad otvori, pa gurneš dvije patrone unutra i opet je zatvoriš. Izlete li obje patrone istovremeno? Ne, imaš dva hica, a patrone ostaju unutra. Što se onda s njima dogodi? Nakon što si ispalio, moraš ih sam izvući. Ili istresti. Puška je vraćena na svoje mjesto, uz stojeći sat, čuo sam kako je metal zvecnuo o drvo. Potom je na trenutak bilo tiho.

“Jesi li ljubazan prema Helmeru?” tada je zapitao otac.

“Da”, rekao je Henk.

“A je li on ljubazan prema tebi?”

“Ide”, rekao je Henk.

Otac ništa nije rekao. Uzdahnuo je, vrlo duboko. Odšuljao sam se niza stube.

Meni malo kaže. Pita koliko već ima janjadi ili zašto nitko više ne dolazi. Gdje je Ada i zašto više nikad ne čuje glas trgovca stokom.

Teun i Ronald? Možda mu nedostatak hranjivih tvari sad stvarno već nagriza pamćenje.

Nisam odgovorio Riet. Nisam je ni nazvao. Ni Henk ništa nije učinio. "Što joj pada na pamet?" kaže. "Neka ode mojim sestrama."

Krčim si put kroz starudiju u Henkovej sobi. Moram maknuti sve moguće da bih mogao otvoriti vrata ugrađenog ormara. Kartonska kutija stoji na najnižoj polici. "Nizozemski jezik i književnost, Sveučilište u Amsterdamu, rujan 1966. – travanj 1967." uredno sam napisao na jednom od gornjih preklopa. Ne sjećam se da sam to učinio. Henk je tek bio pokopan i samo se nejasno sjećam kako sam stvari koje su pripadale studiju mrzovoljno ugurao u kutiju. Stavljam kutiju na majčin toaletni stolić i krećem u potragu za *Poviješću književnosti* H. M. M. F. Lodewicka. Prvi dio (*Od početka do oko 1880.*) stavljam na stranu. S drugim dijelom (*Od oko 1880. do naših dana*) sjedam na Henkov krevet. Čujem očevo tiho hrkanje, čak ni to više ne može punom snagom. Budući da ne znam gdje mogu naći ono što tražim, listam po knjizi. Gorter, Leopold, Bloem, Nijhoff, Achterberg, Warren, Vroman. Nemam strpljenja, čitam pokoju rečenicu, u kojoj nešto prepoznajem, ili ću uskoro prepoznati (svijet se nalazi pod vodom, pod mlakom vodom i krvlju, ja sam čovjek bez oca i ne znam što bih sa sobom), nestrpljivo listam dalje, primjećujem da se pokušavam prisjetiti lica iz amsterdamskih mjeseci, istovremeno čujem i štektanje liski, i na koncu, na 531. stranici, nalazim pjesmu, koju čitam od prve do zadnje riječi.

čežnja & traženje

*Zašto stalno vidim
– čim samo sklopim oči
u krevetu ili u mislima –
tvoju kosu, tvoj nos, tvoja prsa?*

*Katkad vidim sebe
u zrcalu ili nekom oknu
odmah nakon što sam vidio tebe:
moju vlastitu polovicu tijela.*

*Kako god da si mlad i lijep,
smatram da ti sličim,
moj nos i prsa i kosa
potpuno su isti kao tvoji.*

Vidim ime pjesnika, ali ne čitam ono što Lodewick kaže o njemu ili kako ocjenjuje pjesmu. To sve ne igra nikakvu ulogu. Zatvaram knjigu i vraćam prvi dio u kartonsku kutiju.

Mislim na Dansku dok s drugim dijelom u rukama silazim stubama.

Henk sjedi na kauču i gleda televiziju. Ne sjedi, nego visi, i labavo drži daljinski upravljač u ruci. Košulja mu nije zakopčana. Izgleda kao da je ovdje preuzeo stvar.

“Jesi li već pogledao što rade ovce?” pitam.

“Ne.”

“Zašto ne?”

“Gledam televiziju.”

“Dva su sata.”

“Pa što onda? Rat je. Gledaj.”

Gledam slike na ekranu. Zgrade, tu i tamo pokoja palma. Negdje eksplozija. Prazne ulice. Na dnu ekrana tekstovi. Radi li se to tako danas? Rat uživo na televiziji? Koji mladići poput njega promatraju zavaljeni u sofu? “Misliš li da je ovce briga za to?”

“Dođi i sjedni na trenutak kraj mene.”

Gledam ga tako dugo dok ne podigne glavu. “Idi k ovcima”, kažem. Okrećem se, odlazim u kuhinju i sjedam za pisaći stol. Otvaram 531. stranicu, uzimam notes i pero te počinjem prepisivati pjesmu. Nakon što sam završio i otrgnuo list iz notesa, pitam se što činim. Ustajem, s listom u ruci, i ne znam kamo s njim. Gledam kroz prednji prozor, kroz bočni prozor, gledam prljavo posuđe kraj sudopera, novine na stolu, čujem kako električni sat zuji. Budući da čujem kako električni sat zuji, čujem i da je televizor ugašen. Stojim tu s uredno prepisanom pjesmom u ruci i nemam pojma što bih s njom započeo. Brzo prolazim kroz hodnik do spremišta. Uspinjem se stubama, po dvije, tri stube odjednom. U hodniku dolazim do daha. Oprezno otvaram vrata očeve spavaće sobe. Spava. Malena mu glava mirno

leži na jastuku, uši i nos izgledaju vrlo veliki, usta su malo otvorena. Na neki mi način izgleda vrlo suh. Ponovno ne znam što ću učiniti u sljedećem trenutku. Ogledavam se po spavaćoj sobi i krećem prema krevetu. Lijepo prepisanu pjesmu stavljam mu na prsa. Ona se mirno diže i spušta.

Vani nešto zujeći leti. Zuji, slijeće i trzajući sklapa krila, kao seljak koji u nedjeljnom odijelu uzalud pokušava obrisati svoje velike ruke tako da budu čiste. Vratila se. Tiho cmokćem jezikom. Imam osjećaj da bi bilo bolje da je ostala gdje je bila.

“Jesam li sad neka vrsta Henka?” Henk je nekoliko noći spavao u svojoj sobici, ali noćas je očito hladnije nego prijašnjih noći, pa se drugi put ušuljao kraj mene u krevet. Već je spavao, ali se probudio i zapitao je li on “neka vrsta Henka”. Nisam spavao. Ležao sam na boku i promatrao svjetlo koje kroz žaluzine ulazi u moju spavaću sobu. Osluškiavao sam. Upravo je prošao biciklist, nekoliko pataka završilo je u kanalu, liske su tiho štektales. Otac je nešto rekao, možda u snu, možda kao i ja zureći u tamu, u svoje zastore, iza kojih je siva vrana drijemala na svojoj dobro poznatoj grani. Ionako se nisam mogao sasvim opustiti, a sad osjećam kako nemir u meni raste. Razumijem što hoće reći, ali ne odgovaram.

“I?” kaže on. “Jesam li neka vrsta Henka?”

“Što hoćeš reći?” pitam odbojno.

“Tvoj brat. Jesam li sad kao tvoj brat?”

Nešto je ovdje sasvim krivo. Kad je to počelo? “Nisi”, kažem.

Na trenutak je sve tiho. “Smatram da je tvoj otac hrabar”, kaže tad.

Lopatice me zasvrbe od ljutnje. Kakva sebičnost tog dječaka: govori kad mu se govori, pa bilo to i usred noći. Ja moram ustati radi mužnje, on ostaje u krevetu i ustaje oko osam da bi zbrinuo mladu stoku. Ako uopće ustane.

“Mogao bi isto tako reći da je kukavica”, kažem.

“Kako to?”

“Ti to ne razumiješ.”

“O.”

“Spavaj”, kažem. Još uvijek ležim na boku, iako bih se rado premjestio. Buljim u lamele žaluzine, ali vidim Adinu glavu kako se pojavljuje na kuhinjskim vratima. Vragolasto me gleda i govori “U velikom krevetu imao bi krasnog prostora.” Potom me značajno promatra, što zbog zečje usne sasvim komično izgleda. “Dva jastuka, Helmere. Dva jastuka.” Kad mislim da je usnuo, okrećem se na leđa i češem tamo gdje me svrbi. Bacam pogled na tamni okvir kraj vrata. Htio bih da sam u okviru i da mislim na ovdje.

“Po mome mišljenju, to je ipak tako”, kaže on u polusnu. “Da sam ja neka vrsta Henka.”

Dovraga, mislim.

Nešto poslije on spava, a ja mislim na jarak i ovcu. Kod jedne ovce to je predugo trajalo, jučer sam izvukao dva mrtva janjca. Je li to bila ovca koja je ležala u vodi? Pokušavam se sjetiti što sam mislio ili vidio, što se dogodilo sa mnom u crnim minutama između utapanja i dolaska svijesti. Ili to nisu bile minute? Je li i Henk to tako osjećao? Ili je već bio bez svijesti kad je auto završio u vodi? Primjećujem da sam sklopio ruke u visini želuca. Kao da ležim na odru. Želim leći na desni bok, ali tamo leži Henk. Ponovno se dakle okrećem na lijevi bok. Vani je potpuno tiho.

Kako mu to polazi za rukom? Pitati oca kako napreduje umiranje, kao da ga pita hoće li još jednu žlicu umaka preko krumpira? I kako to ocu polazi za rukom? Odgovoriti "Vrlo dobro", kao da zadovoljno promatra kako se umak razlijeva preko krumpira?

Magnolija cvjeta. Kao šaka u oko. Veliki cvjetovi nisu ni bijeli ni crveni, ružičasti su s uskim bijelim rubom. Kad bi nadničarova kuća još stajala, vrhovi najviših grana dopirali bi do uspravnoga krovnog prozora. Početak je travnja, a proljeće je prošlo. Sunce sja, ali hladno je i temperatura noću pada ispod nule. A magnolija ipak cvjeta. To sve stablu ništa ne znači, izgleda da mraz nije ozlijedio cvjetove. Jako davno, možda čak i u vrijeme kad je nadničar tu stanovao, uslijed noćnog mraza svi su se cvjetovi smrznuli. Dva dana nakon noćnog mraza bili su smeđi, kao da su izgorjeli, a latice, koje u normalnim okolnostima otpadaju jedna za drugom, nisu otpale. Nevjerojatno je svijetlo, iz očeve spavaće sobe vidi se svjetionik Markena. Vjetar puše sa sjevera ili sjeveroistoka. Iz Danske.

“Kad je umrla tvoja majka”, kaže otac, “samo si ti još ostao.” Leži na boku, zato što sam mu rekao da ne smije sve vrijeme ležati na leđima. List papira s pjesmom leži kraj kreveta, napola pod noćnim ormarićem, s neispisanom stranom prema gore. “A sad su svi otišli. Rado bih još jedanput razgovarao s trgovcem stokom, iako gotovo ništa nije govorio.”

“On je sigurno već na Novom Zelandu”, kažem, više sebi nego ocu.

“To je takvo mrcvarenje, život. Zato što Ada dalekozorom promatra tebe, a ti Adu, već je tjednima nema ovdje. I zašto Teun više ne dolazi? Teun je drag dječak. Što radiš, Helmere?”

“Ja?”

“Da, ti.”

Gledam kroz prozor. “Jasen ima pupoljke”, kažem.

“Koliko janjaca već imaš?” Što bilo, da bilo, on želi biti u tijeku.

“Četrnaest.”

“Od?”

“Deset.”

Uzdiše. “Nitko nije mogao razlikovati Henka i tebe, ni frizer, ni vaš učitelj, čak niti vaši djedovi i bake. Čak sam i ja kojiput morao dobro pogledati. Samo su tvoja majka i Jaap uvijek znali tko je tko. Jaap je uvijek znao da si ti Helmer, a Henk da je Henk. Kako je to mogao znati? Što je vidio što drugi nisu vidjeli? Uvijek sam bio nepovjerljiv

prema njemu.” Leži na rubu kreveta. Nokti su mu dugački, dugo nisu bili odrezani, ruka poput kandže visi niz krevet. Pomiče prste, kao da poseže za pjesmom. Čudi me da iz takvog iznemoglog čovjeka još izlazi toliko riječi. Budući da krevet stoji na drvenim kockama, njegovi prsti što tragaju nikad neće doseći pod. Tad se okreće na leđa, ruka mu slijedi pokret tijela i pada kao suha grana kraj njega na pokrivač. Tiho dašće. “Ne znam što se sve događalo u nadničarovoj kući, ali bilo mi je drago kad je otišao”, kaže, gotovo nerazumljivo.

“Što?”

“Poljupci”, uzdiše on. “Muškarci ne ljube.”

Do tog trenutka nisam primjećivao kucanje stojećeg sata. Sat kuca neredovito, tromo. Davno je to bilo kad sam podigao utege s njihalom. “On...” Ali ostavljam to, ostavljam ga. Ustajem i otvaram staklena vrata sata. Nakon što podignem uteg, kucanje sata ponovno zvuči kao uvijek.

“Nikad ništa nisi rekao”, kaže otac. “Nikad nisi rekao da to nećeš.”

“Nisi imao puno izbora.” Vraćam se k prozoru i pratim nasip sve dok mi svjetionik ponovno ne uđe u vidokrug.

“Ne.”

Nakašljavam se. “Ni ja nisam imao puno izbora.”

Ne odgovara na to. Još uvijek pomalo dašće.

“A sad je Henk ovdje.” Preko nasipa vozi auto, vrlo sporo. Prozori mu hvataju sunčano svjetlo, izgleda kao da sunce sjaji iz auta. Sunčana kola. “Mislim da bi bilo bolje da nije tu”, kažem tad.

“Možda, možda bolje da nije”, kaže otac.

Sunčana kola ulaze u okuku i opet se pretvaraju u auto. Okrećem se.

Očevi se kapci sklapaju, ali očne mu se jabučice još miču. “Nemam”, kaže. Potom dugo vlada tišina. “Gotovo uopće više nemam tijela.”

Znao sam. Znao sam da je pročitao pjesmu.

“Kako ti je ime?”

“Greet.”

“Ja sam Helmer van Wonderen.”

Drsko me gleda. “Da, znam.”

“Kako ti je prezime?”

“Kakvu to ulogu igra? Ja sam jednostavno vozačica cisterne za mlijeko.”

“Dobro”, kažem. “Odlično.”

Greet se sagiba i odvaja mljekovodnu cijev od spremnika mlijeka. Na nogama ima sportske cipele, ali ne podiže stopala kad posljednji ostaci mlijeka istječu iz spremnika i cijevi.

“Kako je tvoj prijatelj?” pita.

“Moj prijatelj?”

“Tvoj mali nadničar.”

“Henk?”

“Nemam pojma kako se zove.”

“Zašto onda pitaš?”

“Samo tako.”

“To mi je čudno pitanje.”

“Kako god.” Gotova je i hoda prema kabini. Penje se. Mladi vozač cisterne za mlijeko uvijek je uskakivao u kabinu kao mačka, u skoku je otvarao vrata. Greet se penje, dašće, čvrsto se drži, povlači se prema gore. Mora dvaput povući vrata da se zatvore. Više je ne mogu vidjeti, ali zamišljam da pomiče svoju debelu stražnjicu tamo-amo, i tek kad dobro sjedi, posvećuje se mjenjaču brzina, kvačilu i papučici za gas. Nakon što je u prostoriji za mušnju već neko vrijeme opet tiho, počinjem prskati vodom spremnik i pločice.

Netko hoda po pašnjaku. U blizini Bosmanove vjetrenjače. Stojim kraj ograde i vidim ga kako hoda prema imanju. Sve je veći i istovremeno sve manji. To je Ronald.

“Tamo je potpuno mokro”, kaže stojeći mi nasuprot.

“Tako i treba biti, Ronalde”, kažem.

Ne sjećam se da je padala kiša, a sinoć sam vidio na televiziji da na dinamama i pustopoljinama dolazi do požara uslijed suše, a ipak je

zemlja oko vjetrenjače močvarna. Ovdje nisu ni dine ni pustopoljina, ovdje su močvarni pašnjaci.

“Zbog čega?”

“Zbog ptica, njima se to sviđa, mokra zemlja.”

“A tako.” Ostaje stajati s druge strane ograde.

“Zar se nećeš popeti preko ograde?”

“Hoću.” Ogladava se. “Lijepo vrijeme, zar ne?”

“Izgleda kao ljeto.”

“Da. Ali tek je travanj.”

“Kako napreduje vrt tvoje majke?”

“Što je s njim?”

“Je li već lijep?”

“Itekako. Gdje je Henk?”

“Henk je otišao u Monnickendam, kupiti cigarete.”

“Biciklom?”

“Da.”

“Pušenje je loše, zar ne?”

“Pušenje je vrlo loše. Ali i lijepo.”

“Zašto se nije odvezao autom?”

“Jer nema vozačke dozvole.”

“Boji li se?”

“Sigurno ne. Tek mu je osamnaest godina.”

“Koliko si ti star?”

“Star.”

“Što si učinio s Henkovom glavom?” Još uvijek stoji s druge strane ograde.

“Kako to misliš, Ronalde?”

“Šavovi.”

“Izvadio sam ih.”

“Zar to nije trebao učiniti liječnik?”

“Ma ne, oni se vrlo lako vade.”

“O.” Gleda pomalo turobno i stavlja stopalo na najnižu dasku ograde.

Hvatam ga ispod pazuhâ i pomažem mu da prijeđe ogradu.

“Sad idem kući”, govori.

“Dobro.”

“Samo još nakratko do magaraca.” Prelazi dvorište prema magarećem pašnjaku. Magarci hodaju u blizini nekadašnje nadničarove kuće i kaskaju prema njemu vidjevši ga kraj ograde. Ronald pruža obje ruke kroz daske ograde i češka ih ispod brade. Kad je gotov, ne udaljavaju se odmah. Koriste se gornjom daskom ograde da bi sami sebe češali ispod brade. Ronald polako hoda prema stazi, cipelama udara kamenčiće pred sobom. Nijedan se put nije osvrnuo za mnom.

Nije se mnogo promijenilo do Henkova povratka biciklom. Još uvijek stojim kraj ograde i magarci stoje kod svoje ograde. Vidjevši Henka, počinju njakati i tresti glavama. On na to ne reagira. Vozi ravno prema meni. Koči i pruža ruku prema mojoj glavi. Povlačim se, kao što je i on – koliko li je vremena prošlo od tada? – nakon posjeta frizeru povukao glavu jer je osjetio da mi je ruka na putu prema njegovoj kratko ošišanoj kosi.

Malo je zadihan, naslanja očev stari bicikl na ogradu i svlači jaknu. Vješa je preko ograde i izvlači novu kutiju cigareta iz jednog od unutrašnjih džepova. “Vraški je vruće”, kaže, skida celofan s kutije, otvara poklopac i uzima cigaretu. Iz stražnjeg džepa hlača izvlači upaljač. Pali cigaretu i udiše duboko, samoživo. Kao što je sve na njemu samoživo. “Vraški vruće”, kaže još jednom. “Ali nije ljeto.”

“Ne”, kažem, “još ni izdaleka nije ljeto.”

Nakon što smo pojeli, Henk ide gore s tanjurom. Ja raspripremam stol i počinjem prati posuđe. Vraća se – bez tanjura – u trenutku kad sam osušio posljednji nož. “Još nije mrtav”, usuđuje se reći.

Okrećem se prema njemu još uvijek držeći nož čist kao sunce u desnoj ruci, vlažna kuhinjska krpa prebačena mi je preko ramena. “Henk”, kažem. “Začepi gubicu.”

“Ali, ali”, kaže on.

Otvaram ladicu za jedaći pribor i ubacujem nož unutra. Vješam kuhinjsku krpu preko naslona jednog od kuhinjskih stolaca i odlazim u spremište.

“Kamo ideš?” dovikuje za mnom.

Ne odgovaram. Krave u staji mirno preživaju. I u štali za ovce sve je mirno. Kod jedne je ovce počelo već oko podneva, ali ne napreduje. Zavrćem rukav, sužavam ruku koliko god mogu i pipam u mlakom klupku od nogu, tijelâ i glava. Troje ih je, ovo je prva ovca s trojcima.

Broj osamnaest. Nekoliko minuta poslije izvukao sam ih. Jedno je mrtvo. Uvijek je šteta kad je jedno janje mrtvo, ali kod trojki to gotovo uvijek znači da će se barem jedan othraniti na bočicu. Do sada, s još dvije ovce koje se trebaju ojanjiti, još nema janjaca koje treba othraniti na bočicu. Ronald se već potužio, on rado barata bočicama i dudama. Njegov otac nema ovaca. Podižem dva preostala janjca u dio za babinje, potom povlačim vrata ograde malo prema sebi, da bih mogao potjerati ovcu na drugu stranu. Mrtvo janje stavljam izvan štale za ovce kraj jučerašnjeg mrtvog janjca. Sutra ujutro moram nazvati službu za uklanjanje životinjskih lešina. Dvadeset devet od osamnaest. Moglo bi i bolje.

Nakon povratka kući smjesta odlazim u kupaonicu. Zavrćem slavine tek kad se bojler ispraznio. Brišem se i ovijam ručnik oko struka. U kući je tiho. Henk ne sjedi pred televizorom. Sjedi za kuhinjskim stolom, leđima okrenut bočnom prozoru. Zastor je navučen. Puši. Na stolu nema ničeg osim pepeljare pune opušaka. Ulazim u dnevnu sobu.

“Kamo ideš?” pita me.

“Idem u krevet.”

“U redu”, dovikuje on uvrijeđeno, “onda i ja idem u krevet.”

“Svoj krevet”, kažem.

“Gore?”

“Da, gore, tamo je tvoj krevet.”

“Ali...”

“Što ali?” Došao sam do vrata spavaće sobe.

“Ništa. Baš ništa.”

Zatvaram vrata svoje spavaće sobe i stajem pred zemljovid Danske. “Helsingør”, kažem. “Stenstrup, Esrum, Blistrup, Tisvildeleje.” Pet polako izgovorenih naziva večeras nije dovoljno. Dodajem još nekoliko otoka. “Samsø, Aerø, Anholt, Møn.” Veliki krevet spreman je za mene. Odgrćući poplun, osjećam Henkov miris. Liježem i povlačim uzicu svjetiljke iznad glave. Zamrača se. Čujem ga kako ulazi u dnevnu sobu, čujem ga kako hoda prema vratima spavaće sobe. On diše pred zatvorenim vratima, ja dišem ovdje u krevetu. Onda se on udaljava od vrata. Nekoliko trenutaka poslije uključuje se televizor. Cigaretni dim ulazi kroz proreze u spavaću sobu. Nasilno se otvara vrećica čipsa. Sat poslije gasi se televizor.

Nabijajući nogama, penje se stubama i jednim udarcem zatvara vrata nove sobice. Ne misli na oca, ne misli na mene. Mlad je i misli samo na sebe.

Riet,

imaš pravo: ja sam lažljivac i prevarant. Rekao sam da je otac mrtav jer sam mislio da inače ne bi došla. A htio sam da dođeš. Htio sam te vidjeti i htio sam razgovarati o Henku. Bio sam znatiželjan u odnosu na tebe. Kao što si i ti – pretpostavljam – bila znatiželjna u odnosu na mene. To je razlog. Ali ništa me nisi pitala, samo si govorila o sebi u odnosu prema Henku. To je jako boljelo. Svojevremeno sam se osjećao zaboravljen, i tad sam se još jednom osjećao zaboravljen.

Mogao bih se pitati i o tvojim motivima da Henka staviš pod moju pasku. Svi nešto hoće, ali što ti hoćeš, nije mi sasvim jasno. Smatraš li da mu je potreban očinski lik? Ja mogu biti sve što je potrebno, ali nisam otac. Nisam ni stric. Ja sam sin. Ja sam brat. Ali o tome više ne želim diskutirati. Vjerujem da je Henkovo “vrijeme naukovanja” završeno, hoću reći, ne: siguran sam da je vrijeme da se vrati u Brabant. K tebi, ili možda ipak nekamo gdje bi mogao biti samostalan. Bio je dva i pol mjeseca ovdje i mislim da je dosta toga naučio, a pod time ne podrazumijevam samo zbrinjavanje stoke i druge djelatnosti na seoskom imanju i oko njega. Dobro se slaže s ocem, u posljednje vrijeme redovito razgovaraju, ali o tome možda uopće ne želiš slušati. Kako bilo, da bilo: mora otići odavde.

Po mome mišljenju, nema previše toga što s njim nije u redu. I vjerujem da će – ako tako nešto postoji – naći pravi put. S vremenom. Ja više ništa ne mogu učiniti za njega. Ti si mu majka. Ti si odgovorna za njega. Predlažem da dođeš po njega. Meni je teško otići odavde zbog krava i ovaca. Nema li jedna od tvojih kćeri auto? Još ću te nazvati radi pojedinosti. Vrlo je lako moguće – a sad ne lažem – da oca tada doista više neće biti. Njemu je dosta i već je prije nekog vremena prestao jesti.

Pozdrav

Helmer van Wonderen

Ima stvari koje su me polako prestale iznenađivati. Henk nije ustao iz kreveta, dakle jutros sam tek nakon devet sjedio za kuhinjskim stolom. U štali ovaca sad je stanje trideset od devetnaest. Još samo jedna ovca. Nakon jela skuha sam kavu i sjeo za pisaći stol da bih

Riet napisao pismo, koje sam potpisao svojim punim imenom i prezimenom. Možda sam to učinio kako bih joj pokazao da mislim ozbiljno. Pismo se već nalazi u omotnici s poštanskom markom, tijekom dana ubacit ću ga u poštanski sandučić.

Sjedim na kauču u dnevnoj sobi. Majka promatra s atule kamina kako pušim cigaretu. Već je dosad gledala zavodnički, oholo i pozorno, sad, naravno, gleda još i prijekorno. Lijepo je kako sunce ulazi u sobu kroz uske lamele žaluzine. Henk je sinoć ostavio svoju kutiju cigareta kraj kauča. Smiješan sam s upaljenom cigaretom u ruci, vidim to u ogledalu. Cigaretu s filtrom vitka je i elegantna, moja je ruka gruba i nezgrapna. Kako god držao cigaretu, dim mi stalno ulazi u lijevo oko, koje suzi. Skrećem pogled od sebe i još jednom gledam majčinu fotografiju. To je nemoguće, znam: fotografija je fotografija i majka je mrtva, a ipak mi izgleda kao da joj sad čak i podrugljivi smiješak prelazi preko lica. Možda sam ipak više muškarac za vlastoručno smotane cigarete.

Otac spava. Bez hrkanja. Prsa, ili ono što je još ostalo od njih, vrlo mu se lagano dižu i spuštaju. Moram dobro pogledati, inače ne bih ni vidio. Ustvari je krajnji čas da ode pod tuš, ali ja se više ne usuđujem. Bilo bi mi draže da ne umre u kupaonici, kao što je bio slučaj s majkom. Oba roditelja koja umiru u kupaonici, ne. Na noćnom ormariću još stoji netaknut tanjur s hranom koju mu je Henk sinoć donio. Nekoliko suhих krumpira, zelene mahune i kosani odrezak. Kraj tanjura čaša vode iz koje je jedva išta popio. Miče se.

“Henk?” kaže sa zatvorenim očima.

Na kojeg Henka misli? pitam se. Je li sanjao svog sina? “Ne, to sam ja”, kažem.

“Jesi li pušio?”

“Jesam.”

Otvora oči i gleda me. “Ti si priličan čudak”, kaže tiho.

“Da.”

“Znaš li o čemu stalno mislim?”

“Ne.”

“O onoj vožnji preko jezera Gouw. Sjećaš li se još?”

“Da. Led je bio debeo osamdeset centimetara.”

“Htio sam na Ijselmeer, ali nisam se usudio. Satima smo stajali na brani.”

“Ne baš satima”, kažem.

“Takav sam osjećaj imao.” Ponovno sklapa oči. Ruke mu, kao noge mrtvog teleta, leže pokraj tijela. “Nisam se usudio”, šapće. “Nisam se usudio.”

Ništa ne govorim, slušam.

“A vi ste kao jedan sjedili nasred stražnjeg sjedišta.”

Ustajem, izgleda kao da je ponovno utonuo u san i da sanja o polarnoj zimi od prije četrdeset godina.

“Helmere?” kaže kad sam već kod vrata.

“Da?”

“Želim biti sahranjen pokraj majke i Henka. I tek kasnije stavi oglas u novine.”

“Jesi li siguran? Da nitko ne dođe?”

“Da nitko ne dođe”, kaže on.

“Dobro”, kažem ja.

“I želim jaje.”

“Molim?”

“Tvrdo kuhano jaje.”

“Tjednima ništa nisi jeo. To će te ubiti.”

“Kad bih se mogao smijati, nasmijao bih se. Prohtjelo mi se jaja.”

“Kasnije ću ti donijeti jaje.”

Zatvaram vrata i prelazim preko hodnika.

“Mogu li to učiniti?” pitam se.

Kad otac bude mrtav, bit ću jedini koji je preostao, razmišljam dok mi ruka hvata kvaku vrata nove sobice.

Samo naprijed, mislim otvarajući vrata.

Nagibni prozor gleda na sjever, zbog čega je svjetlo u novoj sobici čudnovato. Samo u lipnju i srpnju sunčano svjetlo ulazi u sobu, kasno navečer. Henk još ne zna da je vani ljeto, još više nego jučer. Također još ne zna što će danas popodne raditi. Pokrivač s tamnoplavim slovima i brojkama navučen mu je do ušiju.

“Henk?”

“Klipan.”

“Što si rekao?”

“Rekao sam klipan.”

“Hajde, hajde.”

“Ili možda nisi?”

“Ne znam.”

Pokrivač se spušta. Pokazuju se obnažena prsa, ruka kreće prema noćnom ormariću. Komadić novinskog papira koji je služio kao dočitnica leži na omotu knjige.

“Cigarete su ti dolje”, kažem.

“Kvragu.” S prekrštenim rukama bulji u zid nasuprot krevetu. “Što uopće ovdje tražiš?”

“Jutros nisi zbrinuo mladu stoku.”

“I što onda?”

“To sam sâm učinio.”

“Sam si kriv, bezveznjakoviću.”

“Osim toga ništa ne tražim.”

“Onda idi.”

“Dobro.” Okrećem se i izlazim u hodnik. Zaboravio sam cigarete, mogu ići dolje i u miru pričekati.

Malo prije dvanaest silazi stubama, odjeven i zdrav. Smjesta ulazi u dnevnu sobu i pali cigaretu. Potom ulazi u kuhinju, puni spremnik aparata za kavu vodom, stavlja kavu u filter i staje pred bočni prozor. “Kakvo je ovo vrijeme?” kaže nakon nekog vremena. Voda klokoće kroz aparat za kavu.

“Lijepo vrijeme”, kažem.

“Kao da je ljeto.”

“A još nisi ni bio vani.”

Ostaje kraj bočnog prozora dok kava ne prođe. Onda si ulijeva veliku šalicu i sjeda za kuhinjski stol. Ne pita me hoću li i ja šalicu kave.

“Zar nećeš jesti?”

“Kasnije.”

“Imaš li neki plan za popodne?”

Gleda me s nevjericom. “Plan?”

“Da.”

“Ne.”

“U Broeku se nalazi iznajmljivač kanua koji se ne pridržava službene sezone. Ako spomeneš moje ime, odmah ćeš dobiti kanu. Imaju i karte. Waterland – Istok.”

“Kanu.” Pali novu cigaretu i gleda kroz prednji prozor prema kanalu.

“Moraš iskoristiti ovakvo vrijeme.”

“Kako da dođem tamo?”

“Na kraju staze desno, potom samo ravno, a u Broeku je to sedma kuća slijeva. Možeš se koristiti rutom koja ovuda prolazi.”

“Želiš me se riješiti?” pita on.

“Zašto? Nikad ne izlaziš. Nigdje nisi bio osim u Monnickendamu.”

“Ostaješ klipan.”

“Sasvim moguće. Možda to i jesam.”

Časak prije nego što sjedne na bicikl, dajem mu pedeset eura u novčanicama od deset. Jakna mu se nalazi u plastičnoj vrećici koja visi na upravljaču. U širokom zavoju izlazi iz sjenika. Odlazim do kokošinjca i u miru božjemu skupljam četiri jaja. Jaja unosim unutra, stavljam ih u prazan karton za jaja i polažem ga kraj štednjaka. Svlačim radni kombinezon, liježem na kauč i sklapam oči. Potrajat će neko vrijeme prije nego što on dođe.

Prolazi mladić u kanuu, danas je 16. travnja. To se ne događa često, a sigurno ne tako rano u sezoni, zato što službene rute za kanue ne prolaze pokraj mog imanja. Mladić je obnažio gornji dio tijela, neuobičajeno je toplo za ovo doba godine. Stojim na bočnoj strani glavne zgrade, sjevernoj, još neprimijećen. Budući da je mladić sam, ne govori. Ne komentira moje imanje, stabla ili moja dva magarca. Siva vrana sjedi na grani grbavog jasena. Vrana je zaokupljena čišćenjem perja i samo s vremena na vrijeme izvuče svoj veliki kljun ispod krila da bi promatrala napredovanje kanua.

Veslo ne udara među žute lokvanje u vodi, u travnju nema žutih lokvanja. Nema ni glasnih crvenonogih prutki, dva oštrigara koračaju zemljom s druge strane kanala, u neužurbanoj potrazi za hranom.

Mladić je crvenokos i ramena su mu izgorjela od sunca, podcijenio je snagu proljetnog sunca. Veslo leži pred njim, voda kaplje u vodu. Kanu lagano klizi naprijed. Ja nikamo ne mogu, na goloj sjevernoj strani glavne zgrade nema ničeg čime bih se mogao zaokupiti. I ne želim nikamo. Želim ostati ovdje i biti primijećen.

On me vidi. Pramac njegova kanua zapinje na obali. Gleda mene, i gleda prema uspravnom krovnom prozoru. Gleda sivu vranu, stabla duž dvorišta, čak gleda – pa makar i kratko – oba magarca, koja su radoznalo došla do nove ograde kraj ceste. Po njemu ne vidim je li začuđen što sam ovdje. Ne podiže ruku na pozdrav, to ni ja ne činim. Bilo bi dobro da ono što vidi promatra kao staru požutjelu razglednicu sa zgradama, ljudima, životinjama i stablima čije se vrijeme zauvijek zaustavilo. Nešto što se na trenutak može držati u ruci i onda opet odložiti. Mjesto gdje više nema što tražiti.

Potom uzima veslo u ruke i gura kanu od obale. Trenutak poslije skreće desno, u kanal Opperwouder. Sigurno je dobro prostudirao zemljovid. Hodam prema stazi da bih gledao za njim. Kanal Opperwouder utječe u Veliko jezero. Iza Velikog jezera nalazi se uzak jarak čiji mi je naziv nepoznat, koji teče u Uitdammer Die. Iza Uitdama nalazi se Ijselmeer.

Ulazi u staju nakon što sam gotovo završio s mužnjom. Ostaje stajati odmah iza otvorenih vrata. Sunce mu je za leđima, vidim samo obris. Osjećam težinu svojih dvadeset krava, težinu slame gore na sjeniku, teških greda između četiri stupa, crepova (od kojih ni jedan jedini ne leži krivo) te uredno obrezanih vrba. Samo ako se trudim, mogu se držati uspravno.

“Želiš me se riješiti”, kaže on.

“Da”, kažem i ispuštam muzni uređaj na zemlju.

“Kvragu.”

Kad će doći crne čiope? Ili su već tu? To se pitam. Izgubio sam pojam o vremenu. Vani je ljeto.

“Zamalo je svršeno”, kaže otac.

“Da”, kažem, misleći na današnji dan.

Prozor je širom otvoren.

Ispravljam se. “Da?”

“A imam ne samo proljeće nego čak i ljeto.”

“Hoćeš li pojesti svoje jaje?”

“Kasnije. Prvo ću ga neko vrijeme promatrati.”

Sâm sam izvadio jaje iz ljuske. Sad leži na tanjuriću za kolače, a kraj tanjurića stoji soljenka. Komarci plešu pred otvorenim prozorom. Sjeo sam na dio kreveta gdje su noge. On doduše kaže da će gledati jaje, ali gleda mene. List papira više ne leži napola pod noćnim ormarićem. Pitam se gdje je završila pjesma.

“Hoćeš li sam izaći s tim na kraj?”

“Mislim da hoću.”

“Odrastao si muškarac.”

“Polovica odraslog muškarca.”

Sad promatra jaje kao da je pred njim kolačić s marcipanom. Kod pekara u Monnickendamu takav se kolačić zove “zamčić”. Nekoć se kojiput subotom posebno vozio u grad samo da bi kupio četiri takva kolačića. Možda bi ih katkad kupio pet. Poslije tri, a nakon što je majka umrla, vrlo rijetko još dva. Nikad mu nisam rekao da zamčić nije moj omiljeni kolač.

“Svirao sam drugu violinu”, kažem. “To je bilo najgore. Uvijek imati osjećaj da što god učinim, nije dobro.”

“I ja sam činio najbolje što sam mogao”, kaže on.

“Zar ja nisam?”

“Naravno da jesi. I ti.” U njemu ima mnogo više života nego jutros.

“Gdje je Henk?”

“Ne znam. Mislim da je vani.”

Ima nešto što ga želim zapitati. Ima nešto za što – unatoč svemu – želim njegovu privolu. “Da li da...” kažem. Ustajem, klečim i guram glavu pod krevet. Tamo leži pjesma, pokrivena pahuljama prašine. Ustajem i ponovno sjedam na krevet, odmah do njegovih stopala. On još uvijek bulji u jaje, sad pomalo prestrašeno.

“Da li da cijelu stvar likvidiram, oče?”

“Učini to, mladiću. Učini to.” Rukom nalik na kandžu uzima tanjur za kolače s noćnog ormarića i stavlja ga u krilo. Jaje se kotrlja na pokrivač. “Smrt je smrt”, kaže. “Kad odem, otišao sam, i tad više ne znam ni za što.” Poseže za jajem i uredno ga vraća na tanjurić. “To je tvoja stvar.”

Ustajem. Ne mogu ga gledati kako jede jaje.

Već tjednima ništa nije rekao o sivoj vrani. Kao da ju je zaboravio.

Henk nije vani. Henk stoji u kuhinji, stražnjicom oslonjen o ormar za posuđe. U desnoj mu je ruci u žurbi poderana omotnica, u lijevoj moje pismo njegovoj majci, koje sam ustvari prije današnjeg pražnjenja trebao ubaciti u poštanski sandučić. On se već promijenio; sasvim je isti, ali ipak drukčiji, kao što ti kuća izgleda drukčija kad si jednog dana bio negdje kamo inače ne ideš. Imanje mi je izgledalo drukčije kad sam se vratio s pogreba starog vozača cisterne za mlijeko, nakon klizanja po Velikom jezeru i nakon što sam dočekao Riet na trajektu. Sad mi pada na pamet da sam to isto mislio kad sam se vratio kući nakon što sam dočekao i doveo Henka. Zašto je to tako, još ne znam. Možda zato što i sam postaješ stariji, čak i ako je riječ samo o nekoliko sati (a toliko sam već odmakao), dok se kod kuće sve zaustavilo, osim kazaljki sata. Tad traje neko vrijeme dok ne odradiš vrijeme koje si kod kuće propustio.

Neću mu reći da nije u redu otvarati tuđu poštu. Sad vidim da su mu čelo i nos izgorjeli. Okrećući se, gužva pismo. Sjećam se te geste, ali za razliku od oca od prije gotovo četrdeset godina, Henk kod sebe ima vatru. Izvlači upaljač iz stražnjeg džepa i drži plamen pod papirom. Ispušta ga kad je gotovo oprljio prste. Pismo dogorijeva u sudoperu.

“Kakvo je to pismo bilo?” pita Henk. “Misliš li da bi moja majka išta od toga razumjela?”

“Zadnji dio sigurno bi.”

“To pismo je suvišno”, kaže. “Budi sretan što sam ga spalio.”

“Kako to misliš suvišno?” pitam.

Gleda me i podiže obrve. Potom mirno izlazi iz kuhinje. Čujem ga kako se uspinje stubama i ulazi u očevu sobu. Hoće li sjesti i promatrati kako otac jede jaje?

Gledam oko sebe. Zujeći, sat pokazuje osam i dvadeset. Skuhao sam ocu jedno jedino jaje, ali sâm nisam jeo. Ne znam je li Henk

nešto pojeo. Osjećaj mi govori da sunce još nije moglo zapasti, ali ipak već moram upaliti svjetiljku u kuhinji. Ljeto u travnju.

Prije nego što odem u krevet, načas idem k ocu. Ne palim svjetlo, iz hodnika ulazi dovoljno svjetla da vidim kako je tanjurić za kolače prazan. Otac leži na leđima, čujem kako mu zrak ulazi kroz nos i opet izlazi. Zastori su razgrnuti. Na vršcima prstiju odlazim do prozora i navlačim ih.

Krave su se jedva prestrašile pucnja. Krave su čudne životinje, od najneznatnijeg povoda znaju podivljati, ali kod nagle se buke i ne osvrnu. Ne, to nije sasvim točno, krava pod kojom mi je glava prevrće očima. Krave mogu jako prevrtati očima, pri čemu se vidi mnogo bjeloočnice, pa izgleda kao da su u potpunoj panici. Ne pada im na pamet jednostavno okrenuti glavu. Otac mi ne dozvoljava da to kažem, ali nema veze: krave su glupe. Gluplje od ovaca. Jedine su pametne životinje ovdje lakenvelderske kokoši i oba magarca. Drugi me pucanj čudi još manje od prvoga: ako još nikad nisi pucao iz puške, velika je vjerojatnost da ćeš prvi put promašiti. Izvlačim cijev iz mljekovoda, tapšem krave po boku i stavljam muzni uređaj na prljavi stajski pod. Nema više pucnjeva.

Otvarajući vrata između spremišta i hodnika, vidim da su ulazna vrata otvorena. Sunčana svjetlost ulazi s istoka koso u hodnik, bakreni završeci čahura svjetlucaju u kartonskoj kutiji. U hodniku se osjeća kiselkast miris, kiselkast i metalan. I kuhinjska su vrata otvorena, sva su vrata otvorena. Na jednom stolcu stoji Henkova naprtnjača. Hodam prema ulaznim vratima. Jedno pero lebdi prema dolje, crno pero, kao pernati plod jasena, vrteći se. To je zacijelo pero koje je još neko vrijeme balansiralo na grani, jer su od trenutka kad sam začuo pucnjeve do sada prošle barem četiri minute. Sama siva vrana još uvijek sjedi na svojoj grani, repom okrenuta prema nama. Kao da je uvrijeđena. Očev bicikl naslanja se na željeznu ogradu mostića. Henk stoji pod jasenom, otprilike u visini prozora moje spavaće sobe. S te udaljenosti mogao je pogoditi čak i miša. Na sebi ima jaknu. Hladnije je nego jučer u ovo doba, danas je za nekoliko stupnjeva manje ljeto.

Maše puškom kao da je želi odbaciti, ali začuvši me, stavlja je na zemlju kraj sebe dok mu desna ruka obuhvaća hladnu cijev. "Idem", kaže.

"Kamo?"

"Na vlak."

"Kako?"

"Biciklom." Gestikulira prema mostiću.

"A kako će se bicikl vratiti ovamo?"

“Otac ti ga više ne treba”, kaže.

“Znaš li kako trebaš voziti?”

“Slijedit ću natpise.” Razgovara s vranom. Mene ne gleda.

“Imaš li novac?” pitam.

“Da”, kaže on. “Ne boj se. Što sam ovdje uopće potrošio? A onaj usrani kanu gotovo ništa nije koštao.” Teško mu pada, ali uspijeva odvojiti oči od vrane. Okreće se i ulazi u hodnik. Nešto poslije izlazi s naprtnjačom. Još uvijek drži pušku u desnoj ruci.

“Zar je nisi ni zakačio?” pitam.

“Ne. Samo je nastavila sjediti. Kao da se ništa nije dogodilo. Kad sam ispalio još jedan hitac, okrenula se, malim skokom. Ta životinja je nenormalna.”

“Zašto si to učinio?”

“Pa onako: nešto što ne vidim ne postoji. Misliš da sam ja to učinio?”

“Tko drugi?”

“Zar stvarno misliš da bih sam od sebe ustrijelio takvu životinju?”

“Imao si račune s njom koje si htio podmiriti”, kažem.

Pruž mi pušku. Gleda me i podrugljivo se smješka. Potom odlazi do bicikla.

Mislim da više ništa neće reći.

“Tvoj me otac sinoć zamolio da to učinim. ‘Ustrijeli tu pticu na jasenu’, rekao je.”

I ja krećem prema mostiću. “Pa si pomislio: dobro, učinit ću to.”

“Da. On sam nije mogao.”

“Ni ti nisi mogao.”

“Smatram da je tvoj otac simpatičan. Simpatičniji od tebe.”

“Možda je to stvarno tako”, kažem.

“I potom baci pušku u jarak’, nadodao je.”

“Ali to nisi učinio?”

“Ne. Zato što si odjednom ti stajao u vrtu. I ustvari mislim da je to šteta.”

“Jesi li se oprostio od njega?”

“Jesam, naravno.” Hvata upravljač bicikla i gura ga po stazi.

“Možda ću te još koji put vidjeti.”

“Kakve su ti namjere, Henk?”

“Ne znam. Vidjet ću.” Prebacuje nogu preko sjedala. “Hvala”, kaže odlazeći.

Došao je samo s jednim ožiljkom, odlazi s dva.

Kaže “Hvala.” Ne podrugljivo, ne zajedljivo. Kaže to neutralno. Ali zašto to kaže? Ne znam što bih trebao odgovoriti, pa držim jezik za zubima. Brzo vozi, i začas je nestao iza Adina i Wimova seoskog imanja. Prolazi nesigurni biciklist koji je poranio, star čovjek, stariji od mene, samo u košulji. Skreće s ceste i njezina ruba i samo što nije upao u kanal, zato što ne može odvojiti oči od mene i puške. Čekam dok ponovno čvrsto ne uzjaše bicikli i u ravnoj liniji nastavi svoj put. Ne bacam pušku u jarak, izlazim na stazu i bacam je u kanal. Vraćajući se, na trenutak se zaustavljam na mostiću. Vrana se okreće. Uređuje perje i pomalo skakuće tamo-amo. “Što sad hoćeš?” pitam tiho. Ne odgovara.

Otac ti ga više ne treba. A što sam ja rekao prije nekoliko mjeseci kad mi je pogled pao na očev bicikl i kad sam se sjetio što će biti Henkov prvi zadatak? “Ovo je bicikl mog oca, ali on ga više ne može voziti.” To nije isto što i “više ga ne treba”. Prvo završiti mužnju, onda ću se uspeti stubama. Uvijek te proklete krave na prvome mjestu. Uvijek kao idiot držati glavu pod kravama, čak i kad znaš da ti otac leži mrtav u krevetu.

Ljudi uvijek žele znati od čega je netko umro, iako je znatiželja sve manja što su mrtvaci stariji. Ali kome mogu reći da je otac umro od jaja? Kućnom liječniku, kojeg ću začas nazvati? Pogrebnom poduzetniku? Ljudima koje jedva poznajem, ili uopće ne? Moram se nasmijati, ali odjednom mi je kucanje stojećeg sata tako nepodnošljivo da otvaram staklena vrata i objema rukama hvatam njihalo da ga zaustavim. Onda sjedam na stolac kraj prozora. Pupaljci jasena otvorili su se, nježno, ljubičasto-zelena paperje lagano se leluja na vjetru. Još je rano, kazaljke stojećeg sata zaustavile su se u pola deset. Još ga ne mogu pogledati, prvo ću još neko vrijeme sjediti ovdje na stolcu i kroz paperje jasena zuriti u nasip.

Uzeo sam Henkovu fotografiju sa zida u očevoj spavaćoj sobi i stavio je na atulu kamina, s druge strane ogledala. Fotografija se nalazila u starom okviru, onakvom kod kojeg možeš birati hoćeš li ga objesiti ili postaviti da stoji. Moj brat u novom novcatom radnom kombinezonu sjedi na klupici za mužnju kraj koščate kravlje stražnjice i gleda kao da na cijelom svijetu nema ničeg ljepšeg od mužnje. Sad smo svi zajedno u dnevnoj sobi.

Jutros sam oca ostavio samog da bih u Monnickendamu otišao u prodavaonicu duhana. Imao sam osjećaj da to ustvari ne ide, ostaviti ga tako samog u dnevnoj sobi. Stoga sam zaključao vrata hodnika i ulazna vrata prije nego što sam otišao. Ispred mene bile su dvije osobe u prodavaonici duhana, i bio sam nervozan. Kad sam došao na red i kad me prodavačica zapitala što hoću, još nisam uspio dobro pogledati police iza njezinih leđa. “Želim paketić shag-duhana”, rekao sam. Nasreću, nitko nije ušao u prodavaonicu nakon mene. U redu, koje marke? Nisam znao. Koju marku obično pušim? Van Nelle, pročitao sam desno od njezina bedra. “Van Nelle”, rekao sam. Zwaar ili halfzwaar? “Halfzwaar”, rekao sam, ovaj put ne nasumce, zato što sam odjednom pred sobom vidio gotovo prazan paketić shaga na stoliću u nadničarovoju kući. I papir? Mascotte – naravno, to je tog prvog puta ležalo kraj paketića shaga, a poslije sam mu taj papir vidio u rukama, palcem je odgurnuo višak duhana dok je zamatao cigaretu. “Da, znate li već što želite?” zapitala je prodavačica. “Mascotte”, rekao sam. To je iznosilo četiri eura i osam centi. Prestrašio sam se, nisam imao pojma da je duhan tako skup.

Potom sam pretraživao pisaci stol u potrazi za očevim papirima, i tu sam pronašao pismo Državnog šumarstva. Stavio sam ga na vrh snopa drugih pisama i uskoro ću ga, ali sad još ne, temeljito proučiti. I onda odgovoriti na njega. Drugi dio Lodewickove povijesti književnosti još je ležao na plohi pisaceg stola. Više ga nisam trebao. Otišao sam u Henkovu spavaću sobu i gurnuo knjigu natrag u kartonsku kutiju – koja je još ležala na majčinu toaletnom stoliću. Kutiju sam ponovno brižljivo zalijepio ljepljivom trakom i vratio je u ormar.

I sinoć sam zaključao sva vrata prije nego što sam se autom odvezao na trajekt. Kad sam stigao, padao je sumrak. Pomislio sam da se Henk pješice ukrcao na trajekt, što će ti bicikl na drugoj strani? Samo moraš prijeći cestu, i već si u kolodvorskoj zgradi. Htio sam očev bicikl natrag. Henk ga sigurno nije zaključao (ako se na njemu još uopće nalazila brava, nisam se sjećao), jer što će ti ključ za bravu bicikla ako više nemaš bicikla? Provozao sam se naokolo, ali iz auta su svi bicikli izgledali isto. Tamo je stajalo manje bicikla nego što sam očekivao. Potom sam dvaput prošao mimo svih stalaka za bicikle. Očeva bicikla nije bilo. Zar ga je Henk ipak uzeo sa sobom na trajekt? Ne, sigurno je ukraden. Nakon što je jedan trajekt otplovio, još sam neko vrijeme stajao na obali rijeke Ij. Suprotna je strana izgledala bijela od brodova, onih kojima se starci voze rijekom. Pitao sam se zašto Riet nije nazvala. Ili je možda ipak nazvala, ali mene nije bilo kod kuće? Ni sad nisam kod kuće. Pred sobom sam vidio hodnik i čuo kako telefon zvoni. Telefon koji zvoni u kući u kojoj nema nikoga da podigne slušalicu. Kad se jedan trajekt uputio prema meni, smatrao sam da je vrijeme da odem.

Noćas zadnje janje. Trideset jedno janje od dvadeset ovaca.

Konačno sam uspio smotati cigaretu koja donekle pristojno izgleda. Bolje bi bilo da sam kupio dva paketića papira. Vrtim cigaretu među prstima. Uključuje se hlađenje, otac se lagano klima tamo-amo. To nisu rekli, da se preminuli klima tamo-amo kad se uključi ili isključi hlađenje. Sjedim na kuhinjskom stolcu blizu lijesa, ne znam gdje bih inače trebao sjediti. Kutija šibica leži na rubu lijesa. Palim cigaretu. Ti si priličan čudak, rekao je. Kad je to bilo? Prekjučer? Prije tri dana? Sve je drukčije kad u dnevnoj sobi stoji lijes. Na primjer pitam se je li nedolično ako žaluzine držim otvorene. Sjećam se da su zastori, u svakom slučaju, bili napola zasunuti kad je Henk ovdje ležao. Kako su zastori visjeli kod majke, više se ne sjećam. S druge strane: pa neću valjda sjediti ovdje sa spuštenim žaluzinama? Sutra je nedjelja, a i ponedjeljak je nedjelja. Dvije nedjelje jedna za drugom. Dva blagdana. Uskrs. Vrlo oprezno uvlačim dim cigarete. Nije tako loše. Izdišem kroz nos i prvi put u životu iz nosnica mi izlazi dim.

Netko ulazi u spremište. "Budite mirni, jeste li čuli", kaže ona otvarajući vrata između spremišta i hodnika. Ulazi u sobu, dječaci ostaju stajati kraj vrata.

“Što činiš?” pita ona zapanjeno.

“Kako to misliš?”

“Pa pušiš!”

Promatram cigaretu u ruci i gasim je u pepeljari koja se nalazi na naslonu kauča. Ustajem.

Ada više ništa ne govori. Prilazi mi i grli me. Kosa joj miriše ugodno svježe, prstima mi pritišće lopatice ramena. Teun i Ronald promatraju me velikim očima. Namigujem im preko Adina ramena. Ronaldu se to sviđa, počinje se smješkati. Teun i dalje ozbiljno gleda. Ada me pušta iz zagrljaja i pritom mi pritišće vlažan poljubac na usne. Potom gleda u lijes.

“Idem skuhati lonac kave”, kaže. Ada je Ada, a ipak je od onog dana kad mi je donijela sag i kad je Henk od Teuna dobio poster s pjevačicom čije sam ime zaboravio sve malo drukčije. Odlazi u kuhinju. “Ako želite, možete načas pogledati”, kaže usput sinovima.

Teun i Ronald vrlo se sporo približavaju lijesu. Teun ostaje stajati kraj dijela lijesa u kojem su noge i pretvara se da gleda. Ronald ide malo dalje. On nije tako velik i mora se uspeti na vrške prstiju da bi mogao pogledati preko ruba.

“Je li strašno?” pita.

“Nije”, kažem. “Je li to tebi strašno?”

“Malo.”

“Kada je pogreb?” dovikuje Ada iz kuhinje.

“U utorak”, odgovaram. “Ja to ne primjećujem”, kažem Ronaldu.

“Jesi li plakao?”

“Nisam.”

“Mogu li išta učiniti?” dovikuje Ada iz kuhinje.

“Zašto ne?” pita Ronald.

“Tja”, kažem. “Ili plačeš ili ne plačeš, tu se ne da ništa promijeniti.”

“Zašto je mrtav?”

“Pojeo je jaje, Ronalde.”

Tome se mora nasmijati. “Ali ako ja pojedem jaje, ne umrem!”

“Ne, nasreću, ne”, kažem. “Dođi, idemo sjesti u kuhinju. Hoćete li punjeni kolačić?”

“Da!” dovikuje Ronald.

“Molim”, kaže Teun pristojno.

Idemo u kuhinju. Kava prolazi kroz filter, njezin zvuk nadjačava zujanje električnog sata. Ada je pripremila dvije velike šalice. Uzimam paketić punjenih kolačića iz jednog od kuhinjskih ormara i otvaram celofan.

“Jako mi je drago što si tu”, kažem Adi kao odgovor na njezino pitanje.

“Naravno da sam tu”, kaže gotovo uvrijeđeno. “I sutra ću biti tu. Gadno je što je baš sad Uskrs, svi ti blagdani. Moraš doći k nama na ručak, i da li da nazovem stručnu službu skrbi da pošalju nekog za mužnju? I Wim je htio doći, ali nešto se pokvarilo na hlađenju spremnika za mlijeko, pa mora biti tamo kad serviser...”

“Sad ćeš ipak plakati”, kaže Ronald. “Vidim to.”

Ništa ne govorim. Dječaci sjede zajedno na jednom stolcu, zato što četvrti stolac stoji u dnevnoj sobi.

“Je li Henk otišao?” pita Ronald.

“Da, više nije ovdje.”

“Zašto je otišao?”

“Bio je dovoljno dugo”, kažem.

“Je li se vratio u Brobent, gdje mu i majka živi?”

“Ronalde”, kaže Teun s ustima punim kolača, “zaveži već jednom.”

Stvarno mi je drago što su ovdje.

Ada, Teun i Ronald otišli su, u kući je opet tiho, ali drukčije tiho. Bolje tiho. Ne želim više sjediti na kuhinjskom stolcu kraj lijesa. Kroz spremište i štalu idem otraga. Gotovo je vrijeme da se krave izvede na pašu. Na trenutak ulazim k ovcama pa odlazim do kokošinca. Tačke stoje kraj štale za magarce. Ustvari bih trebao izbaciti gnoj. Ne sada. Vraćam se unutra i vadim dalekozor iz pisaćeg stola. Otvoreno stajem pred bočni prozor i približavam ga očima. Petsto metara dalje stoji Ada. Ugledavši me, odmah podiže ruku i maše. Drugom rukom gestikulira. Teun i Ronald ulaze u sliku. I oni podižu ruke. Uzvraćam mahanjem pa spuštam dalekozor. Još trenutak ostajem stajati kraj bočnog prozora s dalekozorom u visini prsa. Neka me još na trenutak tako vide. Koliko je već dugo tamo stajala? Koliko me dugo čekala? Znala je da ću doći na prozor. Isto kao što sam i ja znao da će ona tamo stajati. S olakšanjem stavljam dalekozor na stol. Sad ona ponovno ovdje može radosno vedriti i oblačiti.

Nakon što sam popužio još jednu cigaretu kraj lijesa, izlazim. Hodam prema mostiću i sjedam na ogradu. Siva vrana učinila je nekoliko koraka ustranu i okrenula se zajedno sa mnom. Gleda me. Uzvraćam pogled. Dok krajičkom oka ne ugledam auto koji se zaustavlja kraj ostataka nadničarove kuće. Iz auta izlazi muškarac. Vrijeme je oštro i sivo, i nema biciklista koji se voze po lijepom vremenu. Velika grupa liski njiše se u kanalu. Muškarac se od auta uputio prema magnoliji. Hvata granu i trese njome. Potom odlazi do polovice zida. Nakon što je već neko vrijeme nepomično zurio u imaginarne stuba prema gore, silazim s ograde i hodam prema stazi. Magarci se približavaju novoj ogradi i hodaju sa mnom prema bivšoj nadničarovoj kući. Čuje me kako se približavam i osvrće se. To je starac s glavom obilježenom vremenom. Glavom čovjeka koji je radio vani.

“Helmere”, kaže on.

“Mislio sam da si netko iz Državnog šumarstva”, kažem.

“A ja nisam znao hoću li te ovdje naći”, kaže on.

“Henk je mrtav”, kažem.

“Stvarno?” kaže on. “Otkada?”

“Od travnja šezdeset sedme.”

“To je bilo davno. A sad si ti seljak.”

“Da. I majka je mrtva, a otac leži u dnevnoj sobi.”

Stišće oči. To je stvarno veoma velik broj mrtvacu najednom. Onda se okreće. “A nadničarova kuća je izgorjela.”

“Da”, kažem njegovim leđima. “Ljudi iz Amsterdama. Kuća za odmor.” Drščem, izašao sam bez jakne.

On još neko vrijeme stoji i gleda, a onda se opet okreće prema meni. Stavlja mi ruku na rame. “Dođi”, kaže. “Idem se oprostiti od tvog oca.” Kreće prema svom autu. Hoda uspravno, neukrotivost još nije nestala. Hodam za njim i sjedam kraj njega. Vozi unatrag i skreće na cestu. Polako se vozimo prema jugozapadu.

“Ovdje miriše na psa”, kažem. Osjećam taj miris, iako nikad nismo imali psa.

Gleda me i smješka se. “Uvijek je sjedio na mjestu na kojem ti sad sjediš.” Zato što me gleda, vidi magarce. “Jesu li to tvoji magarci?”

Kimam.

Ponovno se smješka. “Da”, kaže. “Ti si stvarno magarčar.”

IV

Ovdje se nalazi dina koja se zove Heather Hill. Nekoć davno neki je bogati Englez došao na ovu obalu. Dao je da se na najvišoj dini izgradi velika kuća, i napravljen je vrt s vodoskocima, kamenim zidićima i puteljcima. Budući da je bio Englez, a cijela je dina prije njegova dolaska bila obrasla vriesom, svoje je imanje nazvao Heather Hill. Utopio se plivajući u moru i kuće odavna više nema. Od vrta je ostao još samo ribnjak, koji su progutali pijesak i nekoliko grmova. Tamo sad pasu ovce neke pasmine koja mi nije poznata, tamnih glava i dugačkih visećih ušiju. Mnogo su pitomije od mojih ovaca, naviknute su na ljude koji dolaze ovamo šetati ili plivati. Na morskoj strani dina je ustvari klisura: okomito se spušta prema uskoj kamenitoj plaži. More nije Sjeverno more. Ovdje nema golih dina koje posađena divlja zob mukotrпно štiti od odrona, ni od vjetra iskrivljenih jela. Ovdje trava raste gotovo do vode, pa čak i bukve i hrastovi uspijevaju desetak metara od ruba mora. Probao sam vodu, bočata je, malo slanija od vode Ijselmeera. Gotovo cijeli zemljovid Danske znam napamet, pogotovo Sjælland, ali Rågeleje ne znam, a baš na tom se mjestu nalazimo. Iako to čovjek ne bi povjerovao kad bi čuo kako Danci ovdje izgovaraju nazive svojih mjesta. Danski je čudan, nemaran jezik. Ne razumijem ni riječ, ali on kaže da već shvaća o čemu se radi. Kako to, zapitao sam. "Ja sam Friz", rekao je. Vlasnik Heather Hill grila, na nekom parkiralištu kraj obalne ceste, ispričao mu je priču o Englezu, moguće je da se u stvarnosti sve drukčije odvijalo. Često tamo jedemo kobasice. Danci su ljudi za kobasicama.

Svakog dana plivamo. Voda je hladna ali bistra. Kamenje koje smo odbacili ustranu da bismo imali lakši pristup vodi moramo svaka tri dana ponovno bacati ustranu. Uvijek plivamo na istome mjestu, na koncu puteljka koji vodi od obalne ceste duž Heather Hilla do kamenite plaže. Jedna rešetkasta vrata su na cesti, a druga tik prije plaže. Ovce moraju ostati na Heather Hillu da bi držale travu kratkom i žderale mladice breza. Na kamenitoj je plaži mirno, u Danskoj još nisu školski praznici. Kad pogledamo desno, ako je jasan dan, u daljini vidimo švedsku obalu. "I tamo bismo trebali otići", kaže on. Ja tad kimnem. Helsingør nije daleko, odatle voze brodovi za

Helsingborg. Nad klisurom kruže sive vrane. Krila drže nepomično, puštaju da ih nosi uzlazna zračna struja, i ne miču se s mjesta. Preko vikenda tu nema sivih vrana. Tada muškarci i žene skaču s klisure viseći na zmajevima. Katkad lebde kilometrima prije nego što se okrenu i opet spuste na vrh Heather Hilla. Visinu na kojoj lete određuje visina dina. Plivamo goli, ovdje gotovo nikad nikog nema, a ako je ipak netko tu, ne uzrujavamo se zbog toga. "Za to smo prestari", kaže on. Onda kimnem, i kao dva dječčića na bazenu komentiramo kako nam izgledaju muda, smežurana od hladne vode. Ne može mi prestati davati upute. "Drži prste zajedno" ili "Radi nešto i stopalima." Potom, da se zgrijemo, u vrtu vikendice igramo partiju badmintona, malo ukočeno, on nešto ukočenije od mene. On je rekete i lopticu uzeo s police samoposluge. Ja sam ih platio.

Otac je četiri noći ležao u kući. Ni jedan jedini put nisam ga dotaknuo.

Kad je ušao u dnevnu sobu, Jaap je odmah sjeo na kuhinjski stolac kraj lijesa. Ja sam ostao stajati na vratima. Smotao je cigaretu, možda zato što je na bočnom naslonu kauča vidio pepeljaru. Pušeci je promatrao oca. Potom je skrenuo pogled na fotografije na atuli kamina. "Bila je lijepa žena, na svoj način", rekao je kimnuvši prema majčinoj otmjenoj fotografiji. "Po mome mišljenju, nije bilo mnogo ljudi koji su to vidjeli." U sobi je nastao vodoravni oblak dima. Nijedan put kad sam ja pušio kraj otvorenog lijesa to mi nije uspjelo.

"Jesi li sam?" zapitao me.

"Jesam", rekao sam.

"Ovdje je sasvim drukčije nego prije."

"To sam ja učinio, prije nekoliko mjeseci."

"Tek tad?"

"Da."

Nekoliko je puta duboko udahnuo cigaretni dim pa još jednom kimnuo prema atuli kamina. "Mrtvi brat", rekao je. Ugasio je cigaretu i lagano položio gornju stranu prstiju na očevo čelo. Potom je ustao i stisnuo mi ruku, prstima kojima je dotaknuo hladno tijelo. "Otac ti je mrtav, Helmere", rekao je.

Nije me poljubio u usta, iako je sad stvarno netko bio mrtav.

Kao da to i sam nisam znao: lijepa majka, mrtvi brat, mrtvi otac. Dvadeset krava, nešto mlade stoke, dva magarca bez imena,

dvadeset ovaca, trideset jedan janjac i nekoliko lakenvelderskih kokoši.

“Osjećam li to miris kave?” zapitao je i prešao preko hodnika u kuhinju. Tamo nije sjeo na prvi stolac. Obišao je stol i sjeo leđima okrenut bočnom prozoru. Henkov stolac. Prstima je bubnjao po plohi stola kao da nestrpljivo čeka da mu natočim šalicu kave. Malo iznenađeno pogledao je velike šalice iz kojih smo Ada i ja pili kavu, otvoreno pakiranje punjenih kolačića, dalekozor. Rekao je da je ovo prvi put što sjedi za kuhinjskim stolom. Ja sam još uvijek stajao na vratima dnevne sobe i gledao od njegovih bubnjajućih prstiju prema očevu čelu i od očeva čela prema svojoj ruci.

Nisam mu odmah natočio šalicu kave. Stao sam kraj prednjeg prozora. Siva je vrana buljila u mene sa svoje uobičajene grane. Malo je spustila glavu, pa je izgledalo kao da sliježe ramenima. Zapitao sam se imaju li ptice ramena, može li se izbočene vrhove sklopljenih krila nazvati ramenima. Sličila je životinji koja se zna šuljati, nekoj mačkastoj životinji. Ta je životinja tu sjedila još od prošle jeseni, katkad bih je zaboravio, katkad bih je vidio, a danas je bilo kao kad sam je prvi put ugledao. Onaj put kad sam sjedao na svaki stolac, kao da pokušavam da sve četvero budemo zajedno, samo da ne moram jesti sam. Još je više uzdigla ramena i pustila se da padne. Tek malo prije nego što je pala na zemlju, raširila je krila. Zakoračio sam unatrag, izgledalo je kao da će proletjeti kroz prozorsko okno. U oštrom zaokretu vršci krila dotakli su joj okno. Tad je počela stvarno letjeti. Odletjela je prema nasipu, u smjeru Ijselmeera. Ostao sam gledati za njom dok mi suze nisu navrle na oči.

On se nakašljao. Okrenuo sam se. Da, htio je kavu, rado, sa šećerom, bez mlijeka, i, da, neće odbiti ni punjeni kolačić.

Smrt je smrt. Odlazak je odlazak, i onda više ništa ne znam. Dakle nisam bio jedini na očevu pogrebu. Pogreb nije namijenjen mrtvima, nego onima koji ostaju iza njih, očevu želju da sahrana bude tiha smatrao sam egoističnom. Jaap je bio nazočan, Ada i dječaci (Wim nije, on ne voli smrt, a osim toga imao je drugog, važnog posla) i mladi vozač cisterne za mlijeko. “Kako znaš...” počeo sam, a Ada, koja je stajala napola iza njega, malim je prstom i palcem oponašala

telefonsku slušalicu na uhu i ustima. Slegnula je ramenima kao da se ispričava i držala glavu malo ukoso.

“Povezanost, to je važno”, obratio se Jaapu.

“Potpuno si u pravu, mladiću”, rekao je Jaap.

Ja nisam imao ništa protiv, iako sam već počeo sumnjati da je mladom vozaču cisterne za mlijeko ušlo u naviku da odlazi na što više pogreba, što je ipak neka vrsta devijacije. I još jednom, bila je tu bijela daska, naizgled šperploča, na dnu jame, koje zapravo nije bilo dno. Nije trajalo dugo, nitko nije držao govor. Sunce je sjalo i temperatura je bila uobičajena za konac travnja. Bacio sam zemlju u jamu. Ne šaku, nego lopatu. Zato što mi se to sviđa na pogrebu. Šaka zemlje – nju raznese vjetar prije nego što padne na lijes – za mene to nije pravi kraj. Samo je Ronald učinio isto što i ja.

“Kako ti se sviđa nova vozačica cisterne za mlijeko?” zapitao je Galtjo dok smo poslije sjedili u kuhinji. Ada je skuhala kavu, a ja sam kod pekara u Monnickendamu kupio kolače – zamčiče. Sve u očevu čast. Za muškarce je bilo i jenevera. Teun i Ronald pili su nešto gazirano.

“Za mene ima malo preveliku jezičinu”, rekao sam.

“Da”, rekao je, smiješeći se kao i uvijek, “to sam češće slušao.” Njegov mi smiješak više nije bio ganutljiv.

“Jeste li i vi mali seljaci?” zapitao je Jaap Teuna i Ronalda.

“Mi smo braća”, ispravio ga je Teun.

Što me iznenadilo, bio je broj dopisnica s izrazima sućuti koje su ležale u zelenom poštanskom sandučiću pokraj staze nakon što je osmrtnica objavljena u novinama. Deseci dopisnica s izrazima sućuti. Od trgovca stokom, koji se dva dana nakon pogreba vratio s Novog Zelanda. Čak je došla karta od Klaasa van Baalena, seljaka koji je istih godina kao i ja i čije su ovce odveli jer ih je zanemarivao. Od roditelja Jarna Kopera i udovice starog vozača cisterne za mlijeko. I naravno, od sve moguće dalje rodbine, nećaka i nećakinja tko zna iz kojega koljena od kojih se nitko nije prezivao Van Wonderen i koje ne poznajem.

Riet i Henku posebno sam poslao kartu s crnim rubom, zato što oni u dalekom Brabantu, naravno, ne čitaju naše novine. Od Riet nisam čuo ni slova, iako sam očekivao da ću baš od nje dobiti kartu – iako možda ne previše ljubaznu. Ne bi me začudilo ako nikad više ništa

ne čujem od nje. Ali Henk mi je poslao kartu. Već sam znao, napisao je na poleđini. I žao mi je, jer je bio ugodan čovjek. Sad se vozim njegovim biciklom. Uzeo sam ga sa sobom jer ga nisam mogao zaključati, pa bi bio ukraden. Dakle s vremena na vrijeme mislim na njega. Pozdrav, Henk. Morao sam se nasmiješiti karti koju je izabrao, na njoj se nalazio toranj od životinja: magarac, pas, mačka i pijetao. “Baš lijepo”, rekla je Ada. “To su *Bremenski svirači*. Bajka braće Grimm.” Najviše mi se svidio magarac. On nije nasumce izvadio neku kartu sa stalka. Mislim.

Prije dva tjedna navršio sam pedeset šest godina. U Njemačkoj. On je htio voziti preko Afsluitdijka, nasipa koji zatvara IJsselmeer, a ja preko novih poldera. Budući da bi Opel Kadett na pola puta do Danske sigurno ispustio dušu, odvezli smo se njegovim automobilom, dakle preko Afsluitdijka. Kraj spomenika – bili smo sat vremena na putu – već je zaustavio auto na rubu ceste. Obojica smo pušili halfzware Van Nelle i promatrali Waddensko more. Potom smo se odvezli k njemu kući, u malo selo iznad Leeuwardena. Pokazao mi je malu šupu u kojoj izrađuje ûleboerden, frizijske drvene ukrase kućnih fasada, koje prodaje i u širu okolicu, bez ikakve potrebe za reklamom. “Što misliš, od čega kupujem jenever?” rekao je nalijevajući dvije čaše. “Od mirovine?” Osim toga me odveo na mjesto gdje je pokopan njegov pas. U jednom kutu vrta, ispod kvrgave kruške koja je već odavna ocvala. Od dva komada metala zavario je križ i zabio ga u zemlju. Prekopana zemlja još je tvorila humak. U njegovoj dnevnoj sobi stajao je veliki ormar s barem dvostruko više knjiga nego onomad u nadničarovoju kući. Natočio mi je još jednu velikodušnu čašu jenevera. Sebi ne, vozio je. Iskapio sam, nisam htio biti u Friziji, htio sam otići puno dalje na sjever.

Kad smo prošli Nieuweschans, odmah nakon granice, ponovno smo se zaustavili jer je bio gladan. “Sad idemo jesti, magarčare”, rekao je. Nisam imao ništa protiv.

Ako malo požuriš, možeš komotno stići do Danske za jedan dan, udaljenost nije mnogo veća od sedamsto kilometara. Ali nismo se žurili, i prenoćili smo u nekom svratištu malo iza Hamburga. “Doppelzimmer?”¹ zapitala je nezainteresirana žena za recepcijom. “Ja, klar”, rekao je. “Das ist billiger, was?”² U velikom krevetu obojica

smo ležali na leđima, ja sam sklopio ruke na trbuhu. Kako je on ležao, ne znam. Kad sam se probudio, bio mi je rođendan. Htio sam to pred njim prešutjeti, ali nije bilo ničeg što bi se moglo prešutjeti. Još se sjećao. Pitao sam ga kako je to moguće.

“Trinaest godina zaredom nisam bio pozivan na vaš rođendan”, rekao je. “Misliš da se tako nešto zaboravlja? Dok sam ja radio kao uvijek, vi ste puni sebe jurili naokolo s papirnatim šeširićima na glavama, ili čak dolazili k meni i ponosno uzvikivali ‘Imamo rođendan!’”

Ja se toga više ne sjećam. On to kaže, dakle zacijelo je bilo tako.

Katkad zaboravim da me znao još kao balavca. Katkad zaboravim i to da je došao raditi za oca kad je i sam još bio dječak. Otprilike Henkovih godina.

Brodom smo se prebacili iz Puttgardena u Rødby. Vožnja je trajala samo tričetvrt sata. Ja sam bio za volanom kad smo se iskrkali iz trajekta, i odmah sam htio zaustaviti auto uz rub ceste.

“Što radiš, magarčare?” zapitao je.

Rekao sam da smo u Danskoj i da to konačno želim osjetiti pod vlastitim nogama.

“Još je mnogo više Danske”, rekao je. “Pred nama.”

Usput sam imao osjećaj da sam već bio tu, gotovo sva imena na pločama s oznakama naselja bila su mi poznata. Prije Kopenhagena otišli smo na benzinsku crpku kupiti nešto za jelo, i tek tada otkrili da se u Danskoj ne može plaćati eurima. Mladić na blagajni ipak ih je uzeo, ali, vjerujem, ne od srca. Kad smo prošli Kopenhagen (“Prevelik”, rekao je. “Prevelika gužva, vozimo dalje”), prvi put u životu ubacio sam karticu u bankomat, utipkao svoj PIN-broj i potom izvadio odgovarajući broj kruna iz proreza. On nema karticu, ili je nije uzeo sa sobom. Ja ću sve plaćati. Budući da nismo znali kamo smo se zaputili, odlučili smo da ćemo voziti dok bude išlo. Tako smo se našli u ovom selu neizgovorljiva imena.

Zemlja je ovdje valovita i nema jaraka. Osim toga jedva ima krava, izgleda da njih uglavnom drže u Jutlandu. Tamo gdje se nalazi Jarno Koper. Kad i vidimo pokoju kravu, uglavnom su smeđe. “Meso”, progundā on, pa gledamo na drugu stranu. Na poljima rastu pšenica, ječam i raž. I uljana repica, cijeli brežuljci puni žute uljane repice u cvatu, obrubljeni krabuljicom. Prije nekoliko dana u nekom sam vrtu

ugledao rododendron i ljubičasti jorgovan u cvatu, kraj nekoliko crvenih tulipana. Izgleda da ovdje sve cvate odjednom.

Kad se počne smrkavati, čujemo tužni zov šumske sove.

Smrt je smrt. Odlazak je odlazak, i onda više ništa ne znam. Novi trgovac stokom došao je kao naručen. Dovezao se kamiončićem starog trgovca stokom, uspio ga je povoljno preuzeti, rekao je. Mladi vjetrogonja, na kamiončiću je bilo ulupljenih mjesta kojih prije dva mjeseca još nije bilo. Osim toga razmetljivac. Od samog početka počeo mi je govoriti "ti". Može li u kratkom roku prodati dvadeset krava, nešto mlade stoke, dvadeset ovaca i cijeli niz janjaca, zapitao sam.

"Lako", uzviknuo je.

"Kako ćeš to postići?"

"To ću još vidjeti."

"To mora ići brzo, najbolje bi bilo sve zajedno."

"Samo ti to prepusti meni." Krećući prema kamiončiću, nečeg se sjetio. Vratio se. "A tvoja kvota mlijeka?"

"To nije tvoja briga."

"U redu. U redu."

Dva dana poslije ponovno je dojurio u dvorište. Blistajući, naveo mi je iznos. "Ali time si se jednim udarcem riješio svega", odmah je dodao. "A ja preuzimam rizik, ja se moram u kratkom roku riješiti svih tih životinja, a nemam baš previše mjesta u štali..."

"Predomislio sam se", rekao sam.

"Molim?!"

"Ovce ostaju, i janjci."

Izgledalo je kao da mu oči mijenjaju boju dok je računao. Nakon nekog vremena naveo je niži iznos. "Ali činjenica ostaje", rekao je, "da ja preuzimam rizik, i ako ja..."

"Dobro", rekao sam.

"Stvarno?" zapitao je zapanjeno.

"Da."

"Pa ako je tako..."

"Kada?"

"Uskoro", rekao je, manje napuhano. "Uskoro."

Dan kad su došli po životinje proveo sam u očevoj spavaćoj sobi. Sve fotografije, vez i akvarele gljiva uredno sam složio u sanduk za

krumpir. Raspremio sam njegov krevet, oprao plahte i navlake, skinuo zastore s prozora, oprao prozore, usisao plavi tapison. Kad sam usisivačem prošao ispod kreveta, crijevo se gotovo začepilo od pjesme koja je još uvijek ležala na podu.

Čudak. Rekao mi je “Ti si priličan čudak.” Iz njegovih usta to je u tom trenutku zvučalo kao izraz naklonosti.

Sjeo sam na očev krevet i još jednom pročitao tekst. Postidio sam se. Takvom oronulom starcu dati pjesmu na čitanje. Nemarno sam je preklopio i gurnuo u stražnji džep. Tjedan dana poslije izvadio sam je u obliku kaše od papira iz netom opranih hlača. Tek sam navečer otišao u staju, kad je već počeo padati mrak. Pustije od pustoši: sve je još bilo tamo – slama, balega, prašina, toplina – sve osim krava. Ista stvar u štali za mladu stoku. Ne, tamo je bilo još pustije, zato što sam ulazeći još vidio rep slinave mačke u bijegu.

Sutradan sam napisao pismo Državnom šumarstvu. Priopćio sam im da uopće nisam voljan prodati im komad zemlje na kojem žele izgraditi centar za posjetitelje. Te da bih im bio zahvalan kad više ne bih primao poštu od njih, osim ako ih sam ne odlučim kontaktirati. Do dana kad smo krenuli u Dansku, još nisam dobio odgovor od njih. To sam ih i zamolio.

Otišao sam u potragu za nečim u što bih mogao staviti svoje putne potrepštine. U nekom ormaru u sjeniku pronašao sam kovčeg: stari, teški kožni kovčeg. Premazao sam ga mašću da malo omekšam kožu. U trideset sedam godina u kojima sam držao glavu pod kravama nisam nijednom bio na odmoru. Pitam se kad su otac i majka, zaboga, rabili tu stvar. Ni oni nikad nisu išli na odmor.

Osim toga sam otišao u Rabobanku i predao molbu za bankovnu karticu. Ako putuješ u inozemstvo, potrebna ti je bankovna kartica. Prošla su dva tjedna prije nego što sam mogao doći po nju. Za to sam vrijeme – ni sam još ne razumijem zašto – renovirao kuhinju. Obojio sam je, bacio stare zastore i objesio žaluzine, pospremio pisaći stol. Samo što nisam otišao u Monnickendam i u nekom dućanu za namještaj potražio kuhinje. “Jesi li zapalio vatru?” zapitao me Ronald kad je sutradan došao i našao gomilu koja je tinjala iza štale za magarce. “A nas nisi pozvao?” rekao je Teun, koji je također bio tu.

Sjedimo vani, na pločicama pod nadstrešnicom. Ranije tog dana padala je kiša, ali nije hladno. Vrt isparava, a bambus sa strane vikendice lagano struže po daskama. Jeli smo ciklu i neku vrstu kosanih odrezaka koje se u samoposluzi može kupiti gotove. Uz jelo smo popili bocu crnog vina. Vino je u Danskoj skupo.

“Što ćemo sutra raditi?” pitam.

“Što nas bude volja. Prvo ćemo ustati i popiti kavu.”

Pitao sam ga o njegovu nosu, o roditeljima, o Friziji, o njegovu psu. O tome kako je došao ocu i majci. “Zašto toliko pitaš, magarčare”, tad mi reče. “Što hoćeš od mene?” Htio je govoriti samo o svom psu. Uginuo je neposredno prije Stare godine. Jedne subotnje večeri, kratko nakon što se vratio kući nakon večeri koju je proveo kartajući se s trojicom prijatelja. Sjeo je u naslonjač, a pas mu je svoju staru glavu položio u krilo. U jednom je trenutku pseća glava otešćala i učinilo mu se kao da je osjetio kako su se bujice krvi pod njegovom rukom zaustavile. “Skljokao se”, rekao je, “kao jedna od onih igrački, kao onaj čovječuljak koji se sruši kad mu pritisneš gumb pod nogama.”

“Dakle tamo u Friziji imaš prijatelja?” zapitao sam.

Uzdahnuo je i ništa više nije rekao.

Pokazuje na vlažno stablo trešnje usred vrta. “Moramo ostati ovdje barem mjesec dana.”

“Što se mene tiče, u redu je”, kažem. “Volim trešnje.” Ulazim i nalijevam dvije šalice kave. Vraćajući se, vidim da su tamni oblaci potpuno nestali. Sunce ponovno sja. Ovdje na sjeveru mrak pada vrlo kasno. Stavljam šalice kave na stol u vrtu i kraj njih tablu čokolade.

“Zašto nisi nabavio novog psa?”

“Jednom je kraj.”

“Ili nije.”

“Svaki put kad takva životinja ugine, to jako boli.”

“To je moguće.”

“Zato što je žena jednog od mojih kartaških prijatelja umrla. On je došao k meni, popio cijeli moj jenever i govorio nešto poput ‘nisam je htio izgubiti’ ili ‘morao sam je pustiti da ode’. To me ljutilo, netko umre ili ne umre, nema se tu što htjeti ili ne htjeti. Moj pas je osjećao da je tužan, pa mu je položio glavu u krilo, nešto što inače nikad nije

činio. Čovjek je ignorirao psa. To nisam mogao podnijeti. Da se ta životinja, kratko prije nego što će uginuti, potrudila pokazati ljubaznost prema čovjeku koji je tužan, podižući glavu prema njemu, a da on nije reagirao na to.” Otkida komadić čokolade, stavlja ga na jezik i pije gutljaj kave. Usta su mu zatvorena, ali mogu vidjeti kako se čokolada topi. “Prijatelji”, kaže tad s iskrivljenom cerekom. “Je li to dovoljno? Prijatelji za kartanje, dobro održavana kuća i vrt, malo rada iz hobija u šupi, pas, jenever i malo novca na banci?”

Više nema zuba s polomljenim uglom. Kruna?

“Uostalom, kako si znao da je otac umro?” pitam.

“To uopće nisam znao.”

“Dakle slučajno si se vratio baš tog dana?”

“Da.”

“Slučaj ne postoji.”

“Naravno da postoji. Pomislio sam: idem, i otišao sam. Htio sam vidjeti voćnjake u zapadnoj Friziji u cvatu. Ali nisam mnogo vidio, bilo je maglovito. Isto bih tako ja tebe mogao zapitati zašto si izašao iz kuće baš kad sam stigao do nadničarove kuće.”

Slučaj, mislim.

“Možda ne bih ni došao na imanje da ti nisi prišao k meni.” Još jedanput ponavlja ritual s čokoladom. U daljini se počinje oglašavati šumska sova. Prvi put dobiva odgovor, sasvim iz blizine. “I gdje bi ti sad bio?”

“Da”, kažem. “Gdje bih ja sad bio.”

Obojica zurimo u vrt. Mislim na Riet i Henka. Maloga Henka. Na mladog vozača cisterne za mlijeko, trgovca stokom (kojeg je on još poznavao), Adu. Pitam se što ću mu sve ispričati, ili što mu želim ispričati. Odjednom me vrijeme između njegova odlaska i povratka više ne zanima. Ili čak vrijeme prije njegova dolaska. Kakve to veze uopće ima? Sutra ćemo, kao prvo, “ustati i popiti kavu”, a potom ćemo raditi “što nas bude volja”.

“Ustvari nikad nisam naučio sam raditi stvari”, kažem.

Polako okreće glavu prema meni. “Popij kavu, magarčare. Vrijeme je da zaigramo na karte.” Ustaje i ulazi u kuću.

Ima pravo, vrijeme je da zaigramo na karte. Savijam cigaretu, halfzware Van Nelle, palim je, ustajem pa zabačene glave hodam po vrtu. Paketić duhana shag i upaljač stavljam u stražnji džep. Pušenje

mi se sviđa, očito mi pristaje. On ništa nije rekao o tome, moguće je da misli da pušim već desetljećima. Upalio je svjetiljku iznad stola. Ne zato što bi to bilo potrebno, nego zato što je navikao da iznad kartaškog stola gori svjetlo. Imam osjećaj da mogu dohvatiti šumsku sovu, tužni zov čini se tako blizu. Inače, to bi mogla biti i šumska ušara, ili sivi ćuk. Ne razumijem se u sove, ovdje ima mnogo šuma, zato mislim da se radi o šumskoj sovi. Zov te životinje gori je nego prizor mokrih šepavih ovaca ili neošišanih ovaca za vala vrućine. Izaziva mi osjećaj praznine oko prsne kosti. Kao da nisam jeo.

“Dolaziš?” Stoji na otvorenim vratima, ali ne zvuči stvarno nestrpljivo.

Ništa ne govorim, samo podižem ruku.

Zove me magarčarem. A pritom sam prvi put u životu bez magaraca. Teun i Ronald obećali su da će se dobro brinuti za njih. Ne, ne previše stočne repe, mrkve ni staroga kruha, da, kada dugo pada kiša, unutra s njima, da, uvijek paziti na veliku bačvu s vodom (“Ali vjedro vode je prilično teško”, rekao je Ronald). Oni se brinu i za lakenvelderske kokoši. Njihova majka može peći kolače i palačinke od jaja. Teun će svaki dan običi pašnjak ovaca. Dovoljno je snažan da ovci koja leži na leđima pomogne da ustane, a možda je čak toliko snažan da janje koje je palo u vodu izvadi na suho. Ako ne, može pozvati oca. Ada je obećala da će s vremena na vrijeme “usisivačem proći kroz kuću” i “držati oči otvorene”. Htjela je znati koliko ću biti odsutan. “To ne znam”, rekao sam. Nedugo prije nego što sam oputovao, došla me u Wimovo ime zapitati što namjeravam učiniti sa svojom mliječnom kvotom.

“To je šansa za njega”, rekla je. “Šansa za nas”, dodala je.

Rekao sam joj da još želim razmisliti o tome i zapitao zašto Wim sam ne dođe zapitati što namjeravam učiniti sa svojom kvotom.

Pogledala me kao da ponovno želi izmisliti neku ispriku za njega, ali onda je samo rekla: “On se jednostavno ne usuđuje.”

Nešto poslije zapitala me zašto se nisam riješio ovaca.

“Nemam pojma”, rekao sam.

Magarčar. To mi se sviđa.

Kad bi me netko zvao po imenu, Helmer, uvijek sam u mislima ispred njega dodavao “Henk i”. Uvijek. Bez obzira na to koliko je on

dugo već bio mrtav, naša su imena spadala zajedno, kao Peek i Cloppenburg, kao Kanis i Gunnink, kao Van Gend i Loos.

Možda je Riet ipak bila u pravu kad je onoga hladnog siječanjskog dana na groblju rekla da možeš postati nova osoba. Tada me to što je rekla ljutilo, ali da sam dobro pazio, to sam već mogao vidjeti na pregaženoj patki. Ona je u vrlo kratkom roku postala netko nov. Netko mrtav.

Ne, nema nizova lastavica na uleknutim električnim vodovima. Stupovi još stoje, ali žice su nestale. U cijeloj široj okolini muškarci u narančastim kombinezonima polažu debele kabele i kopaju uske jarke duž cesta. Da sam došao ovamo godinu kasnije, ne bih ni znao da su ovdje ikad stajali stupovi i visjele žice.

Još uvijek pogledom tražim sovu. Pušenje je aktivnost pri kojoj čovjek može utonuti u misli. Dok mi pogled vrluda, razmišljam, a da ne znam jasno o čemu. Nisam rekao: dolazim, podigao sam ruku. To može značiti sve moguće. Jaap je sjeo na stolac bez naslona kraj prozora. Okrenut mi je leđima. I on puši, vrlo odmjereno sjedi i čeka da uđem u kuću. Bacam opušak u travu i gnječim ga vrškom cipele. Potom prolazim mimo njegova auta do otvorenog ulaza u vrt.

Orijentiram se prema suncu, koje tu i tamo izgubim iz vida zbog drveća i drugih vikendica. Ovo ovdje zbrka je puteljaka i neasfaltiranih cesta. Ovo je prvi put da idem pješice, prečacima. Sve radimo autom, uglavnom vozi Jaap, vrlo sporo. Dva starca na odmoru u tuđoj zemlji, tko zna, možda neka starija Dankinja, kad nas kojiput vidi kako sporo vozimo, pomisli: ah, sami su, jesu li možda udovci? Ispred kućica nalaze se besprijekorno uređeni travnjaci. Posvuda se vide Danci kako rade škarama za podrezivanje drveća, ručnim kosilicama i motikama. Ja ne bih kosio travu da je maloprije kišilo, ali, s druge strane, ja nisam Danac. "Hej", kažu mi. Osjeća se miris smole i gorućeg drva. Otišao sam od kuće, u inozemstvu sam, u zemlji koju sam dosad poznao samo kao plosnati zemljovid, bez mirisâ i oblikâ. Na neki mi je način ime magarčar ljepše nego Helmer. Zato što ima toliko puteljaka i cestica, ima i mnogo križanja. Na nekom otvorenom pašnjaku hoda nekoliko islandskih konjića. Prilaze mi dok hodam puteljkom omeđenim električnom ogradom. Ne zaustavljam se da bih ih pomilovao po nosovima. Ljuti me što ne mogu hodati ravno prema suncu, stalno se moram odlučivati između lijeve i desne strane prije nego što ponovno dospijem na puteljak koji vodi prema zapadu. "Hej", kažem ljubaznoj ženi sa psom, koju zatim na engleskom pitam da mi pokaže put. U svakom slučaju, hodam u dobrom smjeru. Ona me podsjeća na majku.

Nadao sam se da ću izići kraj Heather Hill grila, ali to mi nije uspjelo. Negdje na pola puta između sela i Heather Hilla dolazim na svježe asfaltiranu obalnu cestu. Duž nje nema staze za bicikliste ili pješake. Malo dalje nalazi se kamp, još nema mnogo šatora, a na trampolinima u travi nitko ne skače. Pet automobila dolazi prema meni, tri voze iza mene. Nebo već postaje lagano narančasto,

hodam nešto brže. “Glupan” je riječ koja mi pada na um kad mislim na Henka, iako je u tih osamnaest godina koliko smo ih proživjeli zajedno izgovoreno toliko drugih riječi. Gril je zatvoren, malo parkiralište prazno, za drvenim stolovima ne jedu se kobasice (koje se ovdje zovu *pølser*). Skrećem desno i otvaram rešetkasta vrata. Nekoliko minuta poslije stojim na kamenitoj plaži.

Podižem ruku da bih između prstiju mogao gledati sunce. Ono visi pola prsta iznad vode glatke kao ogledalo. Zdesna u daljini nalaze se seoske kuće izgrađene na dini. Ispred njih na plaži leži nekoliko ribarskih brodića jarkih boja. Kao na razglednici. Slijeva u daljini visoka klisura – viša od Heather Hilla – spušta se u more, kamenita plaža završava pred njom. Drvene stubbe vode prema gore, prema crno obojenoj vikendici s verandom. Na plaži nema nikoga. Ne leti ni jedna jedina siva vrana, čak nema ni užurbanih sivih žalara. Nema zrakoplova, nema brodova, nema platformi za bušenje nafte. Skidam hlače i gazim u more, puteljkom koji smo jutros ponovno morali prokrčiti. Nadaleko i naširoko jedini sam koji daje zvukove od sebe. Iza mene, razmišljam, vrlo daleko iza mene nalazi se Ijselmeer, u koji sunce nikad ne može zaći. Kad sam u vodi do koljena, s prekrštenim se rukama okrećem nalijevo, prema suncu, koje je sad za duljinu nokta iznad horizonta. Kad se njegova donja strana poput toplog voska počinje stapati s vodom, okrećem se i počinjem se uspinjati po klisuri. Sjedam na vrh Heather Hilla i tek tad vidim kako moje hlače osamljene leže među kamenjem, kao da ih je za sobom ostavio samoubojica.

Ide brže nego što sam mislio. Ustvari nije sunce ono koje nestaje iza horizonta, more je ono koje guta narančastu loptu. Topli zrak struji mi duž šije. Tek nakon nekog vremena shvaćam da to ne može biti vjetar, vjetar ne puše u takvim ravnomjernim kratkim naletima. Vrlo se sporo okrećem. Na udaljenosti od niti dvadeset centimetara, u visini mog lica, nalazi se tamna glava ovce obješenih ušiju. Nepomično me gleda svojim žutim očima čije zjenice nisu okrugle, već gotovo pravokutne. Njezin mi dah sad prelazi po licu, miriše na trave. To nije neka kukavna ovca. To je plemenita životinja. Kad više ne mogu gledati u te žute oči, ponovno okrećem glavu nadesno. Ovca i dalje stoji. Zamišljam da i ona, isto kao i ja, promatra nebo iznad mora, koje je plavo, narančasto i žuto, a na nekim mjestima

gotovo ljubičasto. Moje se disanje usklađuje s toplim zrakom koji mi u blagim naletima klizi duž šije.

Znam da moram ustati, da je sad u zbrci puteljaka i neasfaltiranih cesta već mračno zbog jela, breza i javora koji tamo stoje. Ali ostajem mirno sjediti. Sâm sam.

O Autoru

Prije nego što je postao vrtlar, Gerbrand Bakker (1962.) studirao je nizozemski jezik i književnost te titlovaio filmove. Prvi Bakkerov roman *Gore je mirno* (2006.) osvojio je publiku i kritiku u Nizozemskoj, gdje je postao najprodavaniji književni prvijenac. Godine 2010. dodijeljena mu je prestižna međunarodna nagrada IMPAC Dublin te je otad preveden na devetnaest jezika.

O prevoditeljici

Maja Weikert rođena je 1951. u Korčuli. Studirala je slavistiku, anglistiku i germanistiku na sveučilištu u Frankfurtu na Majni, gdje je do ukidanja slavističke katedre radila kao lektorica za hrvatski jezik. Od 2001. prevodi s nizozemskoga na njemački i hrvatski. Prevela je djela Maartena 't Harta, Connie Palmen, Margriet de Moor, Mensje van Keulen, Dimitrija Verhulsta, Annelies Verbeke, Franka Westermana, Geerta Maka i drugih. Na Sarajevskom sajmu knjiga i učila dodijeljena joj je 2012. nagrada za prijevod godine. Radi kao lektorica na sveučilištima Bamberg i Mainz.

Nakladnik
Fraktura, Zaprešić
Za nakladnika
Sibila Serdarević

Glavni urednik
Seid Serdarević
Urednik
Roman Simić Bodrožić

Lektura i korektura
Margareta Medjurečan

Grafička urednica
Maja Glušić
Dizajn i prijelom
Fraktura

Fotografija na naslovnici © Digital Vision/Getty Images
Prvo izdanje Fraktura, 2013.

Godina izdanja 2013.
ISBN 978-953-266-493-5

www.fraktura.hr fraktura@fraktura.hr
T: +385 1 335 78 63 F: +385 1 335 83 20

Bilješke

Notes

[←1]

Njem. "Dvokrevetnu sobu?" (op. prev.)

[←2]

Njem. "Da, naravno. To je jeftinije, zar ne?" (op. prev.)

Table of Contents

I

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17

II

18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34

[35](#)
[36](#)
[37](#)
[38](#)
[39](#)
[40](#)
[41](#)

[III](#)

[42](#)
[43](#)
[44](#)
[45](#)
[46](#)
[47](#)
[48](#)
[49](#)
[50](#)
[51](#)
[52](#)
[53](#)
[54](#)

[IV](#)

[55](#)
[56](#)

[O Autoru](#)

[O prevoditeljici](#)

[Bilješke](#)

[Notes](#)